



РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ
Институт за стратегијска истраживања



ФИЗИОНОМИЈА САВРЕМЕНИХ ОРУЖАНИХ СУКОБА





Др Милош Миленковић, пуковник
Др Дејан Вулетић, пуковник
Др Анита Пешић
Мсц Драган Бојанић, потпуковник
Мсц Анђелија Ђукић

ФИЗИОНОМИЈА САВРЕМЕНИХ ОРУЖАНИХ СУКОБА

Рецензенти

Пуковник др Срђан Старчевић, ванредни професор
Пуковник др Милован Суботић, виши научни сарадник
Др Вељко Благојевић, виши научни сарадник

Издавач

Институт за стратегијска истраживања

За издавача

Директор Института за стратегијска истраживања
Др Драган Станар, ванредни професор

Уредник

Пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник

Језички редактор

Маја Јовановић

Припрема за штампу

Драган Капор

Тираж 200 примерака

Штампа Војна штампарија, Београд

ISBN 978-86-81121-34-4



РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ
Институт за стратегијска истраживања

ФИЗИОНОМИЈА САВРЕМЕНИХ ОРУЖАНИХ СУКОБА

Београд, 2025. године

САДРЖАЈ

УВОД	9
1. САВРЕМЕНИ ОРУЖАНИ СУКОБИ И ПОЛИТИЧКА КОРИСНОСТ ВОЈНЕ МОЋИ У ПОСТМОДЕРНИМ РАТОВИМА.....	13
1.1. Како разумети сукоб, оружани сукоб, рат.....	15
1.1.1. Сукоб као начин одмеравања моћи.....	15
1.1.2. Рат – најекстремнији облик оружаног сукоба.....	17
1.2. Војна моћ и њена сврха	22
1.2.1. Перцепција и значај војне моћи	25
1.2.2. Како се војна моћ користи	29
1.3. Основне карактеристике савремених оружаних сукоба	34
1.4. Постмодерни ратови између теорије и праксе	40
1.4.1. Хибридни рат.....	46
1.4.2. Асиметрични рат	51
1.4.3. Инстант рат	54
1.4.4. Мрежни рат	58
1.5. Циљ рата – војна победа versus политичка победа ...	60
1.5.1. Војна надмоћ као пут до победе.....	67
1.5.2. Од војне до политичке победе	71
1.6. Ограничења политичке корисности војне моћи.....	79
1.6.1. Друштвени аспекти ограничења.....	80
1.6.2. Техничко-технолошки фактори ограничења.....	87
1.6.3. Легитимност као фактор ограничења.....	90
1.7. Реафирмација значаја војне моћи.....	97
Литература	103

2. ИНФОРМАЦИОНО РАТОВАЊЕ КАО САДРЖАЈ САВРЕМЕНИХ ОРУЖАНИХ СУКОБА	113
2.1. Значај информације у савременом информационом друштву	116
2.2. Информационо ратовање (операције) као елемент савремених оружаних сукоба.....	119
2.2.1. Карактеристике савремених оружаних сукоба.....	120
2.2.2. Информациони простор, окружење, супериорност.....	124
2.2.3. Информационо ратовање	129
2.2.4. Информационе операције	142
2.3. Информационо ратовање у концептима великих светских сила	144
2.3.1. Информационо ратовање у регулативи и концептима Русије.....	144
2.3.2. Информационо ратовање у регулативи и концептима Кине.....	155
2.3.3. Информационо ратовање у регулативи и концептима САД.....	160
2.3.4. Компаративна анализа информационог ратовања Русије, Кине и САД.....	170
2.4. Нове технологије као потенцијалне претње	172
2.5. Безбедност и заштита рачунарских система као основе критичних информационих инфраструктура	181
2.6. Информационо ратовање као реалност и будућност савремених оружаних сукоба	189
Литература	193
 3. ПСИХОЛОШКО РАТОВАЊЕ У САВРЕМЕНИМ ОРУЖАНИМ СУКОБИМА.....	203
3.1. Карактеристике савремених оружаних сукоба.....	204
3.2. Дефинисање психолошког ратовања и стратегијски документи о савременим оружаним сукобима.....	211
3.3. Циљеви психолошког ратовања у савременим оружаним сукобима	219
3.4. Средства психолошког ратовања у савременим оружаним сукобима	223

3.5. Методе и технике психолошког ратовања у савременим оружаним сукобима.....	231
3.6. Психолошко ратовање од племенске заједнице до савремених оружаних сукоба	234
3.6.1. Ратна пропаганда у прошлости.....	236
3.6.2. Психолошко-пропагандне активности у Првом светском рату	238
3.6.3. Ратна пропаганда у Другом светском рату	241
3.6.4. Психолошко ратовање у грађанским ратовима на подручју бивше СФРЈ и НАТО агресија на СРЈ	248
3.6.5. Психолошко ратовање и биолошки агенси.....	255
3.6.6. Психолошко ратовање у актуелним савременим оружаним сукобима	258
3.7. Психолошко ратовање и вредносни систем појединаца и група – вредносни систем припадника војске	260
3.8. Одбрана од психолошког ратовања у савременим оружаним сукобима	277
3.9. Смернице за одбрану од психолошког ратовања у савременим оружаним сукобима	283
Литература	285

4. ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИ И ПРЕТЊЕ У САВРЕМЕНОМ БЕЗБЕДНОСНОМ КОНТЕКСТУ	297
4.1. Отпорност као императив савременог друштва.....	298
4.2. Угрожавање безбедности	300
4.3. Безбедносни изазови, ризици и претње у савременом контексту	303
4.3.1. Безбедносни изазови, ризици и претње – појам и теоријски концепт	305
4.3.2. Изазови, ризици и претње – карактеристике и класификација.....	308
4.3.3. Перцепција БИРП у стратегијама држава	316
4.4. Промене у стратегијама националне безбедности најзначајнијих држава	329
4.4.1. Стратегија националне безбедности САД.....	330
4.4.2. Стратегија националне безбедности Русије	333

4.4.3. Стратегија НР Кине	338
4.5. Еволуција претњи и ризика у савременом безбедносном окружењу	343
4.5.1. Три школе ризика	345
4.5.2. Стратешко управљање националном безбедношћу.....	350
4.6. Нови ризици и конфликти	356
Литература	361

5. САВРЕМЕНИ ОРУЖАНИ СУКОБИ КАО УЗРОК ПРОМЕНА НАЦИОНАЛНИХ ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ, ПРИМЕР ДРЖАВА: ДАНСКА, НОРВЕШКА И ФИНСКА.....369

5.1. Оружани сукоби и тотална одбрана	374
5.2. НАТО и положај држава чланица	381
5.2.1. Стратејски концепти и планирање одбране НАТО	387
5.2.2. Отпорност чланица НАТО	390
5.3. Политика и систем одбране Краљевине Данске	395
5.3.1. Перцепција безбедносних изазова, ризика и претњи Данске.....	398
5.3.2. Политика одбране Данске.....	401
5.3.3. Систем одбране Данске.....	407
5.4. Политика и систем одбране Краљевине Норвешке ..	410
5.4.1. Перцепција безбедносних изазова, ризика и претњи Норвешке	412
5.4.2. Политика одбране Норвешке	415
5.4.3. Систем одбране Норвешке	420
5.5. Политика и систем одбране Финске Републике	426
5.5.1. Перцепција безбедносних изазова, ризика и претњи Финске Републике.....	431
5.5.2. Политика одбране Финске Републике.....	437
5.5.3. Систем одбране Финске Републике	440
5.6. Компарација система одбране Данске, Норвешке и Финске	446
Литература	455

5.

Анђелија Ђукић

САВРЕМЕНИ ОРУЖАНИ СУКОБИ КАО УЗРОК ПРОМЕНА НАЦИОНАЛНИХ ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ, ПРИМЕР ДРЖАВА ЧЛАНИЦА НАТО: ДАНСКА, НОРВЕШКА И ФИНСКА

Свеукупна безбедност представља за сваку државу идеал коме се тежи, а очување безбедности државе представља императив њеног опстанка. У савременом свету где доминира све већа повезаност на глобалном, регионалном, националном и нивоу појединаца и где економска, политичка, информациона и војна угрожавања постају све интензивнија и са све значајнијим последицама, државе улажу напоре на обезбеђењу опстанка и остваривања сопствених интереса у међународном окружењу. Процес глобализације, техничко-технолошки развој и настанак и развој интернета постали су неизбежан фактор обликовања друштвеног живота, уз мноштво могућности у сферама комуникација, информисања и рада (Ђукић, 2017: 99). Поред бенефита које имају за човечанство, утичу и на безбедност свих ентитета повећавајући њихову рањивост кроз угрожавања њихових безбедносних и одбрамбених система и других делова друштва. Нестабилна међународна безбедносна ситуација, оружани сукоби у Европи и Африци, сукоби на Блиском истоку, тензије у индопацифичком региону и у другим подручјима где се сукобљавају интереси светских или регионалних сила – држава, додатно угрожавају мање

државе које су принуђене да стално унапређују своју безбедност и одбрану и да унапређују ефективност система одбране.

Након пада Берлинског зида, распада Варшавског пакта и формалног завршетка Хладног рата, наступа период униполарности, где се Сједињене Америчке Државе (САД) позиционирају као светски хегемон. Последњих тридесетак година у свету се одвија процес прерасподеле светске моћи услед економског оснаживања Кине и војног јачања Русије, уз економско и војно јачање других држава окарактерисаних као регионалне силе (Индија, Турска, Иран) и стварања економских савеза (као што је БРИКС), што је заједно утицало и на усложњавање међународних односа и промене у међународном поретку. Утицај Кине на државе југоисточне Азије, посебно у приобаљу Јужног кинеског мора и проблеми око сецесионистичких аспирација Тајвана, изазвали су реакцију САД манифестовану кроз стварање нових безбедносних савеза и појачано политичко и војно присуство у индопацифичком региону (2022. године је створен триластерални безбедносни пакт Аустралије, Уједињеног Краљевства и САД – АУКУС, који јача безбедносну сарадњу и са Јапаном и Јужном Корејом). Руско-украјински оружани сукоб има за последицу повећани утицај САД на државе Европске уније (ЕУ) и њихово заједничко деловање на финансијској и војно-техничкој помоћи Украјини и увођење више пакета економских санкција Русији. Долази до економских поремећаја и недостатка енергената у Европи, али и најави и почетка реализације вишеструког повећања улагања водећих европских држава у јачање безбедносних потенцијала. Интензивне војне вежбе, руска интервенција у Грузији 2008. године, догађања у Украјини 2014. године, оружани сукоб у Украјини отпочет 2022. године, оружани сукоби и војни преврати у афричким државама, као и разарања на подручју Блиског истока, уз друга жаришта у свету, имала су утицај на целокупну међународну заједницу и довели су до спознаје да питање оружаног сукоба није питање прошлости. Скуп нових међународних догађања, њихова међузависност и утицај на геополитичке односе, значајно се одражава на промену безбедносне ситуације у Европи.

Карактеристике нове безбедносне парадигме, поред ривалства великих сила која стварају нестабилнији свет, чиме се повећава

ризик од сукоба, обухватају и брзе технолошке промене које имају ефекта на све области живота, па тако и политику, одбрану и друге секторе. Изазови престају да буду искључиво војне природе, већ могу имати и дипломатски, информациони, војни, економски, психолошки, обавештајни или неки други карактер. Оваква актуелна међународна политичка и безбедносна ситуација омогућава произвођачима наоружања даље ширење тржишта и повећање профита, али и важно политичко оруђе у међународним односима којим се обезбеђује утицај и доминација на глобалном нивоу (Mladenović, Đukić, 2023: 1122). Конвенционални оружани сукоби још увек су актуелна тема, поготово уз додавање префикса „хибридни“, којим се указује да је реч о угрожавањима савременог доба.

Рат у Украјини, али и оружани сукоби и повећање безбедносне несигурности у другим подручјима у свету, променио је безбедносну ситуацију и у Европи и довео је до промена или надоградње концепата одбране многих држава, са фокусом на њену свеобухватност. Обновљена је спрега „територијалне одбране“ и „националне отпорности“ у јединствену „тоталну одбрану“ или „свеобухватну одбрану“, при чему се „отпорност“ односи на цивилну, а „територијална одбрана“ на војну димензију тоталне одбране (Wither, 2020b: 62). У том контексту, али на различитим концепцијским основама, ангажованим капацитетима и организацијским структурама система одбране, елементе тоталне одбране развијају стално неутралне или војно неутралне државе, али и државе чланице система колективне одбране као што је Северно-атлантски пакт (*North Atlantic Treaty Organization – NATO, Алијанса*). За разлику од неутралних или војно неутралних држава, НАТО чланице развијају системе одбране ослоњем на колективну безбедност и оружане снаге Алијансе, а развој сопствених оружаних формација прилагођавају НАТО захтевима, уз обавезна финансирања заједничких НАТО трошкова и трошкова развоја сопствених одбрамбених способности. Такође, обавеза држава чланица НАТО, на којој се инсистира у последњих десетак година, јесте и јачање „отпорности“ у кризним ситуацијама, држава и Алијансе у целини. Развој елемената отпорности посебно је усмерен на спремност друштва да се одупре оружаној агресији и да пружи материјалну и кадровску подршку распоређивању и извођењу борбених

дејстава НАТО јединица на територији дотичне државе, односно, на спремност пружања подршке војним системима од стране цивилних капацитета. Јачањем цивилних капацитета и способности за супротстављање оружаног агресивног стварања се основе за развој свеобухватне одбране. Отпорност коју развијају поједине државе чланице НАТО, има елементе тоталне одбране, али је садржајно мањег обима, јер тотална одбрана, у најширем смислу, представља концепцијско и практично решење одбране државе у случају оружаних сукоба, при чему се користе сви ресурси и капацитети друштва.

Предмет рада јесте приказ и анализа политике и система одбране Краљевине Данске, Краљевине Норвешке и Финске Републике које своју одбрану организују према концепту тоталне одбране као начину супротстављања савременим оружаним сукобима и другим изазовима, ризицима и претњама. Анализе и закључци изведени су на основу званичних, релевантних и доступних докумената наведених држава и научних и стручних радова, с циљем сагледавања и презентовања основних карактеристика политика одбране изабраних земаља, њихових перцепција изазова, ризика и претњи у савременом окружењу, али и особености, постигнућа и домета организације система одбране и њихових оружаних снага.

Државе које су предмет разматрања изабране су према неколико заједничких карактеристика: све су НАТО чланице (Данска и Норвешка, као и других десет држава су оснивачи НАТО 1949. године, а Финска је приступила 2023. године); географски су смештене у тзв. Нордијском региону на северу европског континента коме припадају и Шведска и Исланд, што им умногоме одређује и сличан геостратегијски положај – у односу на остале НАТО државе и према државама нечланицама; по критеријуму броја становника могу се сврстати у мале државе (мање од десет милиона становника); спадају у најразвијеније европске државе са БДП-ом по становнику већим од 50.000 долара (Финска) до преко 70.000 долара (Данска и Норвешка). После припајања Крима Русији 2014. године ове државе перципирају Русију као извор могућег угрожавања безбедности Европе, а тиме и властите безбедности, што је довело до промена безбедносних политика и односа према одбрани државе од страног угрожавања и одразило се на убрзање процеса модернизације и даљег развоја систе-

ма одбране. Очекивано је да, према развијености држава, постоје и знатна улагања у одбрану, али различити ставови политичких елита ових држава нису довели до тога да су системи одбране подједнако развијени, иако ове државе настоје да оснаже своје потенцијале тоталне одбране.

Док су се велике европске државе бориле међусобно у два светска рата и док је у Европи била подигнута „гвоздена завеса“ током Хладног рата, нордијске земље, укључујући и три које су предмет овог рада, бирале су различита решења безбедносно-одбрамбених изазова. Иако нордијске земље деле већину вредности, многе централне аспекте политике, друштвене и материјалне културе, али и историју, разматрањима питања безбедности су се већински самостално бавиле (Pedersen, 2006: 49). У неколико година након краја Другог светског рата, па све до формирања НАТО, Данска и Норвешка имале су значајне војне капацитете, док је Финска, као држава сарадник Немачке у рату, Париским миром из 1947. године била обавезана на разоружавање и плаћање ратне репарације (Wiberg, Jensen, 1992: 358). Након тог периода, уследио је значајан економски и војни напредак ових држава, да би оне данас постале једне од најразвијенијих земаља НАТО чланица. Разматране земље сарађују у многим областима безбедности и одбране, а нордијско-балтички регион све више се доживљава као један међусобно повезани стратегијски простор, са геополитичком линијом расцепа између НАТО и Русије која пролази кроз овај регион (Saxi, 2023: 113). Иако овај регион у суштини није дељив, могу се издвојити два подручја – северноатлантски и арктички „Високи Север“ и подручје Балтичког мора, а свака од ових држава настоји да задржи и заштити своје подручје утицаја, које се везује управо за ове области.

Рад обухвата неколико засебних логички повезаних целина. У првом делу извршен је приказ основних обележја савремених оружаних сукоба и тоталне одбране као могућег начина одбране држава од агресије. У другом делу показане су карактеристике односа држава чланица и НАТО као организације, са фокусом на користи које имају држава и њихове обавезе према Алијанси. Тежишна тематика разматра се у следећа три поглавља, где се анализира положај државе према Алијанси и другим безбедносним организацијама, њи-

хова процена безбедносних изазова, ризика и претњи у савременим условима, актуелна политика одбране и елементи система одбране, чиме су обухваћене три државе НАТО чланице: Краљевина Данска, Краљевина Норвешка и Финска Република. На крају, дата су закључна разматрања као упоредни преглед и анализа карактеристика политика одбране и развијених система одбране, са освртом на примењена решења и њихове могућности.

5.1. Оружани сукоби и тотална одбрана

Као одговор на савремене изазове, ризике и претње, државе дефинишу и формализују политику одбране и доносе одлуку о организацији одбране. Политика одбране као део политике националне безбедности, представља скуп опредељења, начела и ставова којима се усмерава одлучивање и деловање државе. Политика одбране, по свом облику, представља скуп свих начелних одлука, смерница, критеријума, ставова, правила понашања, принципа и поступака (јединствених и стандардних) којих се морају у току пословања и функционисања (планирање, одлучивање, реализација одлука) придржавати сви органи у систему одбране и сви појединци, како би се осигурало њихово јединствено поступање (хомогена акција) и усклађено деловање (координирано садејство) усмерено на постизање одређених циљева (Andrejić, Milenkov, 2019: 390). Функција одбрамбене политике јесте да обезбеди независност државног врха у одлучивању и да балансира захтеве спољних актера, а базирана је на стварању најповољнијих могућих услова за одбрану и заштиту одбрамбених интереса земље, било да су то унутрашњи или спољашњи, политички, економски, војни, друштвени или други услови. Поједине државе, уназад неколико година, опредељене су за значајне промене у политици одбране и организацији система одбране у складу са основним премисама концепта тоталне одбране, а као одговор на савремена угрожавања где оружани сукоби још увек имају значајно место.

Основна одређења и класификација оружаних сукоба формулисана су Конвенцијама УН о заштити жртава рата из 1949. године и допунским Протоколима I и II из 1977. године. Према актерима у сукобу

могу се разликовати међународни и немеђународни (унутрашњи) оружани сукоби. Међународни оружани сукоби су сукоби у случају објављеног рата и други оружани сукоби који избију између две или више држава, чак иако ниједна од њих није признала ратно стање, као и сви оружани сукоби у којима се народи боре против колонијалне доминације и стране окупације и против расистичких режима, позивајући се на право народа на самоопредељење (UN, 1949: art. 2. 4; UN, 1977a: art. 1). Немеђународни оружани сукоби одвијају се на територији једне државе између државних (владиних) оружаних снага и дисидентских оружаних снага или других организованих оружаних група које, под одговарајућом командом, врше контролу над делом државне територије која им омогућава да спроводе непрекидне и усклађене војне операције; оружаним сукобима се не сматрају унутрашњи изгреди и затегнутости као што су побуне, изоловани и спорадични акти насиља и акти сличне природе (UN, 1977b: art. 1). Посебна класификација оружаних сукоба, која има ослонац у Конвенцијама Уједињених нација (УН) (1949) и Протоколима уз конвенције (1977), дата је као подршка програмском систему UCDP¹ за прикупљање и обраду података о конфликтима у свету, при чему је меродаван број погинулих у току једне године (Uppsala Universitet, 2019). Ради класификације оружаних сукоба, програми UCDP, поред дефиниција оружаних сукоба које су дале УН, дају одређења која су повезана са бројем погинулих у неком временском периоду: *међународни сукоб* је сукоб две или више држава; *немеђународни оружани сукоб* (односи се на једну државу) је појава у којој су коришћене оружане снаге најмање две стране, од којих је најмање једна од стране државе. За оружане сукобе је меродавно да у једној календарској години има најмање 25 погинулих у борбама. *Организовано насиље* се односи на међународне и немеђународне сукобе и једнострано насиље са најмање 25 погинулих у току календарске године. *Рат* је оружани сукоб у коме су актери државе, а у току једне календарске године је најмање 1.000 смртних случајева повезаних са биткама (Uppsala Universitet, n.d.).²

¹ UCDP – Uppsala Conflict Data Program, програмски систем који је развио шведски Универзитет у Упсали (Uppsala).

² Према наводима Стокхолмског међународног института за истраживање мира (SIPRI) у 2022. години оружаних сукоба је било у 56 држава, што је за пет

Иако је у последњим деценијама било неколико међудржавних сукоба великих размера, и даље расте број унутрашњих сукоба и трансформација међународних у сложене унутрашње сукобе, са честим преливањима на територије суседних земаља (Ђukić, 2020: 43), што се манифестује и у најновијем оружаном сукобу из октобра 2023. године који се води на територији Израела и палестинским територијама Газа и Западна обала. Овај сукоб може у будућности да покаже и обрнути ток процеса ширења, када локални оружани сукоб прераста у регионални, с обзиром на то да су се у сукоб, осим Хама-са и регуларне израелске армије, укључиле и друге државне и паравојне оружане снаге подржаване од стране неке од регионалних сила, као и државе Запада које подржавају Израел. Карактеристика овог сукоба је несразмеран однос у техничкој опремљености страна у сукобу која је на страни Израела, велика пренасељеност зоне борбених дејстава – посебно у Гази, прекиди снабдевања основним животним намирницама и санитетским материјалом и лековима угроженог цивилног становништва и велики број цивилних жртава. Такође, показује се немоћ међународних владиних институција, првенствено Савета безбедности УН и УН као целине, да битно утичу на прекид борбених дејстава и хуманитарну ситуацију у Гази како би се избегла очекивана велика хуманитарна криза и заштитило цивилно становништво.

Сваки оружани сукоб има своје узроке који могу да помогну у разумевању и саме динамике конфликта. Увек постоји више разлога због којих је избио неки сукоб, неки су мање видљиви, док су други израженији. Узроци сукоба могу укључивати (Sriram et al, 2021). више него 2021. године. Оружани сукоб у Украјини био је једини пример великог међудржавног рата који је укључивао активне армије. Изван Европе већина оружаних сукоба одвијала се унутар држава или у групама држава са порозним границама, укључујући недржавне оружане групе у распону од транснационалних цихадистичких мрежа и криминалних банди до сепаратистичких снага и побуњеничких група. Велики сукоби, са преко 10.000 смртних случајева изазваних сукобима, били су у Украјини, Мјанмару и Нигерији (вероватно и у Етиопији, али нема потврде о броју жртава). Било је 16 интензивних сукоба са 1.000 до 9.999 смртних случајева у сукобима, док је у осталим сукобима број жртава био мањи. Африка је, као и 2021. године, остала регион са највише оружаних сукоба, иако су многи укључивали мање од 1.000 смртних случајева у сукобима. Укупан број процењених смртних случајева повезаних са сукобима био је 147.609, што је нешто мање него 2021. године (Stockholm International Peace Research Institute, 2023).

al., 2017): неповерење или оптужбе које су засноване на етничкој дискриминацији; конкуренцију због ресурса – било економских или политичких; захтеве за политичком аутономијом или независношћу; оптужбе за корупцију; или, различите тврдње о тренутним или прошлим кршењима људских права. Убрзани, пре свега технолошки развој, захтева и нове концепте, па се и сама терминологија убрзано развијала последњих година – од вишедоменске (вишедимензионалне) битке преко вишедоменске (вишедимензионалне) операције до операције у свим доменима (Vuletić et al., 2021: 3). Савремени оружани сукоби обухватају оружане сукобе који се у свету одвијају након периода Хладног рата, док хибридно ратовање обухвата коришћење различитих алата и метода, као што су герила и терористички напади, деловање у сајбер простору, економски притисци, пропагандно деловање и други (Neag, 2016: 17). Рат у Сирији, а посебно у Украјини, показао је да се ватрени удари по противничким снагама врше континуирано са копна, мора и из ваздуха, коришћењем прецизног артиљеријског и ракетног наоружања различитог домета и беспилотних летелица и пловила, као и система за противваздухопловну одбрану. У дубини украјинске, али и руске територије циљеви напада ракетних система су и електроенергетски и комуникациони објекти, при чему се често користе специјалне снаге за борбу иза линије фронта. Коришћење војних и приватних сателита у сврху прикупљања информација о противнику отежава покрете јединица које, у таквим случајевима, постају мета ракетних или артиљеријских напада. За овај сукоб је карактеристична и одбрана насељених места и одсуство већих офанзивних дејстава са обе стране у сукобу.

Саставни садржаји савремених сукоба су и хибридне информационе и психолошке операције, чије деловање је усмерено истовремено на војне и цивилне циљеве: војни циљеви су војници у сврху утицаја на њихов морал и команде – слањем дезинформација у сврху ометања рада или прикривања намера и покрета јединица; цивилни циљеви су различити сегменти друштва, како би се утицало на њихово понашање и, посредно, на дестабилизацију политичког и војног система. Повећање броја и софистицираности претњи у доба масовне употребе интернета, поред техничких и организационих

претпоставки добре информационе безбедности, утицали су на преусмеравање пажње ка непосредним корисницима нових система, као и на мере и поступке које они морају да предузимају у области безбедности информација (Đukić, Vuletić, 2022: 149–150).

Битна карактеристика савремених оружаних сукоба је и индиректно деловање (прокси деловање) великих или регионалних сила ангажовањем различитих недржавних наоружаних група у просторима захваћеним сукобима, ради остваривања њихових безбедносних и спољнополитичких циљева. Код великих сила овакав облик деловања покрећу два захтева: остваривање утицаја, осигуравање ресурса и безбедности, уз смањење утицаја конкуренције; и, императив да се ови циљеви остваре без употребе својих војних снага на начин који би могао да изазове велики рат (Wither, 2020a: 18–19). У најширем смислу, прокси дејства се остварују пружањем помоћи једној од страна у сукобу које укључује наоружање, финансирање, војне саветнике, информациону и сателитску подршку и друге помоћи, без укључивања у сукоб властитих оружаних снага, као што је случај у руско-украјинском сукобу, где државе Запада пружају помоћ Украјини.

Физиономија савремених оружаних сукоба наметнула је прокламовање различитих стратегија употребе одбрамбених снага и других ресурса друштва у циљу одбране државних интереса (али и снага које се могу употребити при нападу на друге државе). Један од начина организације одбране јесте и ослонцем на сопствене ресурсе (и могуће савезнике), уз уважавање основних поставки концепта тоталне одбране. Тотална одбрана је у већини држава прокламована као систем којим се врши одвраћање од оружане агресије на дотичну државу и њена одбрана у случају агресије, како би се сачувао суверенитет, територијални интегритет и унутрашња стабилност државе и безбедност грађана. Услед хибридних дејстава агресора којима је погођена целокупна територија и становништво нападнуте државе, тотална одбрана је најадекватнији облик супротстављања агресору, јер се њоме постижу ефекти које није у стању да оствари регуларна војска, обично бројчано недовољна и за такве задатке. Организацијом тоталне одбране обезбеђују се: функционалност и ефективност оружаних снага – ратне армије чију окосницу чини активни

састав, а најбројнији део кадра обезбеђује се из резервног састава путем мобилизације (потребно је створити мобилизацијски потенцијал кроз различите врсте обучавања војно способног становништва), логистичка подршка оружаним снагама, функционисање органа власти на свим нивоима, обезбеђење функционисања комуникационих и саобраћајних система, правовремено и тачно информисање становништва, заштита инфраструктурних објеката и контрола територије и кретања лица и материјала од стране локалних органа, наставак производње прилагођене ратним условима и потребама, заштита и спасавање становништва, његова безбедност и егзистенцијална сигурност и друге активности усмерене на одбрану државе.

Организовање одбране на овај начин може се уочити код држава декларисаних као стално неутралне, војно неутралне или код држава чланица система колективне одбране као што је НАТО. Генерално, тотална одбрана се доживљава као коришћење свих ресурса цивилног друштва и укупних капацитета државе, укључујући одбрану, ради функционисања друштва, заштите становништва и друштвених вредности, што не представља само обавезу државе већ и приступ целокупног друштва националној безбедности. Тотална одбрана обухвата сва легитимна средства која се користе против свих облика моћи и свих покушаја стране доминације (Fischer, 1982: 216). У суштини, појмовно се одређује као рационалан и интегрисан облик безбедносно-одбрамбеног организовања свих субјеката друштва у целини. Од настанка до данас, концепт тоталне одбране прошао је промене од концепта заштите становништва од конвенцијалног и нуклеарног рата до прилагођавања новим околностима насталим процесом глобализације, развоја нових техника и технологија, савременог ратовања, тероризма, сајбер напада, климатских промена и другог (Ђukić, Vuletić, 2023: 624). Када окружење укључује војне и невојне изазове и претње, поготово када постоји опасност од избијања оружаних сукоба, јавља се потреба за укључивањем целокупног друштва у одбрану. Овај концепт данас се означава различитим терминима: територијална одбрана, свеобухватна одбрана и тотална одбрана, али стварно значење ових термина је у зависности од бројних језичких и културолошких фактора (Veebel et al., 2020). Тотална одбрана означава се и термином свеобухватна одбрана, што

се може сматрати и примеренијим, с обзиром на то да је Други светски рат сматран „тоталним ратом“, а да је тотална одбрана у великој мери била реакција на догађања у овом рату, док су савремени ратови хибридни и обухватају широк спектар средстава за постизање политичких и војних циљева (Berzina, 2020: 12).

Основне компоненте система тоталне одбране, код већине држава, су војна и цивилна одбрана, али се у новије време, због појачаних ризика услед хибридних претњи, формирају састави намењени функционисању територијалне одбране, психолошке и социјалне одбране, економске одбране и одбране од претњи у сајбер простору. Већина држава које су усвојиле концепт тоталне одбране за војну одбрану обезбеђује кадар ослонцем на стално ангажован професионални састав, обавезно служење војног рока и формирање резервних оружаних састава кроз припрему грађана за деловање у случају ратног стања (Đukić, Vuletić, 2023: 625). Концепт тоталне одбране у Европи сада примењују стално неутралне (Швајцарска) и војно неутралне државе (Шведска, Србија), али и државе које своју одбрану заснивају на колективној одбрани, првенствено у НАТО (Данска, Норвешка, Финска, балтичке државе: Естонија, Летонија, Литванија). Међутим, и друге државе НАТО чланице изграђују одређени облик тоталне одбране, првенствено кроз изградњу „отпорности земаља чланица“ према смерницама са Самита НАТО у Варшави 2016. године. Према овим смерницама „свака држава чланица треба да буде отпорна да се одупре и опорави од великог шока као што је природна катастрофа, отказ критичне инфраструктуре или хибридни или оружани напад“, што представља и основни елемент кредибилног одвраћања (NATO, 2016: 131).

Изван Европе препознатљиве облике тоталне одбране развијају Сингапур и Израел. Тотална одбрана Сингапура је развијана кроз три повезане фазе које се надограђују једна на другу: од инструментално одвраћања са великим трошковима и губицима агресора, преко активнијег приступа који омогућава да Сингапур зада први удар и да се линија фронта формира на територији потенцијалног агресора, до надоградње стратегије као реакције на појаву нових облика нековенционалних претњи као што су тероризам и пиратерија, што захтева већу флексибилност, прилагођавање и покретљивост снага.

Израел је развијао тоталну одбрану засновану на обавези служења војног рока за мушкарце и жене и стварања оспособљеног резервног састава, чиме је створена бројна армија заснована на мобилизацији тог састава у року до два дана. Поред тога, обе наведене државе изузетан значај дају техничко-технолошком усавршавању и опремању својих одбрамбених снага, куповином савремене опреме, али и опремањем средствима произведеним у сопственој војној индустрији, чиме надокнађују ограничене кадровске капацитете (Milosavljević, 2021: 19–24).

5.2. НАТО и положај држава чланица

Северноатлантски пакт је политичко-војна организација коју тренутно чине тридесет једна држава Северне Америке и Европе, посвећених испуњавању циљева наведених у Северноатлантском споразуму (*North Atlantic Treaty*) из 1949. године, са основном улогом заштите слободе и безбедности чланица. Настао је операционализацијом основне замисли за стварањем савеза између западноевропских држава – Канаде и САД – о узајамној помоћи како би се супротставиле ширењу утицаја Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР) на државе изван Источне Европе, укључујући и оружани напад на државе Западне Европе. Стварање НАТО је био одговор западних европских и северноамеричких држава на погоршање односа и могуће избијање оружаног сукоба са СССР-ом непосредно после завршетка Другог светског рата, односно када је наступио и период Хладног рата. НАТО је основан 1949. године у Вашингтону потписивањем Северноатлантског споразума познатог и као Вашингтонски споразум између дванаест држава тадашњег западног блока. Споразум се ослања на члан 51. Повеље УН којим се потврђује право члану УН на индивидуалну и колективну самоодбрану у случају оружаног напада, док Савет безбедности УН не предузме мере потребне за очување међународног мира и безбедности (Povelja Ujedinjenih nacija, 1945). По својој природи Вашингтонски споразум представља међународни уговор који се састоји од четрнаест тачака и није се никад мењао, јер обезбеђује флексибилност коју је могуће

примењивати у различитим ситуацијама и у променљивом безбедносном окружењу, тако да државе чланице могу примењивати текст Споразума у складу са околностима и властитим могућностима. Чланством у НАТО државе су задржале своја појединачна права и међународне обавезе у складу са Повељом УН, али су прихватиле обавезе да учествују у заједничким ризицима, одговорностима и користима од колективне одбране, са ограничењима да не прихватају међународне обавезе које би могле да буду у супротности са Споразумом.³ Позивајући се на принципе Повеље УН у Споразуму се наводи да НАТО представља јединствену заједницу вредности које су посвећене принципима слободе појединца, демократији, људским правима и владавини права.⁴ Државе НАТО чланице обавезале су се да ће сваки међународни спор решавати мирним путем и уздржавати се од употребе силе, да ће доприносити развоју мирних и пријатељских односа у свету, али и да ће, засебно и заједнички, путем сталне и делотворне самопомоћи и међусобне помоћи, одржавати и развијати своје појединачне и колективне способности да се одупру оружаном нападу (North Atlantic Treaty, 1945: art. 1–3).

Према члану 10. Споразума државе чланице на основу једногласне одлуке могу да позову било коју европску државу, која је у могућности да следи начела Споразума и да допринесе безбедности северноатлантског подручја, да постане НАТО чланица, што представља и нормативни основ за пријем нових чланица. После 1999. годи-

³ Поједине државе чланице НАТО, ради својих националних интереса, понекад одступају од одредаба члана 8. Споразума којим се државе чланице обавезују да неће закључивати било какав међународни уговор који је у супротности са Споразумом. Пример је свеукупан однос Турске и Русије који се може описати као „конкурентска сарадња” и који је заснован на обострано израженим интересима у одређеним регионима, а које су оне успеле да прилагоде у већини ових региона и пронађу моделе сарадње у економији и политици, погодне за остваривање њихових појединачних интереса (Đukić et al., 2022: 2–3), што није у складу са НАТО стратегијом за обуздавањем моћи Русије

⁴ Агресијом на Савезну Републику Југославију 1999. године НАТО је деловао супротно одредбама Повеље УН, али и свог оснивачког акта – Северноатлантског споразума, јер ниједна држава чланица НАТО није била нападнута од стране СР Југославије. Агресија је предузета под изговором прекомерне употребе силе од стране југословенских безбедносних снага, кршења људских права и хуманитарне катастрофе косовско-метохијског албанског становништва, као и могућег дестабилишућег деловања на регион. НАТО чланице су покушале да добију сагласност Савета безбедности УН за оружану акцију, али су се томе успротивиле Русија и Кина, те је агресија изведена без ове сагласности.

не НАТО је формализовао члан 10. Споразума доношењем Акционог плана за чланство (*Membership Action Plan – MAP*). Акциони план није листа критеријума за пријем државе, већ садржи низ питања из пет општих области: политичка и економска питања (демократска влада, цивилна контрола војске, слободна тржишна економија и добри односи са суседним државама); питања одбране (способност да доприносе колективној НАТО одбрани и новим мисијама, као што су миротворство); питања ресурса (потрошња за одбрану); безбедносна питања (заштита поверљивих информација); и правна питања која регулишу сарадњу са НАТО (НАТО, 1999; 2023а). По овим питањима се расправља и врше припреме са претендентом на чланство и пружа му се помоћ у потребним реформама.⁵ Кључна одредница за сваки позив новим чланицама јесте да ли ће њихов пријем у НАТО ојачати Алијансу и унапредити основни циљ проширења НАТО, а то је повећање безбедности и стабилности широм Европе.

Иако Вашингтонски споразум представља основни документ, при пријему нових чланица – европских држава, сачињавају се и амандмани на Споразум под називом Протокол уз Северноатлантски споразум о приступању (нпр. за Републику Финску која је примљена 2023. године: *Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of the Republic Finland* из 2022. године). Протокол је формални правни документ који омогућава позваној држави да приступи Алијанси онда када га потпишу све државе чланице, а после ратификације у свим чланицама у складу са њиховим важећим законодавством, што значи да се пријем нових чланица обавља консензусом. Протоколом се проширује територијални обим члана 5. Споразума, који се односи на колективну одбрану у случају напада на чланицу Алијансе, и на државу која приступа НАТО. Наведени члан 5. Споразума⁶ обавезује

⁵ Ако геостратегијске прилике то захтевају, НАТО може да уклони услове из Акционог плана за чланство и олакша приступање поједине државе, као у случају Украјине, када су се државе чланице 2023. године сагласиле да јој се олакша пут до чланства у Алијанси. Пријем Украјине у НАТО сада није могућ због одредаба члана 5. Северноатлантског споразума, јер би државе НАТО чланице тада биле у обавези да ступе у рат са Русијом, која тежње Украјине да се прикључи НАТО истиче као један од главних разлога покретања специјалне војне операције у фебруару 2022. године.

⁶ Овај члан је примењен при нападу НАТО снага на Авганистан 2001. године, при чему је талибански режим оптужен да је пружао уточиште припадницима терористичке организацији Ал-Каида (*Al-Qaida*) који су извршили терористич-

чланице да се међусобно штите и да штите и успостављају дух солидарности унутар Алијансе и да ће се оружани напад на једну или више њих сматрати нападом на све њих, када ће нападнуте државе, појединачно и заједно са другим чланицама, предузети потребне мере, укључујући „употребу оружане силе, ради поновног успостављања и одржавања безбедности северноатлантског подручја“ (North Atlantic Treaty, 1945: art. 5).

Деведесетих година прошлог века, након завршетка Хладног рата и слома Варшавског уговора као војно-политичког савеза, НАТО се није распао. Напротив, током тридесетак година са шеснаест чланица нарастао је на тридесет једну чланицу 2023. године и са још отвореним и нерешеним приступом Шведске (САД и Шведска су децембра 2023. године потписале споразум о проширеној одбрамбеној сарадњи, којим се, поред осталог, дозвољава приступ америчким војним снагама шведским војним базама ради складиштења материјала и извођења вежби). У постхладновској ери НАТО се нагло ширио уједињењем Немачке (1990), приступом девет држава бивших чланица Варшавског уговора (1999–2004), четири постјугословенске државе (2004–2020), Албаније (2009) и Финске (2023). НАТО је службено објавио и да постоје тенденције приступања савезу Босне и Херцеговине, Украјине и Грузије, са којима настоји да развија партнерство и промовише заједнички интерес за евроатлантску безбедност (NATO, 2022b: 9).

Велика НАТО експанзија после Хладног рата била је одраз стратегије САД ради одржавања глобалног примата, осигуравања да ресурси нових европских чланица (географски, демографски, економски и војни) не буду у функцији јачања моћи тадашњих или будућих противника, ограничавања раста војних снага европских држава и спутавања европске аутономне одбрамбене политике, како Европа или било која европска држава не би постала ривалски центар моћи и како би европске државе стратешки биле зависне од САД (Menon, Ruger, 2023: 372). Несметано ширење НАТО било је могуће из разлога што је већ постојећи савез осигурао вишедеценијску заштиту и стабилност својих чланица, те је деловало уверљиво да ће то исто чинити и новим чланицама из источне и средње Европе и са Балке нападе у САД 11. септембра 2001. године. Тиме су били испуњени услови да се примени члан 5. Споразума, јер је напад изведен из иностранства, за шта је окривљена одређена држава.

тика и Балкана. Иако је било очигледно да се тиме врши окружење Русије НАТО државама и угрожава њена безбедност, она није била војно и економски способна да се озбиљније супротстави његовом ширењу. Неке од нових чланица, које су биле сиромашне и недовољно војно спремне, САД су војно помагале, али је део финансијског терета пао и на развијене европске државе. То је даље продубило суштинско питање удела држава у финансирању НАТО активности, јер и сада јако развијене европске државе не издвајају договорена финансијска средства за јачање заједничких и властитих одбрамбених способности. Оружани сукоби, ратови и кризе иницирали су и бржи развој технологија у одбрамбеним индустријама и повећана финансијска издвајања држава ради јачања националних безбедности (Mladenović, Đukić, 2023: 1122). Украјинска криза од 2014. године, а посебно после предузимања руске „специјалне војне операције“ 2022. године, код многих европских НАТО чланица променила је перцепцију претњи по властиту безбедност, што је имало за последицу и издвајање више средстава за финансирање одбране.

У складу са Вашингтонским споразумом и циљевима НАТО као политичке и војне организације настала је организациона структура која је временом мењана, усавршавана и проширивана, зависно од перцепције претњи и циљева. Седиште или главни НАТО штаб (*NATO Headquarters*) налази се у Бриселу и представља политички и војни центар Алијансе, где се налазе и најодговорнији НАТО органи и делегације држава чланица. Организациону структуру НАТО чине периферне и унутрашње организације. Периферне организације су задужене за односе са чланицама Партнерства за мир и другим спољним партнерима, где је Евроатлантски партнерски савет (*Euro-Atlantic Partnership Council*) кровна организација формирана после завршетка Хладног рата. Језгро или унутрашњу организацију сачињавају политичке, војне и комплементарне структуре (организације и агенције) које подржавају државе чланице и активно учествују у њиховом раду. Државе чланице имају своје сталне делегације у седишту НАТО у Бриселу на нивоу амбасада са цивилним и војним представницима и специјализованим особљем за рад у органима НАТО (NATO, 2024). Иако НАТО није само војна већ и политичка организација, војни утицај је пресудан на функционалне целине али и

на целу организацију (Varlik, 2020: 113–114). НАТО се састоји од командне структуре, где су регионалне команде кључни елеменат, и структуре снага које представљају војну силу Алијансе састављену од војних снага држава чланица. НАТО нема своју стајаћу војску, већ се за војне активности Алијансе ствара интегрисана војна структура на основу снага и средстава које државе стављају на располагање. Постоје само мање сталне снаге које имају специјалне задатке као што су снаге ваздушне одбране, надзора и обавештавања.

Северноатлантским споразумом у члану 3. омогућава се и финансирање организације и активности Алијансе. НАТО је међувладина организација, којој државе чланице уплаћују средства за обављање редовних активности и обезбеђивање неопходних услова за консултације, доношење одлука и даље спровођење утврђених одлука и активности. Та средства државе чланице директно уплаћују у заједнички буџет, према договореној формули за расподелу трошкова, одређеној према економској моћи сваке од држава чланица. Како НАТО има мали број сталних команди и штабова, већи део финансијског доприноса сваке државе чланице остварује се индиректно, кроз војне трошкове за сопствене оружане снаге (ISAC Fond, 2010: 18–19). Почев од 2006. године државе чланице су се сложиле да издвајају најмање 2% свог БДП-а на потрошњу за одбрану, али је упркос томе, услед економске кризе 2008. године, ниво издвајања опадао. На самиту НАТО у Велсу 2014. године, усаглашен је став да се до 2024. године код свих држава достигне минимум издвајања од 2% БДП, од чега 20% треба да се употреби за набавку нових војних система и за истраживања и развој, како не би дошло до застаревања наоружања и друге војне опреме. На Самиту у Виљнусу 2023. године установљено је да до сада није остварен захтевани помак у финансирању (НАТО, 2023b). Међутим, не може се занемарити учешће појединих чланица у финансирању иако није остварен захтевани минимум улагања, јер се показивање заједништва кроз учешће у НАТО операцијама и вежбама показује као адекватан фактор одвраћања и унапређење способности Алијансе (Robison, 2020: 301).

5.2.1. Стратегијски концепти и планирање одбране НАТО

Приоритете, кључне задатке и приступе, после краја Хладног рата, Алијанса утврђује отприлике на сваких десетак година кроз Стратегијски (стратешки) концепт (*Strategic Concept*), а за наредну деценију, како би се обухватиле промене у глобалном безбедносном окружењу и осигурала спремност Алијансе у будућности. То је документ који реafirмише вредности и сврху НАТО да пружи колективну одбрану савезника и обезбеди колективну процену безбедносног окружења. Концепт Алијанси даје стратешки правац и одређује приоритет претњи, основне задатке и географске тачке забринутости и успоставља смернице за будући положај снага, али уједно је и средство јавне дипломатије јер преноси сврху и опште ставове Алијансе о светским безбедносним проблемима (Ringsmose, Rynning, 2023: 147). Последња два концепта донета су на самитима у Лисабону 2010. године и Мадриду 2022. године. Концептом из Лисабона (NATO, 2010) евроатлантски простор оцењен је као миран и са ниском претњом од конвенционалног напада, али са претњама које постоје услед пролиферације балистичких пројектила. Као директна претња грађанима земаља НАТО и међународној стабилности перципира се тероризам који се шири и у областима од стратешког значаја за Алијансу, а посебно ако терористи стекну нуклеарне, хемијске, биолошке или радиолошке способности. Од осталих претњи концептом су, као најзначајније, обухваћене претње од сајбер напада, могућност угрожавања виталних комуникационих, транзитних и енергетских путева, здравствени ризици, оскудица воде и све веће потребе за енергијом које могу да обликују безбедносно окружење (што се показало као основана процена, јер је наступила пандемија COVID-19 и енергетска криза у западноевропским државама после избијања оружаних сукоба у Украјини). У суштини, овај концепт одражавао је европски безбедносни поредак са низом безбедносних изазова, али без већих интегрисаних претњи. Концепт је дефинисао три суштинска језгра задатака: колективна одбрана чланица НАТО у складу са чланом 5. Споразума; управљање кризама у подручјима где оне утичу на безбедност Алијансе применом скупа политичких и

војних способности; кооперативна безбедност Алијансе која се одражава кроз ангажовање на унапређењу међународне безбедности, контроли наоружања и непролиферацији наоружања и разоружању.

Нови стратегијски концепт НАТО из 2022. године заснован је на сазнањима о променама безбедносног окружења НАТО у последњих дванаест година, која су показала да САД нису више изразити светски хегемон због измењеног односа снага међу водећим светским државама услед брзог технолошког напретка Русије, Кине и других државних и недржавних актера. САД су своје деловање усмеравале према индопацифичком региону, иако је и војно присуство САД у Европи повећано у периоду до 2020. године, а европске државе су повећале своја финансијска улагања у властиту одбрану и за НАТО потребе. Концептом је у оцени стратегијског окружења Русија означена као најзначајнија и директна претња по безбедност савезника и по мир и стабилност у евроатлантском подручју, док су остале претње повезане са тероризмом, нестабилношћу у Африци и на Блиском истоку, амбицијама и принудним политикама Кине, сајбер простором и слабљењем архитектуре контроле наоружања и разоружања (NATO, 2022b: 2–5). Стратегијски концепт поставио је три главна задатка НАТО, која се битно не разликују од задатака дефинисаних концептом из Лисабона, али су прилагођени новим безбедносним претњама: одвраћање и одбрана; превенција и управљање кризама; и, колективна безбедност. Догађаји у Украјини навели су НАТО да, у оквиру задатка одбране и одвраћања, посебно истакне потребу за значајним јачањем капацитета као основе колективне безбедности кроз обезбеђење снажне, отпорне и интегрисане командне структуре, усаглашавање националних и одбрамбених планова НАТО, као и ојачавањем и модернизацијом структура снага НАТО (NATO, 2022b: 6). У области превенције и управљања кризама, циљ НАТО је да се осигурају средства, капацитети, обука и деловање командовања и управљања ради распоређивања и одржавања војних и цивилних операција управљања кризама, стабилизације и борбе против тероризма, укључујући деловање и на стратешкој удаљености (NATO, 2022b: 8). Концепт наглашава значај изградње националне и колективне отпорности на војне и невојне претње као предуслов ис-

пуњењу основних задатака Алијансе, а у складу са чланом 3. Северноатлантског споразума.

У операционализацији политике одбране и стратегијског концепта, НАТО врши планирање одбране на нивоу Алијансе и нивоу држава ради интегрисаног и синергијског деловања при извршавању мисија. Државе чланице НАТО нису суверене у вођењу безбедносне политике и развоју система одбране због чињенице да својим постојећим одбрамбеним способностима и њиховим развојем и усавршавањем треба да доприносе укупним способностима Алијансе, што изискује да и планирање одбране држава чланица мора бити усаглашено са захтевима за колективним способностима и спремношћу за извршавање мисија Алијансе као целине. Планирање одбране НАТО је у надлежности Одбора за политику и планирање који је одговоран за развој политике кроз процес планирања, а уједно је одговоран за надгледање и координацију рада потчињеног комитета за непосредно планирање које се одвија са државама чланицама кроз *НАТО процес одбрамбеног планирања*. То је кохерентан и интегрисан процес којим се савезници обавезују да достигну потребан ниво способности, било војне или невојне, у кратком или средњем року, од једногодишњег планирања до чак двадесет година у будућности, како би се обезбедио правовремени развој способности држава које се стављају на располагање Алијанси (НАТО, 2022а). Овакав начин планирања даје заједнички оквир за интеграцију и рационализацију развоја способности у свим НАТО структурама, те постоји четрнаест различитих домена планирања: авијација, наоружање, сајбер одбрана, логистика и друго. Сам процес се састоји од: успостављања политичких смерница и њиховог усмеравања према конкретизацији у развоју способности и капацитета; одређивања захтева НАТО; расподеле захтева и обавеза на савезнике у складу са могућностима држава чланица; пружања помоћи савезницима од стране НАТО; и, на крају, опште процене степена до којег су испуњени политички циљеви, амбиције и остварене способности НАТО и савезника, укључујући њихове финансијске планове (НАТО, 2022а). Проистиче да је свака држава чланица у обавези да усагласи своје планове развоја одбрамбених способности са плановима НАТО, чиме се обезбеђује усклађивање активности националних оружаних

снага са потребама и захтевима Алијансе. Циљ оваквог планирања је да се омогући државама чланицама обезбеђење потребне снаге и способности на најефикаснији начин, осигура да национални планови подржавају имплементацију тражених способности и олакша предузимање пуног спектра мисија Алијансе. Према наводима НАТО, усклађивањем националних одбрамбених планова са плановима НАТО не угрожава се национални суверенитет (НАТО, 2022а), што се не може сматрати сасвим истинитим, јер државе имају обавезу да своје одбрамбене способности развијају у складу са потребама и захтевима НАТО као колективног безбедносног система. То се може сагледати из садржаја неких од двогодишњих планова (којима су обухваћене и одређене средњорочне активности), нпр. плана Данске за период 2019–2020. године, где се, поред општих циљева развоја одбрамбених способности, прецизирају области сектора одбране које треба унапредити као што су: побољшање рада постојећих и развој нових команди и јединица, увођење нових система наоружања, кадровска ојачања активног и резервног састава и територијалне одбране, развој подсистема отпорности на кризе и цивилне спремности према елементима дефинисаним на самиту НАТО у Варшави 2016. године и други сегменти, уз обавезну анализу улагања у одбрану и НАТО (North Atlantic Council, 2020).

5.2.2. Отпорност чланица НАТО

Отпорност система може се дефинисати као способност да се прилагоди променама, супротстави деструктивним утицајима и врати се у жељену равнотежу успостављену пре него што се десио нежељени догађај, уз очување континуитета виталних функција (World Economic Forum, 2013: 37). За социо-техничке системе какви су системи одбрана држава, али и НАТО као комплексан систем, отпорност је условљена капацитетом система да апсорбује поремећаје уз мало напора и са минималним последицама, да се самоорганизовањем прилагоди и врати систем у првобитно стање пре поремећаја или у ново стање према пројектованим новим захтевима. Пожељно је да систем има и могућност предвиђања деструктивног деловања,

када се отпорност система може значајно повећати предузимањем одређених мера и радњи и када се поремећаји прихватају са мање напора и мање губитака (Đukić, 2023: 207). Улагање ресурса у јачање капацитета за реаговање на широк спектар безбедносних претњи представља ефикасну стратегију за борбу и очување безбедности. Као систем колективне одбране, НАТО предузима активности на изградњи отпорности целе Алијансе кроз утицаје на изградњу отпорности држава чланица, где су националне и колективна отпорност кључне за кредибилитет одвраћања и одбране, као и за ефикасно испуњење најзначајнијих задатака Алијансе. Отпорност држава чланица НАТО дефинисана је на основу разрађеног спектар кризних ситуација – од хибридних претњи до најзахтевнијих сценарија, при чему се отпорност посматра као последица предузетих мера одвраћања и уверење да Алијанса поседује ефикасне војне снаге (Shea, 2016). Отпорност Алијансе произлази из комбинације цивилне спремности и војних капацитета. У овом контексту, цивилна спремност директно доприноси одбрамбеној спремности НАТО, где су војни системи подржани цивилним капацитетима како би се осигурала сигурност и стабилност у целој Алијанси (NATO, 2023d).

Државе чланице НАТО у обавези су да изграђују одређени облик тоталне одбране, првенствено кроз изградњу „отпорности земаља чланица“, сходно члану 3. Северноатлантског споразума, јер ће државе „засебно и заједнички, путем сталне самопомоћи и међусобне помоћи, одржавати и развијати своје појединачне и колективне способности да се одупру оружаном нападу“. Овај принцип указује да свака држава чланица има националну одговорност да развија војну и цивилну спремност, чиме се смањује ризик читаве Алијансе. Иако је концепт отпорности развијан и раније, Самит НАТО у Варшави 2016. године одредио је главне смернице отпорности према којима „свака држава чланица треба да буде отпорна да се одупре и опорави од великог шока као што су природне катастрофе, откази критичне инфраструктуре и оружани напади“ (NATO 2016: 131), што је уједно и основни елемент кредибилног одвраћања. У документу се надаље дефинише отпорност као способност друштва да се одупре и лако и брзо опорави од ових шокова, комбинујући цивилне, економске, комерцијалне и војне факторе, а представља укупност ци-

вилне спремности и војних капацитета. Али, отпорност се не односи само на државе, јер поред индивидуалних, представља и колективну способност припрема, супротстављања, одговора и брзог опоравка од шокова и поремећаја, као и осигурање континуитета активности Алијансе.

Цивилна спремност је централни стуб отпорности савезника и кључни фактор за колективну одбрану Алијансе, при чему НАТО подржава савезнике у процени и побољшању њихове цивилне спремности (NATO, 2023d). Зато је у седишту НАТО 2022. године формиран Комитет за отпорност (*Resilience Committee*), као саветодавно тело које даје политичке и смернице за планирање и врши надзор и координацију активности изградње отпорности. Комитет је формиран како би се ојачале хијерархијске везе управљања отпорношћу, задржао претежно моноцентрични систем и смањиле тенденције да систем поприми карактеристике полицентричности⁷. Рад комитета подржан је од стране шест специјализованих група које чине представници националних институција (цивилна заштита, здравство, енергетика, цивилне комуникације, храна и вода и транспорт). Поред функција унутар НАТО, Комитет за отпорност сарађује са државама партнерима НАТО, међународним организацијама, индустријским комплексима и другим заинтересованим странама (NATO, 2023c). Посебну сарадњу из области отпорности НАТО развија са ЕУ, будући да је већина чланица ЕУ уједно и чланице НАТО и обратно, укључујући и акције јачања отпорности на хибридне претње, у широком спектру од дезинформација до цивилне спремности.

Прекретницу у еволуцији отпорности НАТО је самит у Варшави 2016. године, где су шефови држава и влада држава чланица усвојили концепт јачања отпорности на широки спектар претњи, уз дефи-

⁷ Због чињенице да се отпорност изграђује ослонцем на националне цивилне структуре и да је умногоме зависна од националних друштвених, политичких и економских прилика, не може се са сигурношћу претпоставити да ће систем функционисати као централизован (моноцентричан) и са јаким хијерархијским везама. Може се очекивати да ће деловање многих чинилаца и носилаца активности у националним подсистемима довести до тежњи за самосталним доношењем одлука или до делимичне реализације већ донетих одлука на вишем нивоу. Такав систем нарушава управљачку функцију и тежи полицентричности, без доминантног утицаја централног атрибута, када је отежана координација између субјеката различитих држава (Đukić, Andrejić, 2022: 292).

нисање минималних стандарда за националне отпорности. Као основни циљ јачања отпорности чланица поставља се подршка војним снагама, посебно војним јединицама у рату које су распоређене на територијама држава чланица, чије су мисије зависне од цивилног сектора у области транспорта, комуникација или залиха воде и хране. Главни разлог повећане пажње која се усмерава на концепт отпорности је рањивост у трансформисаном безбедносном окружењу, што подразумева да претње могу настати од државних или недржавних актера, укључујући тероризам и друге асиметричне претње, сајбер нападе и хибридни рат, са нејасним границама између конвенционалних и неконвенционалних сукоба. Одговори на ове претње су отежани због неколико фактора: пад војних буџета после Хладног рата повећао је ослањање војних капацитета на цивилну имовину; цивилни ресурси и цивилна имовина су у приватном власништву вођени остваривањем профита, тако да су нестали ресурси које је држава имала у државним фирмама као подршку механизму територијалне одбране; широка употреба нових технологија и међусобно повезивање држава и других економских и финансијских актера могу изазвати економске кризе, као 2008. године (NATO 2016: 131–132).

Цивилни сектор, у широком спектру функција и објеката, чини ослонац за распоређивање војних снага на терену, али његову спремност је веома тешко проценити, што је довело до идентификације три кључне функције које државе морају да буду у стању да подрже у свим околностима: континуитет власти, основне услуге становништву и подршка војним операцијама. У том контексту је на самиту НАТО у Варшави 2016. године договорено седам основних захтева за националну отпорност, према којима чланице могу мерити и степен своје спремности (NATO 2016: 132–133; NATO, 2023d): осигуран континуитет владиних и критичних државних услуга (на пример способност доношења, преношења и спровођења одлука у кризи-ма); отпорност снабдевања енергијом (обезбеђење континуираног снабдевања енергијом и разрада резервних планова за управљање прекида снабдевања, унутрашњим капацитетима или из иностранства); способност ефикасног суочавања са неконтролисаним кретањем људи и отклањања сукоба током ових кретања и раздвајање

од распореда војних снага НАТО; отпорност снабдевања храном и водом (обезбеђивање да ове залихе буду безбедне од прекида снабдевања или саботажа); способност суочавања са масовним жртвама (обезбеђивање да цивилни здравствени системи буду способни да медицински збрину жртве и да је снабдевање довољним медицинским материјалом поуздано); отпорни цивилни комуникациони системи (обезбеђивање да телекомуникације и сајбер мреже функционишу уједначено у кризним условима и са довољним резервним капацитетом, укључујући 5Г мрежу и опције за обнављање ових система; и, отпорни транспортни системи (обезбеђивање да се снаге НАТО могу брзо кретати преко територије Алијансе и да се цивилне службе могу ослонити на транспортне мреже, чак и у кризи).

Појединачна или национална отпорност или колективна отпорност Алијансе имају своје функције у мисијама одбране и одвраћања. Када се отпорност разматра у функцији одвраћања, неопходно је да буду испуњена три критеријума: посвећеност јачању отпорности која је, у државама и НАТО као целини, значајно ојачала услед украјинске кризе и ратних дејстава у којима чланице НАТО материјално и финансијски подржавају Украјину; јачање отпорности, пре свега на нивоу Алијансе, а не првенствено преко јачања националних способности, ради хармонизације држава и НАТО према циљевима који се тичу отпорности (слично као у процесу планирања одбране на нивоу држава и НАТО); и, комуникација са унутрашњом и спољном јавношћу, уз демонстрирање способности у области отпорности, што може значајно средство одвраћања од агресивних акција (Hall, Sandeman, 2022: 11–12). Ипак, ниво развоја способности да се заштити друштво у кризним ситуацијама и омогући подршка војним снагама НАТО у извршавању борбених задатака, изискује знатна напрезања система одбране држава чланица, али и знатна материјална и финансијска средства, што нису све државе вољне да издвоје. НАТО је увидео значај отпорности према кризама, а посебно према оружаној агresiји, што је показао и формирањем посебног комитета са стручним тимовима који ће се бавити овом облашћу.

5.3. Политика и систем одбране Краљевине Данске

Краљевина Данска је уставна монархија, са краљем или краљицом на месту шефа државе. Територијално је смештена на полуострву Јутланд (Јиланд) и преко 450 острва повезаних мостовима (од којих је велика већина именована). Данска обухвата и две самоуправне територије – Фарска острва и Гренланд и најјужнија је нордијска држава. Простире се на површини од око 43 хиљаде квадратних километара са око 5,92 милиона становника. Чланица је ЕУ од 1973. године (од чега су изузете аутономне територије Фарска острва и Гренланд), али има властиту валуту – данску круну (изузета је од обавезног увођења евра као валуте), са БДП-ом од око 400 милијарди долара годишње. Чланица је НАТО од његовог оснивања 1949. године (укључујући Фарска острва и Гренланд). Законодавну власт има парламент (*Folketinget*), а извршну – влада или Кабинет министара на челу са премијером. Будући да се острва Данске налазе на пловном путу од Балтичког мора до светских океана, и истовремено на саобраћајној рути од нордијских земаља ка средњој Европи, ова локација је обликовала услове развоја политичке и војне стратегије, али и трговине, данас једне од економски најразвијенијих земаља света. Устав Краљевине Данске (Grundloven, 1953) представља основни закон и оквир за руковођење овом земљом и сматра се једним од најстаријих писаних националних устава на свету који је још увек на снази. Устав је измењен 1953. године када је дводомни парламент замењен једнодомним. Уставом је Данска декларисана као уставна монархија са наследним монархом као шефом државе и поделом власти на законодавну, извршну и судску (Grundloven, 1953). Краљица која је на власти у Данској представља земљу у иностранству и предводи владу, али нема политичку моћ. Најважнији политички органи су дански парламент и влада. Устав Данске уређује политички систем и основна права грађана, али се не бави детаљно питањима безбедности и одбране.

Краљевина Данска је у другој половини 19. века стекла неутралност коју је успела да сачува и током Првог светског рата у коме је остала неопредељена. У Другом светском рату, упркос пакту о ненападању са Немачком, Данска је окупирана 1940. године, при чему је

пружила минималан војни отпор немачким оружаним снагама. У периоду после окупације до 1943. године призната јој је неутралност, суверенитет и територијални интегритет, функционисали су дански органи управе и полиција, а Данска није била у обавези да шаље војнике да ратују за Немачку, уз дозвољену слободну трговину и са ривалским силама (Trapara, 2016: 378–379). То је имало за цену давање уступака у унутрашњој и спољној политици и преусмеравање трговине према Немачкој. Због повећаних захтева и спорадичног отпора окупационим властима, Немачка је 1943. године укинула неутралност Данске и „завела“ окупациону власт. Из тог периода потиче и опредељење Данске да одбрану заснива на принципима тоталне одбране. Одбрану од Немачке није могла да базира само на употреби војске, већ је било неопходно укључити и друге делове друштва, али уз координацију цивилних и војних напора и осигурања функционисања целокупне заједнице (Astrup, 2006).

Након Другог светског рата Данска је заједно са осталим нордијским државама испитивала могућност формирања нордијске одбрамбене уније и удруживања зарад остварења заједничке безбедности и одбране. Ова идеја није тада остварена услед стављања вета од стране СССР-а на учешће Финске, док су Данска, Исланд и Норвешка позване да се придруже НАТО као земље оснивачи, па је Данска по први пут у својој дугој историји била учлањена у одбрамбени савез са најјачом војном силом света (Pedersen, 2006: 41). Међутим, овакво савезништво није утицало на смањење перцепције угроженост код Данаца, с обзиром на веома важан стратегијски положај и позиционираност на улазу у Балтичко море. Током педесетих година, практично од почетка, постављена је основа данских одбрамбених снага које су у великом степену зависиле од војне помоћи САД и Канаде и од којих су добијени сви главни системи наоружања (Petersen, 1987: 22). У региону Балтичког мора, Данска је до 2022. године била једина нордијска држава која је истовремено чланица НАТО и ЕУ (једна је од држава оснивача НАТО 1949. године, а 1973. године је приступила Европској заједници која је 1993. године прерасла у ЕУ).

Након Хладног рата, интересовање за традиционалну тоталну одбрану постајало је све мање и било је замењено фокусом на међународне операције и одбрану Данске од неконвенционалних претњи

(Theussen, 2023: 174), да би у последњих неколико година, фокус поново био враћен на имплементирање концепта тоталне одбране. Данас је Данска чланица и оснивач НАТО, Нордијског савета, ОЕЦД-а, ОЕБС-а, УН и ЕУ. За ове организације, као и за суседе, вежу је различити облици сарадње, у различитим областима и на различитим нивоима. Као чланица ЕУ укључила је у своје законодавство значајан део закона и правила институција ЕУ, или је своје законе мењала у циљу спровођења европских директива. За чланство Данске у ЕУ значајна је и чињеница да су у јуну 1992. године грађани ове земље на референдуму одбацили уговор из Мастрихта о стварању ЕУ као заједнице са заједничком спољном, монетарном и безбедносном политиком. Исти је био ратификован 1993. године, након преговора ЕУ и Данске владе чији су резултат била четири изузећа (*opt-out*) из Единбуршког споразума из 1992. године, као допуне уговора из Мастрихта. Изузећа су се односила на области одбрамбене политике, правосуђа, унутрашњих послова, монетарне политике (чиме је Данска задржала данску круну као своју валуту) и држављанства ЕУ. Изузећем из области одбране, Данска није учествовала у деловима спољне и безбедносне политике ЕУ, па самим тиме није имала удела у војној кооперацији на нивоу Уније. Иако није давала допринос војним мисијама, активно је имала учешћа у мисијама цивилног карактера, као и у мисијама где су цивилна и војна компонента јасно раздвојене (Theussen, 2023: 168). Као одговор на сукоб у Украјини, грађани Данске су на референдуму, одржаном 1. јуна 2022. године, изгласали напуштање тридесетогодишњег политичког курса земље у односу на њено учешће у заједничкој одбрамбеној политици ЕУ. Већина грађана одлучила је да гласа за повлачење изузећа и пружи подршку придруживању Данске Европској одбрамбеној агенцији (*European Defence Agency* – ЕОА). Овакав исход референдума уследио је након историјских настојања Шведске и Финске да приступе НАТО, уз очекивања да би бенефите могла имати и данска одбрамбена индустрија након стварања услова за равноправно учествовање у пројектима ЕОА. Општи став руководства је да снаге Данске треба да теже испуњењу захтева НАТО, као и да морају имати активну улогу у сарадњи и одбрани у ЕУ, укључујући ту и војне мисије и операције

Уније, с обзиром на укидање раније поменутих изузећа у области одбране.

И поред све ближе сарадње са ЕУ, гарантом данске безбедности, ипак се НАТО посматра као најбитнији савез ове земље. Кључна улога НАТО произлазила је управо из изузимања Данске из безбедносне и одбрамбене политике ЕУ. Након завршетка Хладног рата раних деведесетих година 20. века, а као оснивач НАТО, Данска је смањила своје војне капацитете и признала да постоје велики недостаци у способности да одбрани своју територију и испуни обавезе према НАТО. У складу са војним активизмом и атлантском оријентацијом, најближи стратешки партнери су јој САД, Уједињено Краљевство и Француска. Уз то, све активнија улога Немачке у региону Балтичког мора, где се интереси ове две државе преклапају, ствара потенцијал за очекивано продубљивање сарадње између ове две државе у будућности (Theussen, 2018: 44). Међутим, велики спољни утицај на Данску остварила су и дешавања у свету као што је руска анексија Крима 2014. године, избор Доналда Трампа (*Donald Trump*) за председника САД 2016. године, Брегзит и сукоб у Украјини отпочет 2022. године, који су подстакли руководство да преиспита своја партнерства и војне приоритете. Треба напоменути да Данска не перципира Русију као директну војну претњу против сопствене територије, већ је сматра претњом својим суседима, европској безбедности и међународном поретку (Theussen, 2023: 167). У украјинско-руски сукоб из 2022. године Данска је укључена преко уведених санкција држава ЕУ Русији и учешћем у финансијској помоћи и испорукама војне опреме и наоружања Украјини, у оквиру НАТО и самостално.

5.3.1. Перцепције безбедносних изазова, ризика и претњи Данске

Као мерила будућих стратегијских праваца развоја одбране Данске могу се разматрати воља и способност да се допринесе НАТО, ЕУ, савезницима и партнерима, да инвестиције морају бити од користи данском друштву и да основе одбране ове земље морају поново бити изграђене (Danish Ministry of Defence, 2023a). Стратегијом спољне и безбедносне политике (Foreign and Security Policy Strategy,

2023) прогнозира се нова и интензивирана реалност спољне и безбедносне политике у Европи, која се неће променити ни у догледној будућности, а као позадина актуелног сукоба у Украјини. Данско руководство значајну улогу у остваривању међународног мира и безбедности даје међународним ентитетима. Као камен темељац одбране и безбедности Данске и даље се акценат ставља на НАТО и јачање трансатлантских веза, поготово са САД и другим партнерима, али се не занемарује ни ЕУ, уз указивање на потребу оснаживања међусобне сарадње и заједничке одбране европских интереса и вредности на глобалном нивоу (Foreign and Security Policy Strategy, 2023: 8). Значај УН за Данску огледа се у мултилатералној сарадњи и обезбеђењу светског поретка заснованог на правилима. Процена руководства Данске је да дестабилишући утицај Русије на истоку и на западу Балкана, Кина која заузима све више простора на глобалној сцени, као и демографске и економске промене, растућа регионализација широм света, повећање нерегуларних миграција, прехрамбене и енергетске кризе и други фактори, утичу на повећање глобалне конкуренције, непредвидљивост у свету. Наведено захтева и усложњавање спољне политике Данске и још ближе везе са партнерима. Уз то, технолошка револуција, квантна технологија и дигитализација захтевају да Данска и на том пољу усавршава властите ресурсе. Оснаживање отпорности Данске и Европе поставља се као значајна активност уз констатацију да се спољна и безбедносна политика све више преплићу са унутрашњом, што захтева свеукупно прилагођавање новонасталим условима. У новом геополитичком контексту, сарадња и заједничко деловање у изградњи отпорности и одговора на савремене изазове, ризике и претње промовише се као значајна карактеристика данског друштва, што се не односи само на државе и међународне ентитете, већ и на компаније у Данској. Посебан значај и у овој Стратегији дат је изградњи сарадње нордијских земаља и изградњи безбедности у региону Балтичког мора, Арктика и Северног Атлантика, подршци Украјини у актуелном сукобу и одлучном одговору Русији, као и већем ангажовању у суседству и оснаживању ЕУ на глобалној сцени.

Приступање Финске НАТО и аспирације Шведске да учини исто, перципира се као важно јачање Алијансе, али и као уједињавање

нордијских земаља у области безбедносне и одбрамбене политике (Foreign and Security Policy Strategy, 2023: 13). Данска има стратегијски интерес у јачању односа са балтичким земљама (Естонија, Литванија и Летонија), будући да регион Балтичког мора постаје све важнији, па и данско руководство наглашава постојање посебне одговорности у овом региону. Појачана глобална стратегијска конкуренција има импликације и на Арктик и север Атлантика где се Русија сматра главним субјектом угрожавања безбедности, без обзира на њену окупираност дешавањима у Украјини. Русија и Кина препознате су као државе које би могле негативно утицати и закомпликовати ситуацију у региону Арктика и северног Атлантика (The security policy analysis group, 2022). Као начин да се организује одговор на перципиране претње уочава се сарадња са владама Гренланда и Фарских острва, али и са међународним партнерима, где присуство снага одбране Данске треба да обезбеди бољи надзор и очување суверенитета и да допринесе очувању интереса савезника и НАТО у овом региону (Foreign and Security Policy Strategy, 2023: 13).

Наведене оцене не одступају значајно од ранијих извештаја, споразума, анализа или других докумената државних органа и агенција. Тако се у документу о безбедносној и одбрамбеној политици Данске до 2035. године (*Danish Security and Defence towards 2035*) наводи чињеница да су генерације Данаца одрастале без страха од рата у Европи и свету, а да су данас млади суочени са мрачнијом будућношћу јер се „нова гвоздена завеса спушта над Европом од бруталног руског напада на Украјину“ (The Security Policy Analysis Group, 2022: 6). Констатује се да су САД изгубиле своју позицију суперсиле и да наступа нова ера, где ће међународни систем заснован на правилима, под вођством САД као једином постхладноратовском суперсилом, бити замењен новим системом, а да се однос снага између великих сила брзо мења, укључујући и успон Кине. Промене се дешавају и у сфери економије, па индопацифички регион замењује северни Атлантук као глобални економски центар (The security policy analysis group, 2022: 10). Према творцима овог документа, оштро такмичење и трка за новим технологијама имаће значајне последице по будућност ратовања, уз већ ослабљене УН и друге глобалне институције и растуће нуклеарне арсенале чији се значај повећава. Климатске

промене, заједно са порастом броја становника, додатно појачавају притисак и утичу на тероризам и неконтролисане миграције. Уз то, препознат је и значај сајбер безбедности, па од 2015. године Данска има Националну стратегију за сајбер и информациону безбедност (The Danish Cyber and Information Security Strategy, 2015). Крајем 2021. године Влада Данске је усвојила и краткорочну Националну стратегију за сајбер и информациону безбедност, за период од 2022–2024. године (The Danish National Strategy for Cyber and Information Security, 2021), како би се побољшала технолошка отпорност, обезбедила заштита критичних владиних информационо-комуникационих система и унапредило знање и вештине грађана, предузећа и власти. Споразумом владе и парламентарних странака за област одбране и безбедности из 2023. године – Данска одбрана и безбедност 2024–2033 (*Dansk forsvar og sikkerhed 2024–2033*), обухваћене су све наведене претње безбедности, уз напомену да је рат у Украјини показао сву сложеност и да дејства нису само на бојном пољу, већ укључују све сегменте друштва, почев од енергетске политике, заштите критичне инфраструктуре, информационог рата и сајбер напада (Forsvarsministeriet, 2023: 2).

5.3.2. Политика одбране Данске

Одбрана Данске одражава сложену равнотежу између специфичних безбедносних потреба земље, међународних обавеза и променљивог безбедносног окружења. Одбрана као важно средство безбедносне политике има за циљ да спречи сукобе и ратове, потврди суверенитет Данске и обезбеди интегритет земље, као и да промовише миран развој у свету уз поштовање људских права (Forsvarsloven: Bekendtgørelse af lov om forsvarets formål, opgaver og organisation m.v. [Forsvarsloven], 2017a). Сврха тоталне одбране, односно потпуне спремности друштва за одбрану, јесте обезбеђење ефикасног и координисаног напора свих ресурса опредељених за коришћење у кризама, катастрофама или великим инцидентима, а зарад одржавања виталних функција друштва и заштите живота и имовине становништва (Forsvaret, 2020). Порекло тоталне одбране у Данској може се посматрати од Другог светског рата када се дошло

до закључка да се одбрана земље не може заснивати само на војсци, већ да и други делови друштва морају бити укључени. Уз координацију цивилних и војних напора има се за циљ обезбеђење ефикасне и уравнотежене употребе ресурса. По завршетку Хладног рата, тотална одбрана фокусирана је на подршци војних ресурса цивилном друштву у време мира, у случају несрећа већих размера, природних и других катастрофа, као и у међународним операцијама у рату или у миру (Theussen, 2023: 173). Традиционална тотална одбрана је постала мање важна, а фокус је померен на међународне операције којима би се одбранила Данска од неконвенционалних претњи. У том контексту је данска одбрана реконструисана под утицајем Споразума о одбрани из 2004. године, закљученом између парламентарних партија и владе, уз учешће опозиционих партија, а који је садржао правце развоја система одбране у периоду од 2005. до 2009. године (Forsvarsforlig 2005–2009, 2004). Овакви споразуми на снази су у Данској од 1988. године и представљају основ развоја система одбране, укључујући и укупна издвајања за одбрану Данске, као и основ развоја односа са партнерима и савезницима. С обзиром на то да се Хладни рат завршио и да је перципирано да је конвенционална војна претња територији ове земље престала, пажња је усмерена на довођење оружаних снага у стање да допринесу међународним операцијама, уз координисање активности са цивилним сектором. Овим споразумом у други план је стављена тотална одбрана, заједно са снагама територијалне одбране, док је акценат стављен на мобилизацију, у складу са изазовима ризицима и претњама доминантним за период када је и настао.

Обновљену пажњу је тотална одбрана у Данској добила Одбрамбеним споразумом који обухвата период од 2018. до 2023. године (Aftale på Forsvarsområdet 2018–2023 [Forsvarsforlig 2018–2023], 2018). Приликом анализе овог споразума треба имати у виду да је он настао 2018. године, четири године пре рата у Украјини, али да је још тада перципирано да је на истоку НАТО суочен са непредвидивим деловањем Русије. Процењено је да нестабилности на Блиском истоку и у северној Африци представљају „плодно тло“ за милитантни исламизам, тероризам и нерегуларне миграцијске токове. Уз то, Арктик је уочен као стечиште климатских промена, заједно са претњама из

сајбер простора које могу имати озбиљне безбедносне и социоекономске последице. Овим споразумом апострофирана је и сарадња са НАТО и УН као темељем данске одбрамбене и безбедносне политике и наглашен циљ да се испуне захтеви НАТО, настави са даљим повећањем издвајања за одбрану и даље прати сарадња са ЕУ. Данска је споразумом задржала регрутни систем као једну од основних карактеристика тоталне одбране, али је територијална одбрана добила мањи приоритет, јер је фокус владе био усмерен на побољшање конвенционалних снага којима се доприноси колективним одбрамбеним напорима НАТО. За разлику од других нордијских држава, данска влада у овом периоду не описује своју одбрамбену политику терминима карактеристичним за тоталну одбрану. Иако је развијена сарадња између оружаних снага, полиције и агенције данске хитне помоћи, којима је надређено министарство одбране, појмом „тотална одбрана“ претежно је обухваћена мирнодопска цивилна заштита и активности у ванредним ситуацијама, у односу на рат (Winter, 2020: 64). Тим споразумом предвиђен је повећан пријем до 500 додатних војних обвезника годишње и интегрисање резервних снага у већ постојеће снаге. Интеграција стално запослених, резервиста и добровољаца омогућава оружаним снагама Данске ефикаснији и флексибилнији начин прикупљања, прилагођавања, као и распореда неопходних компетенција за испуњавање различитих задатака и изазова, које могу бити искоришћене у миру или у рату (Theussen, 2023: 175). Поменути одбрамбеним споразумом процењено је да се Данска суочава са претњама озбиљнијим него у било ком другом тренутку од пада Берлинског зида и наглашава се да се претње могу појавити било где у свету (Forsvarsforlig 2018–2023, 2018). Предвиђено је повећање доприноса Данске колективном одвраћању и одбрани НАТО, ојачање способности и капацитета оружаних снага за међународне операције и повећање напора на постизању међународне стабилности, давање доприноса снага одбране у остваривању националне безбедности (у случају терористичких напада), ојачање заштите Данске у случају сајбер напада, постизање приправности у случају ванредних ситуација и друго. Међутим, и поред напора за побољшање одбрамбених способности, општа оцена НАТО за овај период развоја је да Данска није остварила напредак у односу на претходни

период и да дански приоритети и НАТО планирање одбране нису усклађени – да су недовољна финансијска издвајања за одбрану и да то оптерећује друге савезнике (North Atlantic Council, 2020).

Још један циљ, проистекао из поменутог споразума, јесте и ојачање и повећање способности оружаних снага Данске да извршавају задатке широког спектра, уз даљи развој способности да делују са већим војним формацијама које могу бити распоређене на територији НАТО. Овим споразумом описује се да је примарна сврха укупних одбрамбених снага давање доприноса и пријем НАТО јединица на данску територију кроз подршку Данске као земље домаћина. По унутрашњим питањима, способност оружаних снага да допринесе националној безбедности је ојачана, уз посебан фокус на сајбер безбедност, подршку полицији, али и кроз учешће у супротстављању тероризму. Нагласак се поново ставља на безбедносну ситуацију у Балтичком мору, северном Атлантику и Арктику који за Данску представљају стратегијски интерес. Сам положај Данске у Балтичком мору омогућава јој кључну улогу у погледу приступа овом ресурсу, а заједно са Шведском и Норвешком контролише главне поморске путеве.

Јуна 2023. године влада и већина странака усвојиле су нови споразум о одбрани и безбедности који обухвата период од 2024. до 2033. године – Данска одбрана и безбедност 2024–2033 (*Dansk forsvar og sikkerhed 2024–2033*) (Forsvarsministeriet, 2023). Споразумом су у целини направљени планови за преоријентацију данске спољне и безбедносне политике, од присуства у светским жариштима до већег учешћа у непосредном окружењу. У складу са претходно усвојеним документима, Споразумом се као географски приоритет безбедносне политике Данске поставља њено непосредно суседство, регион Балтичког мора (укључујући балтичке државе), Северно море и крајњи север укључујући Гренланд (Tarosiński, 2023a). Поред тога, артикулисан је и став да се снаге Данске ангажују у војним мисијама ЕУ на Западном Балкану, Северној Африци и Сахелу у борби против тероризма и спречавању илегалних миграција. Наглашена је и неопходност заштите данског ваздушног простора, критичне подводне инфраструктуре и виталних поморских путева. Предвиђа се и повећање улагања у одбрану и повећање броја војних обвезника. Нови

споразум упућује на заокрет у политици Данске, где се приоритети безбедносне политике са одговора на кризе и асиметричне операције у свету фокусирају на непосредно суседство. Историјско јачање данске одбране и безбедности, како се наводи у споразуму, фокусира се на три мерила која одређују општи стратегијски правац за наредних десет година: воља и способност да се допринесе НАТО, ЕУ и савезницима и партнерима; инвестиције у одбрани које морају бити од користи данском друштву; и, поновна изградња темеља данске одбране (Forsvarsministeriet, 2023: 5). То подразумева да ће Данска у већој мери испуњавати захтеве и очекивања НАТО и савезника и да ће се свесрдно ангажовати у безбедносној и одбрамбеној сарадњи ЕУ. Улагања у одбрану и безбедност треба да допринесу да инвестиције користе држави и одржавају друштво у равнотежи, нпр. кроз блиску сарадњу сектора одбране са индустријом и истраживањима. Поновна изградња темеља данске одбране подразумева напоре и улагања у обнову економских и организационих основа оружаних снага кроз: обнову и изградњу војне инфраструктуре, смештајних и других простора; опремање средствима и наоружањем; издвајања за НАТО и безбедност ЕУ; адаптацију ИТ сектора; и, кадровске измене, развој кадровске структуре и стварање оквира за кадрове у оперативним саставима и агенцијама.

Према Споразуму из 2023. године најављен је развој одбрамбених способности као одраз развоја елемената тоталне одбране по дубини структуре друштва и то кроз (Forsvarsministeriet, 2023: 9–11):

- ојачане напоре у сајбер безбедности на свим нивоима и сегментима друштва;
- заштиту критичне инфраструктуре у условима хибридног ратовања и сајбер напада, на државном нивоу и у сарадњи са савезницима;
- јачање обавештајних напора и сарадњу и координацију између различитих сектора обавештајних служби;
- јачање територијалне одбране и цивилне спремности за одбрану, као и даље оспособљавање и наменско појачавање оружаних снага за извршавање задатака као помоћи полицији и цивилним властима;

- јачање напора на истраживањима у индустрији у областима значајним за одбрану (нпр. развој дронова и квантне технологије), као и у истраживачким институцијама, чиме се обезбеђује нови стратегијски оквир наменске производње, усаглашен са НАТО и ЕУ;
- ангажовање ветерана, по потреби, на одговорна радна места у оружаним снагама, с обзиром на њихов ранији допринос и искуство;
- јачање оружаних снага и већи број припадника резервног састава, где су на располагању оружаним снагама и лица запослена ван зоне оружаних снага, што обезбеђује да се, поред доприноса колективној одбрани НАТО, део наоружаног народа може усмерити на очување безбедности данске територије, уз сарадњу са територијалном одбраном и оружаним снагама;
- јачање и оснаживање националне агенције за ванредне ситуације која, кроз деловање службе хитне помоћи, има централну улогу у јачању социјалне сигурности и подршке цивилним властима у кризним ситуацијама.

Да би се у потпуности открили изазови приликом имплементације концепта тоталне одбране и у изградњи укупних одбрамбених снага, важно је фокусирати се и на оквир за изградњу снага, а који укључује политичку амбицију, министарско управљање и начин на који су снаге постављене на оперативном нивоу (Engen, 2021: 48). То захтева сложене и свеобухватне послове и већи број запослених у сектору одбране, савремене објекте и вежбалишта, технолошки најсавременију опрему и капацитете, а у вези с тим и модернизовану и дигитализовану ИТ одбрану (Forsvarsministeriet, 2023: 8). Подстакнуто перципираним изазовима, ризицима и претњама и дефинисаним првцима развоја оружаних снага и подсистема тоталне одбране, руководство Данске почело је да издваја значајнија средства за потребе одбране. Влада Данске и политичке партије су кроз Споразум из 2023. године планирали инвестирање око 143 милијарде данских круна (око 21 милијарда долара) у безбедност и одбрану у наредних десет година, што ће представљати само део укупних улагања како би се финансирале обавезе према одбрани и безбедности и дости-

гао ниво од 2% БДП-а годишње до 2030. године (око осам милијарди долара годишње). Иначе, Данска је, према одлукама Самита НАТО у Велсу из 2014. године, била у обавези да ниво улагања у одбрану од 2% БДП-а обезбеди до 2024. године. Тренутно, Данска за одбрану издваја око 27 милијарди круна годишње (око четири милијарде долара или 1% БДП-а). Споразум подразумева општи финансијски оквир и политичке смернице за наредних десет година, а од јесени 2023. године требало је да отпочну преговори о конкретним иницијативама (Danish Ministry of Defence, 2023a). Зато се овај Споразум сматра историјским, јер је после завршетка Хладног рата Данска настојала да смањује улагања у НАТО, а у оквиру тога, и првенствено, у власти те оружане снаге и друге форме оспособљавања према плановима НАТО.

5.3.3. Систем одбране Данске

Основни акт којим се уређује одбрана Данске је Закон о одбрани: Доношење Закона о намени, задацима и организацији оружаних снага и др. (Forsvarsloven, 2017a). Укупне снаге одбране обухватају: оружане снаге, територијалну одбрану (*Hjemmeværnet* – *Home Guard*), Националну агенцију за ванредне ситуације, друге органе Министарства одбране, као и снаге и средства полиције, служби спасавања, грађане, компаније, медије и друге, што захтева и сарадњу ових субјеката. Главни носилац функције одбране је Министарство одбране Данске, задужено да обезбеђује мир, слободу и безбедност – на националном и међународном нивоу, док је министар одбране највиши орган одговоран за одбрану (Forsvarsloven, 2017a: §9). Основне функције Министарства одбране су: пружање помоћи министру одбране и стварање основе за креирање политике у области одбране, безбедности и управљања ванредним ситуацијама; руковођење и надгледање функционисања министарства; и, спровођење политике одбране. Министарство се састоји од Вишег извршног менаџмента и неколико центара, као што су Центар за одбрану и цивилну спремност, Центар за стратегију, финансије и управљање, Центар за сајбер

безбедност и дигитализацију, Правни центар, Центар за људске ресурсе и други (Danish Ministry of Defence, 2023b).

Као саставни део НАТО и у сарадњи са савезничким снагама, прописано је да оружане снаге морају бити у могућности да учествују у спречавању сукоба, управљању кризама и одбрани територије НАТО у складу са стратегијом Алијансе (Forsvarsloven, 2017a). Оружане снаге, такође, морају бити у стању да открију и сузбију акте којима се нарушава суверенитет Данске и да буду способне да учествују у решавању задатака изградње поверења и унапређења стабилности, дијалога и сарадње у области одбране са чланицама НАТО, али и са онима које то нису, укључујући ту земље у непосредном окружању Данске и на глобалном нивоу (Forsvarsloven, 2017a). Оружане снаге војним средствима доприносе решавању задатака превенције сукоба, успостављања и очувања мира, хуманитарних и других задатака, укључујући и послове полиције. Оружане снаге Данске састоје се из три рода: копнене војске, морнарице и ваздухопловства. Уз њих, ангажују се и снаге територијалне одбране (*Hjemmeværnet*), настале после Другог светског рата од стране бораца окупљених у групе отпора, а које су служиле као подршка данским оружаним снагама у току Хладног рата, са јасним фокусом на територијалну одбрану. Након Хладног рата, фокус деловања територијалне одбране померен је и укључио је више цивилних функција, да би данас фокус био враћен на подршку војним снагама, на домаћем и међународном плану, хитне службе и друге одбрамбене активности.

У Данској је прописана војна обавеза. Регрутација је обавезна за све физички способне мушкарце старије од 18 година и траје између четири и дванаест месеци. У складу са Законом о војној обавези Данске (*Værnepligtsloven*, 2006) сваки Данац подлеже регрутацији, а закон предвиђа и могућност ослобађања од војне обавезе, уз испуњење прописаних услова. Мушкарци старији од 18 година позивају се на „Дан одбране“ (*Forsvarets Dag*) који се састоји од информативног дела и седнице. Дан одбране спроводи се у регрутним центрима распоређеним широм Данске, а место јављања војних обвезника одређује се према њиховом месту пребивалишта. Присуство је обавезно, под претњом новчаног кажњавања и на крају и хапшења. Регрути се подвргавају лекарским прегледима, тестовима, као и прегледима друге

врсте како би били оцењени. На Дан одбране дају се информације о регрутацији, различитим условима службе, обуци, запошљавању и добровољном раду, док се на седници врши процена, утврђује способност кандидата и они се оцењују као способан, ограничено способан или неспособан за регрутацију (Bekendtgørelse om Forsvarets Dag, herunder session og indkaldelse til værnepligtstjeneste mv., 2017). Регрути, уз ограничења која произлазе из овог закона, морају служити војни рок који се састоји од службе у оружаним снагама, службе у хитним службама (реаговање у ванредним ситуацијама), рада у сврху помоћи земљама у развоју или цивилног рада у случају одбијања службе у оружаним снагама (Værnepligtsloven, 2006: §2). У зависности од службе, војна обавеза различито траје: у копненој војсци од четири до дванаест месеци; морнарици – четири месеца или девет месеци; ваздухопловству – четири месеца; Агенцији за ванредне ситуације – девет месеци; на дужностима у сајбер одбрани – десет месеци. Жене се за војну службу могу пријавити добровољно.

Данска одржава компактне и ефикасне оружане снаге са фокусом на доприносима НАТО операцијама, а састоје се првенствено од стручног особља које се допуњава значајним бројем војних обвезника из резервног састава (International Institute for Strategic Studies IISS, 2023: 84). Према подацима *Global Firepower* за 2023. годину Данска има укупно око 61.000 припадника оружаних снага и других оружаних формација (16.000 припадника активног састава и 45.000 припадника резервног састава) (Global Firepower, 2023), од чега је најзаступљенија копнена војска са око 42.000 припадника (IISS, 2023: 84). Данска одржава малу наменску индустрију, углавном у области електронике, док се у великој мери ослања на увоз одбрамбене опреме од НАТО савезника (IISS, 2023: 84). Тренутна одбрамбена модернизација оружаних снага Данске усмерена је на набавку авиона Ф-135А и надградњу оклопних возила у саставу механизованих бригада, на усавршавање система противваздухопловне одбране, беспилотних летилица и артиљеријског наоружања већег домета. Данске оружане снаге имају малу способност самосталног деловања, али доприносе бројним ангажовањима у оквиру НАТО, те зато Данска настоји да побољша свој капацитет за колективно одвраћање и одбрану унутар НАТО и способност да учествује у међународним војним опе-

рацијама. С тим циљем се и трансформише војска ради проширења способности од нивоа батаљона и извођења операција ниског интензитета до нивоа бригаде и ратних операција високог нивоа (North Atlantic Council, 2020: 3). Тиме данске оружане снаге показују спремност да унапреде своје способности ради сарадње са већим савезничким војним формацијама које могу бити распоређене на територијама држава НАТО, као и да буде домаћин за појачања из НАТО која могу бити распоређена на њеној територији. Данска је крајем 2023. године потписала и билатерални споразум о одбрани са САД, који ће омогућити да америчке трупе и војна опрема буду трајно базирани на данској територији у три ваздухопловне базе, чиме ће се завршити седамдесетогодишња забрана о распоређивању страних трупа у овој држави. Споразум је део шире иницијативе САД о распоређивању трупа у овом региону, јер су слични споразуми већ потписани 2023. године са Шведском (иако није чланица НАТО) и Финском, а у Норвешкој су америчке трупе стациониране од 2017. године.

5.4. Политика и систем одбране Краљевине Норвешке

Краљевина Норвешка је држава Нордијске регије северне Европе и обухвата западни део Скандинавског полуострва, са острвима у Северном леденом мору и острвом Јан Мејн у Норвешком мору, као и разуђену обалу богату фјордовима у Атлантском океану и Баренцовом мору. Простире се на површини од око 385.000 квадратних километара и има око 5,73 милиона становника. Административно је подељена на једанаест регија или округа (жупанија) и два града. Ова земља, богата природним ресурсима, најпознатија је по нафти и природном гасу откритим шездесетих година прошлог века, а који су потпуно променили њену економску перспективу. Норвешка спада у богате државе, са БДП-ом од око 480 милијарди долара или преко 83.000 долара по становнику. Уставом Краљевине Новешке прокламована је слободна, независна, недељива и неотуђива краљевина са ограниченим и наследним монархијским обликом владавине (Kongeriket Norges Grunnlov, 1814), парламентом као законодавним

органом и владом као стварним извршним органом државе. Устав је донет још 1814. године и више пута је мењан, али је до данас краљ остао најважнија особа у држави. Монарх је врховни заповедник оружаних снага, врховни ауторитет Норвешке цркве и службено представља земљу у иностранству, те представља и симбол јединства. Међутим, данас су његове дужности, ипак, строго церемонијалне. Устав, као највиши правни акт Норвешке, уређује облик владавине, извршну, законодавну и судску власт, као и област људских права, али детаљније не регулише питања одбране и безбедности.

Норвешка је 1905. године референдумом изборила независност и током Првог светског рата изјашњавала се као неутралана, али је упоркос томе претрпела губитке. Политику неутралности прогласила је и на самом почетку Другог светског рата, што опет није било препрека Немачкој да је окупира пуних пет година. Норвешка је позицију неутралне државе имала до 1949. године када је постала чланица и оснивач НАТО, а у њеним северним областима смештене су и НАТО базе значајне за контролу поморског правца између Исланда и норвешке обале. Након распада Совјетског Савеза и Варшавског пакта, норвешке оружане снаге су знатно смањене, а територијална одговорност је пребачена са војске на друге службе задужене за одбрану. Такође, са крајем Хладног рата и значајним променама и смањењу оружаних снага, долази и до смањења буџета за одбрану за неколико пута (Forsvarskommisjonen av 2021, 2023: 32). Под утицајем схватања да се безбедност у будућности може остварити кроз сарадњу и да се рат више не сматра реалном опцијом, до почетка двехиљадитих година значајно наставља да опада удео издвајања за одбрану. У том периоду се интензивира и учешће припадника норвешких оружаних снага у мултинационалним операцијама управљања кризама изван Норвешке, што су власти сматрале значајним доприносом међународном миру и безбедности (Forsvarskommisjonen av 2021, 2023: 36). До данас је Норвешка учврстила своје место на међународној сцени, зауевши значајну позицију у међународној заједници. Норвешка је држава оснивач УН, НАТО, Савета Европе и Нордијског савета, као и држава чланица Европског економског простора, Светске трговинске организације и Организације за економску сарадњу и развој. Норвешка није чланица ЕУ, јер су грађани ове земље двапут на рефе-

рендумима одбили њен улазак у Унију. Овакви исходи нису утицали на блиску сарадњу Норвешке и земаља чланица ЕУ, али и са САД.

5.4.1. Перцепције безбедносних изазова, ризика и претњи Норвешке

Један од најважнијих утицајних фактора на политику безбедности и одбране Норвешке је њено стратегијско окружење које карактеришу брзе промене и повећана непредвидљивост и несигурност, чиме изазови за националну безбедност постају све комплекснији (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 8). Конкуренција великих сила и повећани стратегијски значај овог простора посматра се као фактор који има отежавајући карактер на норвешку безбедност. Све захтевније и нестабилније стратегијско окружење, где се оспорава поредак заснован на правилима, као и све чешћа употреба инструмената моћи, у Норвешкој се перципира као претња малим државама, каква је и она сама. Рат у Украјини, отпочет фебруара 2022. године, довео је до виђења Русије као агресора и велике силе која оспорава успостављање међународних норми и правила. Ипак, норвешке власти сматрају да су балтичке државе у већој опасности од руског ревизионизма од саме Норвешке (Saxi, 2023: 113). Поред Русије, активнија спољна политика других регионалних сила, попут Индије и Кине, сматра се дестабилишућом по међународни систем, што уз померање светског економског центра са Запада на простор Азије може довести до политичке и економске регионализације света (Forsvarets forskningsinstitut, 2023).

Постоје прогнозе да ће климатске промене вероватно довести до нестанка леда на Арктику у летњим месецима до 2030. године, што посебан значај има за Норвешку. У вези с тим, ово подручје се неретко наводи као подручје будућих тензија, јер топљење леда отвара могућност цивилних, комерцијалних и војних активности на том простору. Посебан акценат се ставља на могућности експлоатације ресурса, али и транспорт, истраживања и војне активности у наредним годинама. Северно крило НАТО има све важнију улогу у безбедности евроатлантске области, што је имало за последицу и пријем Финске у НАТО. Руске снаге у Северном војном округу не перципи-

рају се само као конвенционална претња Норвешкој, већ и као нуклеарна претња целом НАТО, укључујући САД и Канаду због интерконтиненталних балистичких пројектила који могу бити лансирани са подморница (Szumański, 2021). Војно присуство Русије повећава се на Арктику, као и њена војна активност на границама Норвешке. Самим тим, као кључни задатак норвешких оружаних снага перципира се одвраћање Русије на крајњем северу државе и блиска сарадња са савезницима. Норвешка постепено укида ограничења Хладног рата у сфери одбране и интензивира војну сарадњу са САД, чиме овај простор добија на стратегијском значају. Русија је у августу 2023. године извела поморску вежбу у оквиру своје арктичке сфере утицаја, док Кина подржава свој Поларни пут свиле низом инфраструктурних објеката и отвара могућности које имају потенцијал двоструке намене, укључујући и безбедносни аспект (Hill, 2023). Управо поморски крајњи север Норвешке и арктички регион представљају главни безбедносни приоритет Норвешке, док подручје Балтичког мора, иако важно, остаје секундарно у одбрамбеној стратегији државе (Saxi, 2023: 113).

У процесима планирања одбране значајну улогу имају комисије за одбрану. Оснивање комисија за одбрану није неуобичајено за норвешко руководство, јер су оне углавном осниване у време фундаменталних геополитичких промена. Најновија норвешка комисија за одбрану именована је децембра 2021. године од стране Владе Норвешке, са задатком пружања савета о питањима националне безбедности у перспективи од наредних десет до двадесет година, као и оцене последица различитих изазова који би могли да се одиграју у том периоду, а значајне су за развој норвешких оружаних снага. Од Другог светског рата, ово је четврта таква комисија, а прва која је формирана након завршетка Хладног рата. Комисија је маја 2023. године објавила извештај за 2021. годину (Forsvarskommissionen av 2021, 2023), којим се безбедносно окружење Норвешке оцењује као изузетно изазовно. У извештају се износи да је постхладноратовска ера данас замењена периодом под утицајем „опасне Русије“, чији се капацитети, укључујући нуклеарне, ваздушне и поморске, перципирају као углавном нетакнути у односу на пређашње стање, као и појачаним геополитичким ривалством између Кине и САД, као доми-

нантних актера. Утицај руско-украјинског сукоба и екстензивна употреба војне силе оцењују се као негативни по целокупну међународну безбедност и стабилност, укључујући и бруталност рата која погађа читаво друштво. Трговина, технологија и енергија још једном се приказују као актуелизовани делови безбедносне политике, поготово уз брзе промене, технолошки напредак и дигиталну трансформацију који доносе нове изазове и рањивости, али и нове могућности. Комисија даље закључује да је за суочавање са овим изазовима неопходна национална и међународна сарадња и интеракција између различитих сектора и обједињено политичко решење којим би се обезбедило јачање способности одбране (Forsvarskommisjonen av 2021, 2023).

У складу са извршеним анализама и проценама, норвешко руководство издваја пет кључних карактеристика нове безбедносне парадигме (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 8–9). Прво, ривалство великих сила ствара нестабилнији свет и повећава ризик од сукоба, а централни актери, попут Кине и Русије, користе широк опсег државне моћи за постизање стратегијских, политичких, економских и војних циљева. Ова динамика утиче дестабилишуће на светску безбедност, уз већ поменуто мењање доминантне улоге Запада услед померања економске моћи према Азији. Поред тога, норвешко руководство оцењује да ће у наредним годинама глобална стабилност зависити и од развоја односа између западних земаља и Кине, уз напомену да и Кина и Русија деле интерес смањења утицаја САД и Еворпе. Друго, сматра се да је светски поредак заснован на правима под значајним притиском управо од Кине и Русије које настоје да задрже *status quo* ради промоције сопствених интереса. Ово се сматра посебно значајним услед синергијског ефекта који настаје због истовременог деловања нарастајућих националистичких покрета у Европи и САД који се противе глобализацији, слободној трговини, имиграцијама и мултилатерализму. Треће, значајне и убрзане технолошке промене које утичу на све области политике и све секторе, тешко су предвидиве и веома су сложене, а пролиферација знања и комерцијални развој доприносе ривалству и настанку потенцијалних непријатеља са приступом савременим и напредним технологијама. Нове технолошке иновације посматрају се као средство

које обезбеђује повећан домет, већу деструктивност и побољшање прецизности наоружања, што ће државама способним да трансформишу нове технологије у војне капацитете омогућити и стратегијску предност. Четврто, широка употреба свих инструмената моћи мења и схватање безбедности, па кључни изазови са којима се Норвешка суочава нису само војне природе, већ се користе методе широког спектра које могу имати дипломатски, информативни, војни, економски, обавештајни или други карактер. Пето, окружење је све захтевније и карактерише га такмичење, ривалство и конфронтација, што утиче на повећање могућности избијања међудржавног сукоба.

Руководство Норвешке, уз копно и територијалне воде, придаје потребан значај заштити ваздушног простора као важног националног ресурса и предуслова очувања државне и јавне безбедности и нормалног функционисања друштва, па је у сврху његове заштите донело и Стратегију ваздушног простора (Norwegian Airspace Strategy, 2021). Приоритет у безбедносној сфери добија и потреба за уређењем дигиталне сфере, будући да је Норвешка једна од водећих дигиталних нација на свету. Дигитализација норвешког друштва представља изазов, јер дигитална инфраструктура и системи постају све сложенији, свеобухватни и интегрисани (National Cyber Security Strategy for Norway, 2023). Прва национална норвешка стратегија сајбер безбедности настала је још 2003. године, што је позиционирало Норвешку међу првим земљама у свету које имају стратегију из ове области. Најновија и актуелна стратегија је четврта стратегија сајбер безбедности и има за циљ да пружи одговоре на изазове који се појављују истовремено са дигитализацијом норвешког друштва (National Cyber Security Strategy for Norway, 2023).

5.4.2. Политика одбране Норвешке

На основу опредељења и циљева политике одбране и процењених изазова, ризика и претњи, одбрана Норвешке изграђивана је према поставкама концепта тоталне одбране, који се временом мењао и прилагођавао безбедносној ситуацији на националном, регионалном и глобалном нивоу. Концепт тоталне одбране развијен је у периоду после Другог светског рата. Комисија за одбрану, офор-

мљена 1946. године, у свом извештају потенцирала је значај јачања норвешких оружаних снага на основама тоталне одбране и пружања подршке цивилним структурама (Norwegian Ministry of Defence & Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2018: 8). Тада је Комисија утврдила да је за безбедност земље потребно да се сви ресурси могу искористити у временима кризе и рата. Безбедносна ситуација у Европи и свету промењена је почетком деведесетих година прошлог века, претња инвазијом против Норвешке значајно је смањена, па је и више пажње посвећивано питањима заштите грађана. Фокус се тада усмерава на човека и његову безбедност, заштиту појединаца и људских права, а развој тоталне одбране се одвија у контексту промењених безбедносних потреба и усмерава се на цивилну заштиту и приправност у ванредним ситуацијама. Планирање одбране Норвешке после 2014. године засновано је на концепту тоталне одбране, са развијањем подсистема територијалне одбране и повећањем спремности друштва за деловање у ванредним ситуацијама (Wither, 2020b: 66).

НАТО и трансатлантска безбедносна заједница посматра се као камен темељац безбедносне и одбрамбене политике Норвешке, уз наглашавање потребе за одржавањем блиских односа са савезницима (Norwegian Ministry of Defense, 2016: 3). Главни циљ безбедносне и одбрамбене политике јесте очување суверенитета, територијалног интегритета, демократских институција и политичке слободе деловања против политичког, војног и другог притиска (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 4). Дугорочно, кроз планове одбране, видљиво је да су се приоритети норвешке безбедносне и одбрамбене политике у одређеној мери променили кроз године. Приоритети су се 2016. године односили на оснаживање националне одбране, оснаживање способности НАТО да примени колективну одбрану, давање доприноса управљању међународним кризама, као и на даљи развој концепта тоталне одбране (Norwegian Ministry of Defense, 2016: 10). Дугорочним планом одбране из 2020. године (Norwegian Ministry of Defense, 2020) наглашен је централни значај фактора отпорности, као кључног елемента одбране и грађанске спремности у функцији јачања способности нације да се одупре нападима и инцидентима и опорави се од њих.

Суштину садашњег концепта одбране Норвешке чини примена модерног оквира тоталне одбране, којим се омогућава да се цивилним средствима подрже националне и савезничке снаге одбране у кризним и ратним временима. Планом из 2020. године обухваћена су четири основна циља: заштита становништва Норвешке, њене територије, основних друштвених функција и инфраструктуре у односу на претње, нападе и угрожавања других држава или не-државних актера; превенција могућих оружаних сукоба и других претњи норвешкој безбедности или безбедности савезника; промоција мира, стабилности и даљег развоја међународног правног поретка; и, одбрана Норвешке и савезника од претњи, напада и угрожавања у савезничком оквиру. Политика одбране Норвешке заснива се на перцепцији променљивог стратегијског окружења које је, уз друге факторе, утицало на поновно успостављање организације одбране на темељима тоталне одбране. Најновијим дугорочним планом одбране из 2020. године испољена је тенденција да се оружане снаге Норвешке развијају у заједничку, робуснију, интероперабилнију, отпорнију и спремнију снагу уз потребне реформе војне обуке и образовања, посебно у домену сајбер безбедности и криптографије, и уз постепено повећање особља у сектору одбране (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 2). Документом је наглашен и централни значај фактора отпорности у националној одбрани и апострофирано је да сложеност изазова, ризика и претњи захтева чвршћу и флексибилнију цивилно-војну сарадњу. Овим документом се дефинишу три главне линије у сектору одбране: национална одбрана, колективна одбрана у оквиру НАТО и билатерална подршка и јачање сарадње са блиским савезницима (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 4–7). Национална одбрана, услед геостратегијског положаја Норвешке на северном крилу Алијансе, има значајну одговорност на националном нивоу, за шта је неопходна спремност војних снага, као и значајна национална сила и капацитети за спровођење операција у земљи и иностранству. Присуство и ангажованост оружаних снага имају и функцију одвраћања и доприносе да Норвешка задржи позицију релевантног партнера у односу на своје савезнике. Друга линија одбране Норвешке односи се на НАТО и трансатлантску безбедносну заједницу, као темељ безбедносне политике Норвешке, где учешће Норвешке

у НАТО операцијама и снагама представља саставни део укупних одбрамбених напора Норвешке, а има и важну улогу у надгледању артичког региона. Као трећи крак одбране Норвешке постављена је билатерална подршка и оснаживање сарадње са савезницима, будући да је Норвешка зависна од сарадње са њима у кризама или оружаном конфликту. Оснаживањем ових кључних поља одбране кроз улагања у оружане снаге, утиче се и на укупну одбрану и остваривање циљева одбрамбене политике. Један од најзначајнијих сегментата овог плана јесте и улагање у одбрану и безбедност, као кључни приоритет за Владу Норвешке, па се планира повећање издвајања до 2% БДП-а Норвешке у наредним годинама, а у складу са захтевима НАТО. С обзиром на то да се дугорочни планови одбране израђују на временски период од четири године, очекује се да већ 2024. године буде објављен нови дугорочни план, али треба имати у виду значајно измењено глобално безбедносно окружење у односу на период доношења његовог претходника.

Концепт тоталне одбране представља део цивилно-војне сарадње и обухвата међусобну подршку и сарадњу између оружаних снага Норвешке и цивилног друштва, а у односу на кризе, било да су оне настале у мирнодопским условима или у околностима оружаних сукоба (Norwegian Ministry of Defence & Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2018: 15). Цивилно-војна сарадња укључује и друге форме сарадње између цивилних и војних власти које нису директно повезане са кризама и оружаним сукобима. Тотална одбрана Норвешке ослања се на приступ који обухвата читаву владу и где јавни и приватни сектор сарађују у очувању националне безбедности (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 6). Тако се трилатерални концепт норвешке одбране, поред цивилно-војне сарадње и могућности мобилизације неопходних ресурса, темељи и на повећаним улагањима у оружане снаге и проширеној друштвеној свести и повећању отпорности друштва (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 7).

Раније поменута Комисија за одбрану, именована 2021. године, оценила је да је услед релативно мирног периода након Хладног рата дошло до несклада одбрамбене способности државе и постојећих изазова и да је неопходно да се одбрана још више ојача. Сопствене одбрамбене могућности државе оцењују се као слабе, одбрамбени

систем као фрагментаран, а укупна одбрана као неприлагођена данашњим угрожавањима (Forsvarskommissjonen av 2021, 2023: 10). Економска позиција Норвешке перципира се као изузетно снажна, па самим тиме и са довољно могућности да се прилагоди озбиљности ситуације и суочи са изазовима. Оцењује се да оружане снаге Норвешке морају расти, као и спремност ове државе и реаговање у ванредним ситуацијама, а да је потребан нови и историјски национални разговор о одбрани и безбедности. Комисија, с обзиром на то, препоручује обавезујући политички споразум свих политичких партија у Норвешкој ради обезбеђења дугорочног јачања одбране Норвешке, што укључује и повећање норвешке потрошње за одбрану. Наводе да је велики део вредности, интереса и рањивости позициониран у приобалном појасу и у мору, па би одбрана требало да у што већој мери буде усмерена на повећање способности за заједничке операције у овим подручјима (Forsvarskommissjonen av 2021, 2023: 12). Смернице за даље деловање односе се и на продубљивање сарадње са најважнијим савезницима, као што су САД, Велика Британија и Немачка, нордијске земље, али и даљи развој сарадње са ЕУ. Пријем Финске у НАТО, и уздање у исти сценарио када је у питању Шведска, карактерише се као јачање Алијансе и нордијске безбедности, што даје и нову динамику развоју сарадње у области безбедносне и одбрамбене политике. Комисија перципира Норвешку као кључног актера у процесу олакшавања савезничког пријема Шведске и ојачања целокупног нордијског подручја (Forsvarskommissjonen av 2021, 2023: 13). Три су различита и симултана корака помоћу којих је могуће испратити представљене амбиције: спровођење неопходних мера за повећање борбене моћи и отпорности; повећана способност за заједничке операције у поморском домену кроз јачање свих родова оружаних снага и сарадњу са цивилним сектором и савезницима; и, јачање укупне одбрамбене способности Норвешке кроз раст оружаных снага. Изнете су и препоруке за повећање буџета за одбрану за скоро 30 милијарди норвешких круна (скоро три милијарде долара) за повећање броја и спремности особља и попуну залиха муниције, као и предлози да се за повећана улагања у војну опрему издвоји 40 милијарди норвешких круна годишње у периоду од десет година, и да се успостави трајно повећање потрошње за одбрану од око 10

милијарди круна у циљу прилагођавања повећаним оперативним трошковима (Forsvarskommissjonen av 2021, 2023: 314).

Уз захтеве за одређеним процентуалним издвајањима из БДП-а за потребе одбране, Алијанса намеће одређене захтеве и по питању изградње отпорности и укупне одбрамбене способности, што такође Норвешка настоји да испуни. Одбрамбена способност Норвешке зависи од актера, одговорности и овлашћења агенција и предузећа од значаја за националну безбедност. Да би целокупна одбрана функционисала, неопходно је обезбедити отпорност и одбрамбену способност кроз различите сценарије. Тако Норвешка мора бити у стању да испуни обавезе произашле из чланства у НАТО и да развија способности за самостално реаговање или заједничко одупирање оружаном нападу у склопу Алијансе. Циљеви безбедносне политике Норвешке до 2030. године, поред општих стремљења у јачању оружаних снага, усмерени су на развој способности за заједничко и координисано реаговање власти, систематско управљање предузећима у изградњи свеукупне безбедности и изградњу јаке отпорност становништва (NSM, 2023).

5.4.3. Систем одбране Норвешке

Сектор одбране Норвешке састоји се од Министарства одбране, Агенције за инфраструктуру, Агенције за материјалне ресурсе, Института за истраживања одбране и оружаних снага (Forsvarsdepartementet, 2023; Forsvaret, 2023). Као и у другим државама, и у Норвешкој је Министарство одбране одговорно за креирање и спровођење безбедносне и одбрамбене политике. Министарство је одговорно за целокупно управљање и контролу подређених агенција, а као део извршног огранка власти надгледа и активности других агенција битних за безбедност, врши анализу и даје препоруке влади за креирање безбедносне политике и главних смерница дугорочног развоја оружаних снага (Regjeringen, 2014). Агенција за инфраструктуру је цивилна институција намењена за изградњу и одржавање инфраструктурних објеката значајних за сектор одбране током читавог века употребе, почевши од зграда и објеката за смештај људства до хангара, pista и техничких радионица. Агенција

за материјалне ресурсе одговорана је за опремање оружаних снага релевантним и савременим материјалним средствима – од униформе и опреме војника до борбених система, за креирање и увођење нових технолошких решења у систем одбране и за одржавање опреме током њеног животног века. Норвешки институт за истраживања одбране је главна научноистраживачка интердисциплинарна институција за истраживање и развој сектора одбране Норвешке, са ресорима од природних наука до примењених наука релевантних за сектор одбране.

Норвешке оружане снаге, заједно са савезницима, обезбеђују колективну одбрану Норвешке и њених савезника против претњи и напада, а кроз учешће у међународним операцијама и изградњу капацитета у одређеним државама имају улогу у спечавању оружаних сукоба и доприносе њиховој безбедности и стабилности (Norwegian Ministry of Defence & Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2018: 49). Одбрана је организована у видове које чини копнена војска, морнарица, ваздухопловство и територијална одбрана (*Heimevernet*) и заједничке институције (Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m. m. Forsvarsloven, 2017b: §5). Као и целокупна одбрана, и оружане снаге Норвешке трансформисане су након Хладног рата у мање снаге са опремом и обуком неопходном за решавање безбедносних изазова у земљи и иностранству. Транзиција је сматрана неопходном и ради усклађивања са политиком НАТО и давања доприноса одбрани Норвешке и Алијансе у целини (Norwegian Ministry of Defense, 2016: 2). Мисије оружаних снага Норвешке су да у име норвешког друштва решавају широк спектар задатака у циљу осигурања безбедности државе, а главни задатак је заштита државе од сваке претње или напада из иностранства. Основни задаци оружаних снага сублимирани су у оквиру пет мисија: заштита Норвешке и њених савезника, спровођење надзорног и обавештајног рада, обезбеђивање граница земље и политичких слобода, давање доприноса безбедности широм света и пружање подршке цивилном друштву (Forsvaret, 2021). Оружане снаге Норвешке извршавају своје задатке на властитој територији, али и у иностранству. У складу са оваквом прокламацијом постављени су и задаци оружаних снага који се односе на: осигурање кредибилног одвраћања на основу успостављене колективне

одбране НАТО; одбрану земље и савезника од претњи, агресије и напада у оквиру система колективне одбране НАТО; спречавање и управљање инцидентима и безбедношћу у случају кризе, укључујући и савезничку подршку; утицај на развој националне свести ради пружања подршке за доношење одлука у вези са националном безбедношћу; очување суверенитета државе и суверених права; учешће у међународном управљању кризама, укључујући мировне операције; давање доприноса међународној безбедности и одбрамбеној сарадњи; и, пружање доприноса друштвеној безбедности, као и другим кључним друштвеним задацима (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 4).

На основу анализе Норвешког института за истраживање одбране (*Forsvarets forskningsinstitutt*) достигнутог степена развоја норвешке одбране из 2023. године, препоручују се одређене стратегијске мере у погледу оружаних снага и то (*Forsvarets forskningsinstitutt*, 2023): посветити додатну пажњу суочавању са ограниченим нападима и хибридним претњама, посебно кроз надзор и приправност (краткорочно и дугорочно); развијати јасан, координисан и реалистичан концепт и ниво очекивања како би се унапредила способност вођења рата високог интензитета против руских оружаних снага на северу, а посебно у сарадњи са Шведском и Финском у оквиру НАТО; развијати способности деловања у ратовима високог интензитета на територији Норвешке; и, истраживати могућности употребе нове технологије ради утицаја на смањење климатских емисија, а посебно у вези са вежбама и обуком.

Иако је главни задатак норвешких оружаних снага одбрана земље од спољне агресије или притисака, важна је њихова улога и у цивилној заштити. Деценијама после Хладног рата мало пажње је придавано пружању подршке цивилним структурама од стране оружаних снага, да би се сада нагласак поново ставио на овај сегмент кроз помоћ цивилним властима у случају незгода, операција спасавања или природних катастрофа. Потреба за развојем цивилно-војне сарадње произлази из закључка да њена ефикасност осигурава и националну и друштвену безбедност (Norwegian Ministry of Defense, 2020: 16). Цивилно-војна сарадња која се реализије у мирнодопским условима, кризама или условима оружаних сукоба, укључује планирање,

кризни менаџмент и менаџмент управљања последицама. У циљу пружања подршке особљу ангажованом у хитним случајевима, у Норвешкој је припремљена пригодна публикација којом се описују одговорности, улоге и овлашћења органа и појединаца ангажованих у систему цивилне одбране, с нагласком на пружању информација о применљивим методама и механизмима система (Norwegian Ministry of Defence & Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2018: 8).

Систем служења војног рока у Норвешкој неретко је сматран доста слободним и добровољним, а 2015. године је донет закон о универзалном служењу војног рока за мушкарце и жене. По закону, сви норвешки држављани који испуњавају услове за службу у оружаним снагама обавезни су да служе војну службу од године када напуне 19 година до краја године када пуне 44 године (Forsvarsloven, 2017b). Овиме је Норвешка постала прва земља НАТО која је увела универзалну регрутацију, која обухвата и мушкарце и жене. Регрутују се сви пунолетни грађани, а позивају искључиво они који су мотивисани и желе да испуне ову обавезу. Одлука о способности за службу доноси се на седници којој морају присуствовати позвана лица, а на основу лекарских прегледа, тестова, интервјуа и других расположивих информација о регрутима. Закон оставља могућност да регрути који нису позвани на службу у оружане снаге, могу бити упућени у јединице цивилне одбране или полицију. Војна обавеза обухвата редовну и ванредну службу (Forsvarsloven, 2017b). Редовна (обична) служба састоји се од прве службе, поновљене службе, служења у територијалној одбрани или официрске, командантске и специјалистичке обуке. Ванредна (изузетна) служба обухвата службу за спречавање и ограничавање природних катастрофа и озбиљних несрећа, чување и обезбеђење објеката и инфраструктуре, службу за старање о другим важним друштвеним интересима, посебне вежбе за јачање оружаних снага и хитну службу за изградњу снага. Служба у оружаним снагама траје шест, дванаест или осамнаест месеци, али неретко и максималних деветнаест месеци. Дужина трајања војног рока је флексибилна и зависи од потреба војске, па је тако краћи рок намењен за служење у јединицама мањег приоритета. Након служења војног рока, појединци добијају могућност запослења и даљег напредовања у оружаним снагама, док други постају део националне гарде и

учествују на годишњим обукама све до навршених 44 година живота. Грађани који заврше војни рок често имају и одређене привилегије и компаративну предност приликом школовања или запошљавања.

За финансирања одбране у 2024. години Влада Норвешке предложила је буџет од око 93 милијарде норвешких круна (око 9 милијарди долара или око 2% БДП-а Норвешке), што представља повећање од преко 15 милијарди круна у односу на балансиран буџет за 2023. годину (Regjeringen, 2023a). Разлог за овакав предлог јесте новонастала ситуација у геополитичком окружењу, у коме Норвешка мора да ојача сопствене војне капацитете, осигура потребна улагања у фондове НАТО и пружи финансијску помоћ Украјини. Приоритет у 2024. години имаће повећање броја припадника оружаних снага, у циљу подизања спремности и расположивости у свим гранама одбране, јачање залиха у случају ванредних ситуација и јачање територијалне одбране кроз јачање свести грађана. У светлу имплементације безбедносне политике и одлука НАТО, Влада Норвешке планира да издваја најмање 2% БДП-а годишње за потребе одбране до 2026. године, с циљем јачања одбрамбених способности, али и због кредибилитета државе као међународног актера. Поред тога, око 2,5 милијарди долара биће издвојено за инвестиције, као што су авиони Ф-35А, нове подморнице, осматрачки авиони, поморски хеликоптери, артиљеријска муниција, инфраструктура, информационо-комуникационе технологије и развој копнене одбране на северу Норвешке у округу Финмарк (Forsvarsdepartementet, 2023: 7). Норвешка у сарадњи са Немачком развија поморску ударну ракету нове генерације за уништавање циљева на великим даљинама (*SuperSonic Strike Missile Tyrfinn*), са очекивањима завршетка пројекта до 2035. године, што ће допринети да Норвешка задржи високу позицију међу произвођачима ракета, заснованој на успешној сарадњи владе, индустријског комплекса и истраживачких институција (Regjeringen, 2023b).

Поред улагања у развој наоружања за сопствене потребе, Норвешка је и извозник наоружања, а као држава која је у суседству Русије више пута је помагала Украјину војном опремом, укључујући артиљеријске системе и муницију. У 2023. години ова држава завршила је и продају 32 борбена авиона Ф-16 другој чланици НАТО – Румунији. Норвешко руководство је почетком 2023. године најави-

ло и куповину 54 тенка Леопард-2А7, са могућношћу наручивања још 18 тенкова у будућности. Испоруке су предвиђене у раздобљу од 2026. до 2031. године (Tarosiński, 2023b). Различите верзије ових тенкова користе и Шведска, Финска и Данска, што омогућава интегрерабилност норвешких копнених снага и њихових непосредних савезника. Будући да су ови тенкови немачке производње, овакав уговор још више продубљује сарадњу ових двеју држава, поготово ако се има у виду да је Норвешка већ од Немачке наручила и четири подморнице 2019. године, као и да је Немачка 2021. године набавила одређени број норвешких противбродских ракета за своје фрегате.

Норвешка одржава мале али добро опремљене оружане снаге, где је територијална одбрана основ реализације безбедносне политике. Оружане снаге укупно имају око 65.400 припадника оружаних снага (укључујући територијалну одбрану): око 25.400 припадника активног састава (копнена војска 8.300, морнарица 4.600, ваздухопловство 4.300, централна логистичка подршка 7.400 и територијална одбрана 800 припадника) и око 40.000 припадника резервног састава у јединицама територијалне одбране распоређених по областима. Из овога се може закључити да територијална одбрана има своје активно језгро (које Норвешка намерава да кадровски ојача) са великим резервним саставом који се повремено увежбава и дообучава и који је могуће у кратком времену ставити у функцију одбране. У току је допремање оружаних снага и јачање снага на северу државе, са могућношћу бољег маневра и подршке цивилним властима, што додатним захтевима оптерећује државни буџет (IISS, 2023: 118–119). Норвешка има билатерални уговор са САД из 2005. године о привременом боравку америчких трупа на норвешкој територији, али је овај уговор 2017. године ревидиран и омогућено је да америчке трупе буду трајно стациониране у Норвешкој ради заједничког спровођења одбране, што је први пут од завршетка Другог светског рата да ће стране снаге бити послате у Норвешку. Споразум омогућава САД да изграде објекте на три норвешка аеродрома и у једној поморској бази, али неће представљати одвојене америчке базе. Норвешка је са САД уговорила и успостављање система раног упозорења на ракете из свемира који покрива поларни регион. Тре-

нутно је у Норвешкој, у оквиру Америчке европске команде, стационирано око 1.100 припадника војске САД (IISS, 2023: 119–120).

5.5. Политика и систем одбране Финске Републике

Финска Република је северноевропска, скандинавска и балтичка држава. Ограничена је Балтичким морем на југозападу, Финским заливом на југоистоку, Ботнијским заливом на западу и граничи се са Шведском, Норвешком и Русијом. Оландска острва, уз јужну обалу, су под суверенитетом Финске, али имају широку аутономију. Финска заузима површину од око 338.000 квадратних километара, са бројем становника око 5,5 милиона и БДП-ом од близу 300 милијарди долара. Карактеристика њеног географског положаја јесте да њену државну територију пресеца поларни круг и да је четвртина њене територије изнад северног поларника. Назива се још и „земљом хиљаду језера“ и земљом шума, јер је изузетно богата овим природним ресурсима. Финска је стабилна држава која добро функционише, високо је рангирана према својој демократији, слободи говора, владавини права, транспарентности, нивоу образовања и социо-економске једнакости и њена нација је позиционирана као најсрећнија на свету (Grzela, 2022: 212). Захваљујући свом положају, формира симболичну политичку, религијску, културалну и економску границу између Европе и Западне Европе. Парламентарна је република са владом чије је седиште у главном граду Хелсинкију, локалним самоуправама у 311 општина и једном аутономном регијом – Оландским острвима. Устав Финске (*Suomen perustuslaki*) је основа свих закона и вршења јавне власти, а садржи најважнија правила, вредности и принципе финске демократије. Уставом Финске гарантована је неповредивост људског достојанства и слободе, као и права појединаца, уз промовисање правде у друштву (*Suomen perustuslaki*, 1999: 1§).

С обзиром на дугачку границу између Финске и Русије, и услед њихових разноликих релација кроз историју, финско-руски односи су јединствени у Европи. Након завршетка Руске револуције 1917. године, Финска проглашава независност од Русије, иако је више од једног века била Велико војводство Руског царства. У Финској је већ следеће

године избио грађански рат и након кратког покушаја успостављања краљевства, Финска ипак постаје република. Искуство државе која је 1918. године обезбедила независност од Русије створило је националну политику одбране и отпорности која је данас модел за друге државе НАТО (Gebhard, 2022). Пре Другог светског рата, СССР је више пута безуспешно тражио територијалне уступке Финске, а исте је остварио након њиховог рата 1939–40. године (Зимски рат) када је Финска изгубила делове територије, али је задржала независност. За Финску је Зимски рат био тотални сукоб, који је захтевао посвећеност одбрани свих расположивих ресурса и сфера живота, па и свеобухватни приступ безбедности и одбрани има дугу традицију која датира још из овог периода (Szumański, 2020: 16). Значајно обележје финске политике јесте и политика неутралности, у складу са којом је Финска опстајала, а била је резултат Споразума о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи, потписаног 1947. године између Финске и СССР-а (Novaković, 2019: 245). Споразум је гарантовао помоћ Совјета у случају напада треће државе и њиме је Финска била трајно везана за СССР. Финској је дозвољено да води самосталну унутрашњу и спољну политику, засновану на стратегијском уздржавању, баш као и у случају других стално неутралних држава. Крајем шездесетих година 20. века Финска је, као основну стратегију, усвојила територијалну одбрану засновану на коришћењу своје територије, а након тога је усвојила и концепт тоталне одбране (Novaković, 2019: 247). Током Хладног рата Финска је остала неутрална држава, па је тражење колективне одбране и пријем у НАТО 2023. године значајна промена у њеној спољној и одбрамбеној политици (Bellomo, 2023: 2). Вођење специфичне политике у току Хладног рата, где се прихвата утицај Совјетског Савеза као моћног суседа са другачијим друштвеним поретком као гаранта властите безбедности, уз истовремено припадање демократском и либералном режиму Запада, довело је до стицања одређене репутације Финске и неласкаве етикете „финландизације“ финске политике тог времена. Одржавање неутралности у Хладном рату био је геополитички несигуран чин, али је основни идентитет државе остао западно оријентисан, отварајући пут за коначно приступање ЕУ 1995. године (Graham, 2023).

За разлику од других држава, Финска није смањивала своја улагања у одбрану након Хладног рата, нити је напуштала свој концепт

свеобухватне (тоталне) одбране, па се може констатовати да за њу Хладни рат као да се није ни завршио. Након Хладног рата Финска је задржала јаку националну одбрану, чији је основ регрутација и велике и добро обучене резервне снаге, а разлог за то се може наћи и у чињеници да дели дугачку границу са Русијом (Ossa, Koivula, 2022). Релативно јефтин систем регрутације и поседовање великих резервних снага, уместо активних снага, омогућило је Финској да одржи кредибилну одбрану и уз нижа од пожељних издвајања из БДП-а. С обзиром на то, била је у много бољем положају у односу на своје нордијске суседе када је у питању мобилизација целог друштва за потпуну одбрану (Wither, 2020b: 64). Финска је наставила до данас да преузима мере и радње припреме за ванредно и ратно стање, а овакав одбрамбени став одражава њен геополитички положај и искуство ратова за опстанак против Совјетског Савеза четрдесетих година прошлог века. Реалност и рат у Украјини показали су да је и у 21. веку неопходно одржавање јаким конвенционалних снага као кључног фактора кредибилног одвраћања државе која нема нуклеарно наоружање (Ossa, Koivula, 2022). Међутим, ово не значи да треба занемарити спремност и способност деловања и у другим доменима, као што су сајбер и информациони домени или свемир.

Финско руководство перципира, деценијама уназад, међународну кооперацију као изузетно значајну, посебно у области безбедности и одбране. Од 1994. године Финска се придружила Партнерству за мир и била учесник мисија НАТО на Косову и Метохији и у Авганистану. Своју дугогодишњу политику неутралности Финска је преокренула након избијања руско-украјинског сукоба, фебруара 2022. године, и у марту исте године и званично поднела захтев за улазак у НАТО. Напад Русије на Украјину утицао је на финско друштво и обезбедио подршку грађана придруживању НАТО (Gotkowska, 2022). Алијанси је приступила 4. априла 2023. године, као 31. чланица, што је био најбржи процес приступања у историји Алијансе. Међутим, Финска већ дуго сарађује са НАТО, а раније се често наводило да је она „близу НАТО колико то држава може да буде а да није стварни члан“ (Ossa & Koivula, 2022). НАТО је и раније сматран као кључни актер за унапређење трансатлантске и европске безбедности и стабилности (Finnish Government, 2021: 42). Иако Финска има довољно разлога да

верује у сопствене способности одбијања конвенционалног војног напада од Русије, очекивано је да је приступ нуклеарном кишобрану НАТО био важан покретач руководства Финске да уђе у Алијансу (Graham, 2023). Руководство Финске верује да ће чланство у НАТО учинити Финску делом колективне одбране овог савеза, што ће омогућити да буде покривена безбедносним гаранцијама садржаним у члану 5. Северноатлантског споразума (Ministry of the Interior, 2023a: 18). Ефекат одвраћања требало би да се повећа, будући да НАТО инсистира да државе чланице изграђују сопствену и отпорност Алијансе.

Пријемом Финске у НАТО копнена граница између држава НАТО и Русије је удвостручена, на око 2.600 километара, док је дужина границе Финске са Русијом око 1.300 километара. Према проценама НАТО стручњака тренутно расположиве финске одбрамбене снаге су у могућности да самостално могу да обезбеде границу. За Финску чланство у НАТО формално означава велику промену у безбедносној концепцији. До уласка у НАТО, Финска је била држава која се декларисала као неутрална, па је с обзиром на то развијала сопствене одбрамбене капацитете, дајући приоритет сарадњи са слично неутралном Шведском, али и одржавајући добре политичке односе са Русијом. Сада су одбрамбени планови НАТО проширени и на Финску, што значи да ће ова држава учествовати у операцијама колективне одбране у Норвешкој, балтичким државама и Пољској. Као део одбрамбеног планирања НАТО, Финска се обавезала и да ће развијати одређене војне капацитете, а нуди и снажну одбрану за Алијансу на североисточном крилу, посебно у близини Санкт Петербурга, Балтичког мора и Арктика у близини руског Кољског полуострва у Мурманској области (Forsberg et al., 2022). Политички сукоби у овом подручју између арктичких држава и других заинтересованих страна перципирају се као могући, што се поспешује топљењем поларног леда када се очекује и веће такмичење великих сила за утицај на регион и настојања НАТО за надзором. Поред дијалога о политици одбране, развоја способности и интероперабилности, Финска сарађује са НАТО у областима као што су сајбер одбрана, контрола наоружања, развијање отпорности на кризе, питања одбрамбених

материјала и питања везана за супротстављање хибридним претњама (Finnish Government, 2021: 42).

Финска је и чланица ЕУ од 1995. године што ју је повезало са западном заједницом уз учешће у развоју и имплементацији спољне и безбедносне политике Уније. Међутим, посматрајући политику неутралности Финске, она је са јачим повезивањем са НАТО и ЕУ довођена у питање, како на националном тако и на међународном нивоу. Финска је била и једна од најактивнијих држава чланица у развоју Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ у последњих неколико година (Ossa, Koivula, 2022). Кооперација земаља ЕУ у области одбране је побољшана у последњем периоду, уз посебан фокус на војне потенцијале земаља чланица, на развој фондација европске одбрамбене индустрије и технологије, као и на безбедност грађана Уније (Finnish Government, 2021: 16). Унија има значајну улогу као ентитет који омогућава одбрамбену сарадњу, али и као актер у свеобухватној безбедности, иако се већина европских држава још увек ослања на колективну одбрану НАТО. Како је Финска део спољне границе ЕУ, питања безбедности граница су посебно истакнута у Финској (Ministry of the Interior, 2023a: 19). Ближа ЕУ– НАТО кооперација је све значајнија и олакшава давање одговора на изазове окружења, а Финска је данас чланица обе организације.

Финска унапређује своје одбрамбене способности и билатералном и мултилатералном сарадњом у области одбране (Finnish Government, 2020: 44). Мултилатералну одбрамбену кооперацију одржава са НАТО, ЕУ и у оквиру Нордијске одбрамбене сарадње (*Nordic Defence Cooperation – NORDEFCO*) у коме су, поред Финске, и Шведска, Данска, Исланд и Норвешка. Билатералну одбрамбену кооперацију има са Шведском, Норвешком, САД, али и другим партнерским државама. Како је финско руководство до сада сматрало да је добра одлука остати изван НАТО, развијани су други облици сарадње у области одбране, од којих су најзначајнији они изграђени са њеним суседом Шведском. Сарадња се остварује у различитим областима: од комбинованих војних операција, заједничког коришћења ресурса до надзора територија (Ossa, Koivula, 2022). Планирана интероперабилност ових држава изграђује се и увежбава у мирнодопским условима, а има за циљ да омогући спровођење комбинованих одбрамбених

мера (Finnish Government, 2020: 44). Сарадња са Норвешком одвија се кроз дијалоге о политици одбране и унапређењем интероперабилности и сигурности снабдевања, у области материјала и одбрамбеној индустрији. Снажна нордијска сарадња, поред значаја који има за државе појединачно, сматра се и веома корисном за НАТО као целином. Финска негује значајне односе у области одбране и са САД, Естонијом, Уједињеним Краљевством, Немачком и Француском.

5.5.1. Перцепције безбедносних изазова, ризика и претњи Финске

Владин Извештај о спољној и безбедносној политици из 2020. године (Finnish Government, 2020) базиран је на испитивању безбедносног окружења Финске, где су представљени циљеви и приоритети спољне и безбедносне политике. У овом, као и у другим извештајима, односи великих сила се описују са елементима кооперације и међузависности. Брзи раст Кине међу глобалним актерима перципира се као значајан фактор утицаја на промену динамике великих сила, где се у основи налази такмичење у глобалној доминацији између САД и Кине, што утиче на односе између држава широм света (Finnish Government, 2020). За разлику од извештаја и других аката израђиваних касније, Русија није означена као изразита претња по безбедност Финске. Већ следеће године, творци Владиног извештаја о одбрани из 2021. године (Finnish Government, 2021) фокусирани су на политику одбране и војну одбрану, истичући да на безбедносну ситуацију посебно утиче такмичење између Русије, САД и Кине, као и све веће тензије настале пандемијом вируса Covid-19. Оно што се није променило јесте да финско руководство сматра безбедносну ситуацију у суседству, али и у целој Европи, нестабилном и тешко предвидљивом (Finnish Government, 2021: 13). Међународни систем базиран на правилима, међународном праву и заједничким принципима сматра се упитним пред изазовима савременог друштва, а посебно из аспекта мале државе каква је Финска. Такмичење великих сила, стално кршење споразума о контроли наоружања, као и развој новог оружја утичу на свеукупну безбедност (Finnish Government, 2021: 13). Русија се перципира као земља која тежи да ојача своју по-

зицију и ослаби јединство западних актера, као и да прошири своју сферу утицаја на режиме у Европи. Руководство Финске, као и фински суседи, сматрају да је пажња Русије усмерена ка региону Арктика и Балтичког мора, уз уочавање значаја „Високог Севера“. Циљеви САД се перципирају као настојања за одржавањем позиције водеће суперсиле, на основу заједничких интереса да се делује удружено са савезницима и партнерима. Кина се поново наводи као нови глобални актер који мења динамику међу великим силама. У извештају се наводи и да развој европске безбедности утиче на Финску, посебно на појачане војне активности у региону Балтичког мора и на крајњем северу, уз предвиђања да ће оперативно окружење финске одбране остати напето и непредвидиво. Упркос томе, оцењује се да Финска није под било каквом непосредном војном претњом, али да се држава мора припремити за употребу или претњу употребом војне силе против ње, као и да одбрана мора бити способна да се супротстави војном притиску (Finnish Government, 2021: 26).

Слична запажања изнета су и у Националној процени ризика из 2023. године (Ministry of the Interior, 2023a), где се поново оцењује да интензивирање конкуренције између суперсила и слабљење међународног система заснованог на правилима повећавају нестабилност у оперативном окружењу. Безбедносна ситуација у Европи и Финској процењује се као озбиљнија и теже предвидива него било када од Хладног рата, док безбедносну ситуацију и њену предвидљивост у региону Балтичког мора подривају и повећане тензије. Паневропски војни сукоб или војни сукоб у региону Балтичког мора перципира се као могућ са потенцијалним утицајем на Финску која би тешко могла да остане изван таквог сукоба. Сматра се да је војни напад Русије на Украјину значајно и дугорочно дестабилизовао спољну и безбедносну политику Финске, а да је Русија показала спремност да употреби војну силу као инструмент политике моћи против суседних држава (Ministry of the Interior, 2023a: 18). Такозвани „агресорски рат“ Русије у Украјини дестабилишуће делује на ситуацију и у Европи, као и на глобалном нивоу кроз енергетску и прехранбену кризу и растућу инфлацију.

За Финску једна од најважнијих стратегијских области је и Балтичко море. Са већ поменутом границом од 1.300 километара коју дели

са Русијом, финско руководство управо Русију перципира као потенцијалну претњу, поготово ако се оваквој перцепцији додају искуства из прошлости ове две државе (Graham, 2023; Grzela, 2022). Иако се суседство са Русијом и дужина границе између ове две државе посматра као извор претњи, ова граница је учинила Русију важним трговинским партнером, а руски ваздушни простор важним за авионе који лете у или из Финске (Ministry of the Interior, 2023a). Финска спремност и отпорност произлазе управо из више од једног века постојања заједничке границе са глобалном војном силом и политике неутралности током Хладног рата, упркос знатно мањем броју становника од Русије (Bellomo, 2023: 4).

Владин извештај о одбрани из 2021. године поставља смернице одбрамбене политике за одржавање и развој финских одбрамбених способности, а његова имплементација осигурава да ове способности буду адекватне захтевима окружења (Finnish Government, 2021). Негативни утицаји широког спектра могу укључивати вршење војног притиска или употребу војне силе, као и довођење до ограниченог или војног сукоба великих размера, брзо или као резултат дуготрајне операције (Finnish Government, 2021: 30). Као значајна претња државама, а посебно Финској, разматра се и војна операција која може бити изведена на брз и изненађујућ начин уз коришћење снага високе спремности и далекометног система наоружања. С друге стране, ограниченом операцијом се може тежити стицању контроле над одређеним циљевима или физичким областима како би се побољшали војни оперативни захтеви и утицало на руководство државе, када је спровођење одбрамбених мера и функционисање инфраструктуре од виталног значаја за друштво. Творци извештаја као могуће описују и потенцијалну концентрацију војне силе у суседном подручју чиме се омогућава извођење војне операције великих размера, чији циљ може бити пробој до стратегијски важних области и паралисање одбрамбених способности циљане државе (у овом случају Финске) зарад постизања стратегијских циљева на падача. У таквим околностима, наводи се, неопходно је да одбрамбени систем државе буде у стању да одговори на војне претње као део утицаја широког спектра, као и да допринесе стварању баријера против других средстава утицаја који могу ослабити одбрамбене

способности. Наглашава се да ће Финска своју одбрану спроводити употребом свих расположивих ресурса државе, укључујући и могућности које нуди међународна одбрамбена сарадња. На тим основама изграђена је доктрина свеобухватне територијалне одбране ослонцем на борбено ефикасне оперативне снаге и системе, на локалну (територијалну) одбрану засновану на бројном резервном саставу, као и на развоју међуресорне сарадње (Finnish Government, 2021: 30). Кључни део концепта јесте способност реформисане територијалне одбране да се, поред извршавања традиционалних задатака, бори и спречи различита деструктивна деловања широм Финске. Ради извршавања свих одбрамбених функција, поред развоја територијалне одбране, значајан је систем регрутације који представља темељ финског одбрамбеног решења, јер ствара значајну резерву за одбрану државе (Finnish Government, 2021: 39). Нови Извештај Владе о одбрани је у припреми, а његово званично доношење могуће је током 2024. године, где ће се пројектовати смернице одбрамбене политике и интеграције финског одбрамбеног система у систем колективне одбране НАТО, имајући у виду ефекте чланства Финске у НАТО (Puolustusministeriö, n.d.). Временски оквир извештаја протеже се даље од садашњег парламентарног мандата, до раних 2030. година.

Политика одбране Финске деценијама уназад усмерава друштво на припреме за одбрану од потенцијалног угрожавања, које се заснивају на свеобухватним проценама ризика и различитим сценаријима (Security Strategy for Society, 2017: 25). Сврха процене ризика на националном нивоу (Ministry of the Interior, 2023a) јесте предвиђање појаве релативно изненадних инцидената потенцијално усмерених на Финску, а који захтевају активности које одступају од уобичајених или захтевају помоћ других држава и међународних организација. Национална процена ризика идентификује ризике који имају широк национални утицај и утицај на виталне функције друштва. Прва процена ризика у Финској припремљена је 2015. године, следећа 2018. године, да би 2022–2023. године била ревидирана. Најновија ревидирана процена ризика је припремљена међусекторском сарадњом владиних органа, а суштински је повезана са националном спремношћу (отпорношћу) и Стратегијом безбедности за друштво (Security

Strategy for Society, 2017). Национална процена ризика поставља основу за спремност у складу са стратегијом одбране (Ministry of the Interior, 2023a: 8). Спремност се односи на активности које обезбеђују наставак извршавања задатака, после минималних трајања прекида, и извршење потребних ванредних мера у току поремећаја, а који се дешавају у нормалним условима и ванредним ситуацијама, што умногоме одговара и дефиницији отпорности коју је дао НАТО на самиту у Варшави 2016. године. У складу са проценом ризика, циљ развијања спремности (отпорности) друштва је спречавање несрећа и поремећаја, припреме за примену мера током поремећаја и планирање процеса опоравка (Ministry of the Interior, 2023a: 8). У овом документу дате су процене сценарија претњи и поремећаја, што подразумева неизвесност, јер је тешко предвидети разлоге, специфичне циљеве, обим, вероватноћу и последице претњи. Све компликованија процена и предвиђање сценарија претњи и утицаја поремећаја представља изазове за планирање спремности и управљање поремећајима. Сценарији претњи и поремећаја посматрају се на глобалном нивоу, нивоу друштва и индивидуалном нивоу. На глобалном нивоу разматрају се претње које се примарно односе на планету Земљу и безбедност популације у будућности. На нивоу друштва препознају се поремећаји у безбедности здравља, поремећаји у информационом и комуникационим мрежама и услугама, утицаји информација, акциденти широког обима, терористички акти, прекиди у јавним економијама, континуитету транспорта, енергетском снабдевању, снабдевању храном и водом, масовни прилив миграната, политички, финансијски и војни притисци и употреба војне силе (Ministry of the Interior, 2023a: 13). На индивидуалном нивоу убрајају се претње које се примарно тичу појединаца.

Као порекло претњи и поремећаја идентификују се утицаји који се протежу са финске територије изван њених граница у различитој мери, али могу имати порекло и ван Финске. У националној процени ризика, утицаји претњи и поремећаја процењују се у односу на виталне функције друштва и стратеријске задатке којима се штите. Проценом утицаја претњи и поремећаја, они су описани као мањи, значајни, озбиљно компромитујући и они без утицаја (Ministry of the Interior, 2023a: 14). Ризици се процењују на националном нивоу и по

регионима, а добијене процене су основа за дефинисање врсте ризика и могућих субјеката угрожавања. Регионалне процене се врши по налогу Министарства унутрашњих послова с циљем идентификовања најзначајнијих могућих претњи и поремећаја на регионалном нивоу.

Будући да је Финска постала чланица НАТО, она дели и изазове и претње као и друге чланице, што је руководство Финске назначило и у поменутом документу. Поред већ наведених, климатске промене, сукоби, доступност хране и воде, миграције и пандемије, као и други изазови, ризици и претње константно утичу на финско окружење и додатно интензивирају утицаје других изазова. Глобални изазови могу изазвати неједнакост, довести до недостатка перспективе, продубити линије подела и повећати привлачност популистичких покрета (Ministry of the Interior, 2023a: 19). „Агресорски рат који је започела Русија“ има утицај који се шири, а промене које су се десиле и дешавају се у свету, као и њихови каскадни ефекти и реперкусије често су видљиви у финском друштву и захтевају спремност и брзо реаговање. Способност предвиђања, реаговања и прилагођавања променама у безбедносном окружењу, перципира се као импулс којим се јача отпорност друштва на кризе. Нарушавање глобалних вредности и ланаца снабдевања, промене у друштву, растуће дигитално друштво, активности хибридног утицаја, климатске промене, нуклеарни акциденти, пожари и друга угрожавања разматрају се као могућа и неки од њих се даље разрађују кроз сценарије и стратегије реаговања (Ministry of the Interior, 2023a: 20–93). Озбиљност коју финско руководство придаје новим формама ратовања огледа се и у доношењу Стратегијских смерница развоја сајбер одбране 2019. године (Kyberpuolustuksen kehittämisen strategiset linjaukset, 2019) од стране Министарства одбране. Овим документом наглашава се значај сајбер окружења у безбедносној и одбрамбеној политици, при чему се запажа да се са дигитализацијом друштва, повећањем зависности од техничких система и повећањем међузависности система повећавају и рањивости којима се излажу виталне функције друштва, чија заштита представља основу изградње безбедног друштва.

5.5.2. Политика одбране Финске

Спољна и одбрамбена политика Финске има за циљ да оснажи међународну позицију државе, осигура независност и територијални интегритет, оснажи безбедност и просперитет и да осигура ефикасно функционисање целокупног друштва (Finnish Government, 2021). Значајна усмереност безбедносне и одбрамбене политике односи се на предузимање мера на националном нивоу и осигурање међународне сарадње у сврху превенције избијања оружаних сукоба и настанка ситуација које могу угрозити стабилност Финске и онемогућити благовремену реакцију друштва, а посебно настанка ситуација које могу резултирати да Финска постане страна у оружаном сукобу. Финска у одбрану улаже значајна средства од око 6,4 милијарде долара годишње (Global Firepower, 2023), што чини преко 2% БДП-а, чиме је унапред испунила услове финансирања који су договорени у НАТО.

Током постхладноратовске ере, фински систем тоталне одбране постепено је редефинисан у свеобухватан безбедносни модел који је први пут формализован 2003. године (Raitasalo, 2023: 79). Заснован је на све већој сарадњи између различитих ентитета власти, пословних заједница, невладиних организација и грађана у суочавању са све ширим спектром безбедносних претњи. Иницијалне идеје и модели за организацију одбране Финске према концепту тоталне одбране настале су још током Другог светског рата, када је целокупно друштво било принуђено да учествује у одбрани сопственог опстанка. Свеобухватни систем безбедности је у развоју од педесетих година прошлог века, укорењен је у стратешкој култури државе и друштвено-историјској позадини, а карактерише га чврст положај државе и јавних институција, у комбинацији са високим нивоом укључености мреже невладиних организација (Szymański, 2020: 16). Од тада до данас Финска није напустила концепт тоталне одбране, без обзира на њен промењен статус неутралности после распада Совјетског Савеза. Потпуно супротно, Финска већ дуго прати свеобухватну стратегију безбедности, што је резултирало изграђеном мрежом сарадње између државних ауторитета, пословних субјеката и грађана (Grzela, 2022: 211). У стратегијским и доктринарним акти-

ма Финске прихваћена је синтагма „свеобухватна безбедност“ која одражава експанзивну дефиницију безбедности и укључује способности које повећавају отпорност на природне катастрофе, масовне миграције, финансијску кризу, сајбер поремећаје и отпорност демократских система (Saxi et al., 2020: 8).

У складу са смерницама НАТО и у корак са другим државама савеза, одбрана Финске почива на функцији одвраћања војном способношћу коју подржава читаво друштво. Одбрамбена способност Финске развија се систематски, као целина и уз употребу дугорочне перспективе, док одбрамбена спремност и војна способност за одбијање напада морају испунити захтеве оперативног окружења (Finnish Government, 2021: 25). Важност функције одвраћања наглашава се као веома значајна у тренутно непредвидивом оперативном окружењу, у којем је период раног упозоравања на војне кризе смањен а праг за употребу силе спуштен. И пре него што је постала чланица НАТО, Финска је улагала напоре у обликовање политике отпорности у складу са смерницама Алијансе и уз дељење националне „најбоље праксе“ са њеним чланицама (Roepke, Thankey, 2019). Предност нордијских држава уопште, а посебно Финске, базира се на изграђености друштвене отпорности, док их, с друге стране, не карактерише слаба управа, рањиве институције, корупција или ниски ниво поверења јавности, што чини неке друге државе подложнијима страном деловању (Wither, 2020b: 64). Финска се може често сматрати и моделом за савремену тоталну одбрану која је јединствена и међународно поштована.

Стратегија безбедности за друштво (Security Strategy for Society, 2017) садржи опште принципе који регулишу спремност финског друштва. Спремност се заснива на принципу свеобухватне безбедности где су виталне функције друштва заједнички чуване од стране органа власти, привредних субјеката, организација и грађана. Као и у ранијим стратегијама, од којих је прва донета још 2003. године али под другим називом, општи принцип заједничке спремности представља срж и ове стратегије (Security Strategy for Society, 2017: 5). Са променом карактеристика стратегијског окружења, било је неопходно ажурирање основних принципа, док је већина других елемената ранијих стратегија суштински остала непромењена, упркос брзим

променама у безбедносном окружењу и технологији. Свеобухватна безбедност перципира се као модел сарадње у којој актери деле и анализирају безбедносне информације, припремају заједничке планове и заједнички раде на њиховој операционализацији. Модел сарадње обухвата све релевантне актере, од грађана до власти. Стратегија поставља општа начела на којима се заснива спремност финског друштва, а она обухватају: демократију и владавину права, линије ауторитета базиране на моделу компетентног ауторитета, укљученост свих актера и свеобухватну употребу ресурса друштва, спремност подржану свеобухватним безбедносним форумима за сарадњу, предвиђање, флексибилност и опоравак, међународну димензију припремљености и на нивоу ЕУ, мониторинг и развој спремности и ширење безбедносних информација (Security Strategy for Society, 2017: 28).

Дефинисање и обезбеђивање виталних функција друштва у различитим ситуацијама, услед деловања широког спектра потенцијалних претњи, сматра се кључем припреме одговора на претње са којима се друштво суочава (Raitasalo, 2023: 80). Виталне функције друштва покривају статутарне задатке великог броја актера на међусекторски начин и обухватају и области где постоји подела одговорности између више страна. Виталне функције су фундаменталне за планирање спремности на свим оперативним нивоима. Идентификовано је седам међусобно повезаних виталних функција које су значајне за друштво и које укључују руководство, међународне активности и активности ЕУ, одбрамбену способност, унутрашњу безбедност, економију, инфраструктуру и сигурност снабдевања, функционални капацитет становништва и услуга и психолошку отпорност (Security Strategy for Society, 2017: 14–24). Осигурање лидерства је од виталног значаја јер пружа основу за заштиту свих других функција и оно мора бити осигурано у свим ситуацијама и на свим оперативним нивоима. Међународне активности покривају све нивое и секторе у финском друштву, уз пружање основе за међународну сарадњу и учешће у превенцији криза као интегралног дела очувања других виталних функција; безбедносна кооперација на нивоу ЕУ представља интегрални део безбедносног планирања у административним областима. Одржавање одбрамбене способности у складу са безбедносним

окурењем омогућава држави да чува своју независност и територијални интегритет, док је примарни циљ развоја и одржавања одбране Финске способност да се успостави одвраћање од претњи коришћења и употребе војне силе. Одржавањем унутрашње безбедности Финске може се спречити и супротставити криминалним активностима усмереним против државе или њеног становништва, могу се спречити несреће, еколошке штете или други слични инциденти и претње, а омогућава се и успешно управљање последицама ових активности, претњи и инцидента. Обезбеђивање функционисања економије, инфраструктуре и безбедности снабдевања помаже у очувању финансирања и других ресурса за виталне функције, а подразумева заштиту домаћих и међународних инфраструктура, организација, структура и процеса битних за виталне функције. Функционални капацитет становништа и његово благостање заштићени су одржавањем основних и кључних услуга које помажу да се обезбедни самосталан живот. Психолошка отпорност као витална функција означава способност појединаца, заједница, друштва и нације да се издрже притисци проистекли из кризне ситуације и да се остави опоравак од тих утицаја; психолошка отпорност изражава се у вољи грађана да бране независност своје државе и у опредељењу за одржавање средстава за живот и безбедност становништва.

5.5.3. Систем одбране Финске

Финско руководство успешну спољну политику и дипломатију сматра начинима да се безбедност одржи под нормалним условима, али да ће Финска гарантовати безбедност своје територије одбраном чак и војним средствима. Финска одржава кредибилну националну одбрану и осигурава да одбрана има довољно ресурса, па се владиним извештајем о одбрани из 2021. године апострофира и да општа регрутација, обучена резерва, одбрана целе државе и висока воља за одбраном наставља да буде темељ одбране Финске. У извештају се пажња посвећује и значају технолошких достигнућа, посебно у области дигитализације, вештачке интелигенције, аутономије машина и технологије сензора, што све утиче на одбрану, поготово ако се имају у виду ефекти изражени у сајбер простору и информационом

домену (Finnish Government, 2021: 16). Континуирани развој финске одбране обезбеђује могућност праћења свих домена: копна, мора, ваздуха, сајбер простора и свемира.

Министарство одбране, тачније Одбор за безбедност при овом министарству је најодговорнији орган за управљање системом одбране Финске, а врховни командант оружаних снага је председник државе. Уставом Финске прописана је обавеза Финаца да бране државу уколико је то потребно (Suomen perustuslaki, 1999: 12§). Одбрана Финске интегрише војне инструменте, цивилне власти и националне капацитете (Grzela, 2022: 211). Финске одбрамбене снаге чувају територију Финске, егзистенцију народа и слободу деловања државног врха и бране правни и друштвени поредак војном силом уколико је потребно у случају оружаног напада или сличне спољне претње против Финске (Puolustusvoimat, n.d.a). Циљ оружаних снага је да у свим условима пруже гаранције и обезбеде: безбедне услове живота становништву, способност друштва да функционише и очување независности. Дужности оружаних снага Финске су (Finnish Government, 2021: 25): војна одбрана Финске, пружање подршке другим органима власти, учешће у пружању међународне помоћи, учешће у сарадњи у територијалном надзору и другим врстама међународних активности и учешће у војним задацима у међународном управљању кризама. Оружане снаге Финске промовишу безбедност у Финској и њеном окружењу и имају четири законом дефинисана задатка: надгледање подручја копна и вода као и ваздушни простор; осигурање територијалног интегритета државе; пружање гаранције животним изборима грађана, основних права и обезбеђење слободе деловања државног врха, правног и друштвеног поретка; обезбеђење војне обуке, вођење добровољне обуке националне одбране; и, промоција мотивисаности за одбрану државе (Puolustusvoimat, n.d.b). Мирнодопска структура оружаних снага Финске обухвата: Команду одбране са пет подређених установа, копнену војску, морнарицу, ваздухопловне снаге и Универзитет националне одбране (Puolustusvoimat, n.d.a).

Поред војне одбране, Финска развија и цивилну одбрану чији је циљ заштита становништва у несрећама и другим опасним ситуацијама које се дешавају у нормалним условима, да не би дошло

до губитака људских живота (Security Strategy for Society, 2017: 46). Снажна одбрамбена инфраструктура изграђена је на националној свеобухватној безбедносној стратегији и цивилној тоталној одбрани која би се могла активирати у случају кризе или рата (Forsberg et al., 2022). Финско руководство посвећује потребну пажњу и припремама за цивилну одбрану, али и укључивању организација којима се приписује важна улога у изградњи спремности. Финска има око 50.000 склоништа цивилне одбране, у којима може да се смести 4,8 милиона људи, а свака зграда већа од 1.200 квадратних метара која се гради или реновира за стално становање, рад или слично, мора имати склониште цивилне одбране (Ruokonen, 2023). Фински модел подразумева блиску сарадњу између приватног и јавног сектора, кроз различита партнерства која користе релативне предности обе стране. Подела одговорности сматра се важном јер је сваки орган одговоран за активности из сопствене надлежности. Активности се заснивају на умреженој и координисаној сарадњи.

Поред свих других предности оружаних снага, буџетирања, савремене опреме и наменске индустрије, окосницу јаке националне одбране чини спремност грађана Финске да брани своју државу (Ossa, Koivula, 2022). Ова држава никад није укинула служење војног рока, а фински модел регрутације подстиче одлучност, припремљеност и свеобухватну безбедност (Ruokonen, 2023). Регрутација је одувек уживала широку подршку у Финској, али се заинтересованост грађана повећала после почетка ратних збивања у Украјини 2022. године (Graham, 2023). Сваки грађанин Финске дужан је да учествује или помаже у националној одбрани (Suomen perustuslaki, 1999: 127§) и одговоран је за војну службу почев од почетка године у којој навршава 18 година до краја године у којој је навршио 60 година живота (Asevelvollisuuslaki, 2007). Војна служба укључује оцену способности, служење војног рока, обуку у резервном саставу, додатну службу и службу током мобилизације. Војни обвезници могу бити у активној војној служби, резервном саставу или у помоћној резерви. Одлука о војној способности регрута доноси се на основу основних података о војном обвезнику, његовог здравља, као и физичких и психолошких способности. Према овој процени доноси се одлука о распоређивању лица у војну или неоружану службу. Током служења војног

рока, војни обвезници се обучавају за функције народне одбране и на тај начин се обезбеђују неопходни предуслови за њихово постављење у ратне формације јединица (Asevelvollisuuslaki, 2007). Годишње се обучава 20–25.000 регрута у два контингента – упутна рока (Szymbalski, 2020: 25). Током периода основне обуке, војни обвезници се подучавају основним војним вештинама, врше се потребне провере способности и утврђује се њихова подобност за посебне дужности или командовање. Трајање војног рока је различито: у родовима – 180 дана; за захтевне дужности за које је потребно имати посебне и професионалне вештине – 270 дана; за официре, подофицире или војне обвезнике за посебно захтевне дужности – 362 дана.

Поред регрутације, као важног дела финске одбране, највећи значај се придаје повећаној укупној спремности и јачању борбене готовости из мобилизацијских снага, односно резервног састава. У години у којој обвезник навршава 30 година живота, престаје регрутна обавеза у мирнодопским условима и војни обвезници се распоређују у јединице, обично у својој локалној области (све јединице ранга бригаде формирају се од резервног састава). Током службе војних обвезника у резерви обавезна је обука за „освежавање“ знања и вештина (80 дана војници, 150 дана подофицири и 200 дана официри, којој подлеже 18.000 обвезника годишње (IISS, 2023: 88). То значи да је током једне године најмање 40.000 војних обвезника укључено у неку врсту обуке, било војне или обуке за „освежење“. Поред тога, курсеви националне одбране које организује Универзитет националне одбране унапређују сарадњу различитих сектора друштва у ванредним условима и промовишу умрежавање људи који раде у различитим областима значајним за свеобухватну безбедност (Ruokonen, 2023). Успешност и спремност одбране Финске приписује се једној од највиших стопа регрутације у свету, будући да 80% мушкараца заврши војни рок (Grzela, 2022: 216). На овај начин Финска располаже са бројном оружаном силом од око 940.000 људи: у активној служби је 24.000, резерви око 900.000 и око 14.000 припадника жандармерије и паравојске (Global Firepower, 2023). Јачина одбрамбених снага за рат је око 280.000 војника, а снаге се по потреби допуњују другим резервистима (INTTI, 2023).

Поред војне службе, финско законодавство предвиђа и добровољну националну одбрану организовану под надзором и руководством власти, а која се користи за развијање способности грађана и власти да учествују у подршци друштву у тешким ситуацијама и изузетним околностима, уз промоцију националне одбрамбене способности (Laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta, 2007). Локална одбрана (локалне снаге) делује на целој територији државе и обавља задатке који у току рата укључују заштиту стратешких циљева, надзор подручја и деловање против специјалних непријатељских операција, док у мирнодопским условима могу бити коришћене за пружање подршке власти. Састављене су од локалних батаљона и резервиста и добровољаца који познају подручје лоцирања батаљона (INTTI, 2023). Национална цивилна одбрана је у надлежности Министарства унутрашњих послова. Циљ цивилне одбране је заштита становништва од оружаних сукоба и помоћ становништву да преживи директне последице оружаног сукоба и ванредних ситуација. Цивилна одбрана се активира у време рата или када постоји ратна опасност (Ministry of the Interior, 2023b).

У циљу истраге развоја опште војне обавезе и испуњавања обавезе националне одбране, Државни савет Финске именовао је скупштинску комисију. Сврха истраге била је да се произведе оперативна додатна вредност националној одбрани, подржи одржавање и јачање воље за одбраном државе и повећа равноправност грађана. Комисија је поднела извештај 2021. године где су предложене мере за кадровско проширење система одбране повећањем регрутног контингента пријемом више добровољаца, смањењем броја лица који прекидају војну службу и већим учешћем жена (Valtioneuvosto, 2021). Предложено је успостављање информационих темеља за развој односа младих према националној одбрани које треба стварати већ у школском систему, као и ближе повезивање цивилне службе са концептом свеобухватне безбедности и спремности друштва. Спровођење препорука изнетих у овом извештају довело је и до новог закона о добровољном служењу војног рока за жене, донетог 2022. године (Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta, 2022). Међутим, жене још од 1995. године имају прилику да се добровољно пријаве и то под идентичним условима за службу и обуку као и мушкарци

(Ruokonen, 2023). Протеклих година, војна служба је постепено стицала популарност међу женама у Финској, са општим трендом раста броја жена.

Одбрамбене снаге Финске већ дуже време остварују билатералну и мултилатералну сарадњу са различитим државама. Међу овим државама су и САД које су крајем 2023. године, после приступања Финске Алијанси, учврстиле односе са Финском потписивањем Споразума о сарадњи у области одбране. Споразумом се јачају одбрамбени капацитети Финске, промовише учешће Финске у спровођењу заједничке одбране НАТО, ствара се основа за сарадњу и заједничко планирање између оружаних снага ових држава и омогућава стандардизација и поједностављење операција (Puolustusministeriö, 2023). Са становишта одбрамбених снага, споразумом се олакшава сарадња у обуци између оружаних снага Финске и САД, омогућава приступ договореним просторима и подручјима и кретање авиона, бродова и возила оружаних снага САД, складиштење одбрамбеног материјала и залиха и друго. Убудуће ће Финска омогућити оружаним снагама САД приступ у 15 војних објеката као и улагања у инфраструктурне објекте.

Финска одбрамбена индустрија је још један интегрални део националне одбране, чији покретач је политика да се одржи национална одбрамбена способност, а уједно и отвореност за повећану сарадњу са ЕУ и НАТО. Тиме се осигурава индустријско учешће у опремању националног система одбране и сигурност његовог снабдевања, али и оријентисаност на извоз, укључујући и међународну одбрамбену индустрију. Финска индустрија, универзитети и одбрамбене снаге имају за циљ да задрже способност управљања животним циклусом, производњом и истраживањима у области напредних технологија материјала и инжењеринга, мултитехнолошких система и биолошких и хемијских технологија и инжењеринга (Salonius-Pasternak, 2018: 2). Индустрија се углавном састоји од малих и средњих предузећа, са неколико већих произвођача (оклопна возила точкаши, минобацачки системи), и у целини је укључена у процес планирања одбране како би се гарантовала стабилност снабдевања и одржавања система који су у оперативној употреби. Одбрамбена индустрија је високо специјализована, па држава набавља велике количине материјала и

опреме из иностранства и активно је укључена у набавку и уопште сарадњу са другим нордијским и европским партнерима. Посебно је значајна индустријска сарадња са ЕУ којом се обезбеђује сигурност снабдевања војске и приступ критичној технологији у свим околностима (Puolustusministeriö, 2023). Значајне набавке у ваздухопловству, војсци и морнарици ојачавају улогу државе на балтичком и арктичком подручју. У интересу националне безбедности фински свеобухватни безбедносни модел повезује државне и недржавне субјекте као одбрамбену индустрију, што доводи до веће отпорности и спремности финског друштва за деловање у кризним и ратним ситуацијама.

5.6. Компаративна анализа система одбране Данске, Норвешке и Финске

НАТО, као политичко-војна организација, од формирања 1949. године од 12 држава оснивача нарастао је на савез 31 државе чланице. Према иницијалном Северноатлантском споразуму, који се до данас није мењао, основни циљ постојања Алијансе је колективна заштита држава чланица од оружане агресије и других облика угрожавања било које чланице. Наглим проширењем НАТО после распада Совјетског Савеза пријемом постсовјетских и постјугословенских држава, као и држава бившег Варшавског уговора, остварен је стратегијски помак према Русији, што је произашло из стратегије САД за одржавање глобалног примата, ограничења јачања војних снага европских држава или заједничких оружаних снага ЕУ и увећање војних потенцијала и других ресурса нових чланица. Очигледно окружење и угрожавање безбедности Русије није изазвало њену озбиљну реакцију због економске и војне слабости. После отпочињања оружаних сукоба у Украјини 2014. године, а посебно после почетка руске специјалне војне операције, стратегијским концептом мењају се претњи према НАТО, од тога да је евроатлантски простор оцењен као миран и са ниском претњом од конвенционалног напада (2010. године) до, услед промена односа војних и економских снага, оцене да је Русија најзначајнија и директна претња по безбедност савез-

ника и по мир и стабилност у евроатлантском подручју (2022. године). Најновије оцене стратегијског окружења изазвале су потребу за значајним јачањем капацитета и усаглашавањем националних и заједничких планова НАТО, што је изазвало и нова финансијска улагања држава, узимајући у обзир и свеукупну помоћ које државе пружају Украјини у рату са Русијом. Перцепција претњи држава НАТО од стране Русије, а уважавајући карактеристике савремених оружаних сукоба испољене током последњих деценија, изазвала је промене у стратегијама одбране, тако да се, поред јачања војне компоненте одбране, пажња усмерава и на цивилну компоненту кроз јачање способности за подршку оружаним снагама НАТО распоређених на територији дотичне државе. Томе су допринеле и нове форме и начини извођења борбених операција, масовност примене артиљеријских и ракетних система, беспилотних летелица и пловила, изостанак офанзивно-дефанзивних операција ангажовањем великих борбених потенцијала, проширење дејстава у информациону сферу и медијска затварања заинтересованих страна од супарничког утицаја и повећање учешћа трећих страна у оружаним сукобима кроз финансирање, наоружавање, обуку кадрова и ангажовање специјалних саветника. То су разлози настојања да се кроз развој и организацију свеобухватне одбране и у државама чланицама НАТО изврше припреме и оспособљавање друштва, како би се умањили негативни ефекти потенцијалних оружаних сукоба.

Државе чланице НАТО су у обавези да засебно и заједнички развијају своје одбрамбене способности и доприносе укупној спремности НАТО, што укључује јачање оружаних снага према плановима НАТО, осигурање одређеног степена отпорности на кризе и оружане нападе, и финансијску подршку заједничким институцијама и улагања у сопствено одржавање и јачање одбрамбених способности. Почев од 2006. године државе чланице сложиле су се да укупна улагања у јачање способности не могу бити мања од 2% БДП-а, од чега 20% треба да буде уложено за набавку нових војних система и за истраживања и развој, али ни до данас код многих европских држава тај ниво улагања није достигнут. Други битан сегмент односа држава чланица према Алијанси огледа се у поштовању обавеза проистеклих из заједничког планирања одбране, као почетне фазе у

операционализацији политике и стратегијског концепта НАТО. Како државе чланице нису суверене у области безбедносне политике и развоја система одбране, јер постојећим одбрамбеним способностима и њиховим развојем и усавршавањем, који се стављају на располагање НАТО, треба да допринесу укупним способностима Алијансе, планирање одбране мора бити усаглашено на нивоу НАТО (у седишту НАТО у Бриселу). Плановима се осигурава да ће развијање сопствених система одбране чланице бити у складу са колективним потребама и произашлим захтевима НАТО, како би се осигурали захтевани ефекти колективног деловања у случајевима криза и оружаних сукоба. Код развоја система одбране обично се инсистира на увођењу, опремању и обучености јединица ранга бригаде која се оспособљава за деловање у оквиру колективних и интегрисаних снага НАТО.

За подршку извођења операција НАТО снага у рату које су распоређене на територијама држава чланица (или у њиховом суседству), чије су мисије зависне од цивилног сектора у области транспорта, комуникација, залиха воде и хране и сличних потреба, државе су у обавези да изграђују отпорност на кризе и оружане сукобе. На изградњи појединачне (националне) и колективне отпорности НАТО посебно инсистира последњих десетак година услед повећања рањивости због спољних претњи,⁸ све већег ослањања војних капацитета на цивилни сектор, приватног власништва и отежаних приступа тим ресурсима, развоја нових технологија које могу бити доступне државама али и терористичким организацијама и могућности избијања нових економских и безбедносних криза. Изградња отпорности може се схватати као један од модела примене концепта свеобухватне одбране, мада неки битни елементи, као што је локална (територијална) одбрана, нису директно уграђени у тај модел. Најзначајније сфере отпорности НАТО односе се на: континуитет и функционисање владе, сигурност у снабдевању енергентима, храном и водом, контролу кретања становништва, здравствено збрињавање, функционисање цивилних комуникационих система и сигурност транспорта. Придавање значаја изградњи отпорности у НАТО

⁸ Отпорност европских држава чланица показује своје слабости у области енергетског снабдевања, када је због утицаја украјинске кризе снабдевање енергетским ресурсима смањено, што има веома негативне последице на њихов целокупни привредни систем.

показује се и формирањем специјализованог комитета за вођење политике, планирање и координацију активности из области отпорности унутар Алијансе, али и кроз сарадњу са спољним партнерима као што су државе чланице Партнерства за мир или ЕУ. Иако су се државе чланице, према извештајима са самита НАТО почевши од Лисабона 2010. године до Виљнуса 2023. године, усаглашавале са развојем инструмената отпорности који изазива знатна материјална и финансијска средства, у пракси се показује да поједине државе нису вољне да та средства и издавају.

Данас је НАТО проширио своје чланство на тридесет једну државу, од којих су северноевропске државе Данска и Норвешка државе оснивачи, а Финска је придружена 2023. године. Кроз рад су изнете неке најбитније карактеристике ових држава које се првенствено односе на њихово место и улогу у НАТО, а затим на политике и концепте одбране (уважавајући да се политика и концепт одбране преклапају и допуњују у процесу осмишљавања и операционализације државне функције одбране) са елементима организације система одбране. Поред географске близине разматране државе имају неке заједничке карактеристике од којих се могу издвојити две: са мање од шест милиона становника спадају у мале државе и по БДП-у од преко 290 милијарди долара годишње (Финска) до скоро 500 милијарди (Норвешка) и просечном БДП-у по становнику од преко 55.000 долара (Финска) до скоро 100.000 долара (Норвешка), што их сврстава међу петнаестак најразвијенијих држава на свету. Даља заједничка карактеристика је њихова неутралност пре и током Другог светског рата, након чега су Данска и Норвешка постале чланице НАТО, а Финска је остала неутрална, са сувереном унутрашњом политиком, под патронатом Совјетског Савеза до његовог распада и интензивном сарадњом са државама Запада. Финска је после престанка обавеза према Совјетском Савезу проширила сферу неутралности вођењем самосталне спољне политике, усмеравајући безбедносну политику према НАТО, ЕУ, САД и Уједињеном Краљевству, али задржавајући и економске односе са Русијом. Разматране државе су у много аспеката безбедности сличне, али и имају различите приступе сарадњи у региону, иако је савез Нордијске одбрамбене сарадње – NORDEF, формиран 2009. године на темељима ранија три спора-

зума о сарадњи, с циљем јачања одбрамбених способности држава региона. Савез је доста флексибилно постављен, на добровољном избору области у којима ће државе сарађивати, као и на могућности билатералне сарадње међу државама, тако да није испунио очекивања јер су се државе самостално повезивале и са другим носиоцима безбедности као што су НАТО, САД или Уједињено Краљевство.

Сада када су све разматране државе чланице НАТО и њихове процене претњи усаглашене су са проценама НАТО. Све државе оцењују да је њихово безбедносно окружење подложно променама и да га карактерише непредвидивост и неизвесност, што изазове за националну безбедност чини комплекснијим. Такмичење великих сила, стално кршење споразума о контроли наоружања, као и развој новог оружја, утичу на свеукупну безбедност, где се Русија перципира као држава која тежи да ојача своју позицију и ослаби јединство Запада и прошири своју сферу утицаја на режиме у Европи. Појачана глобална стратегијска конкуренција има импликације и на Арктик и север Атлантика где се Русија сматра главним субјектом угрожавања безбедности, а заједно са Кином и могући актер усложњавања безбедносне ситуације у региону Арктика и северног Атлантика. Томе могу допринети и климатске промене и топљење леда на Арктику, што може повећати активности великих сила у том региону, како цивилних и комерцијалних тако и војних (експлоатације ресурса, транспорт, истраживања и војне активности).

Након Хладног рата, у Данској и Норвешкој постепено је опадало интересовање за традиционалну тоталну одбрану и било је замењено фокусом на међународне операције и одбрану од неконвенционалних претњи, уз смањење властитих улагања и ресурса, док је имплементација тоталне одбране поново враћена у последњих неколико година. За разлику од њих, Финска је, базирајући се на потпуној неутралности али и снажном ослоњу на САД, наставила да развија свој систем одбране и унапредила га развојем система регрутовања и јаке мобилизацијске базе сачињене од војних обвезника, али и знатним улагањима у систем.

Данска је после 2018. године обновила ограничени приступ тоталној одбрани, задржала је регрутни систем са ограниченим бројем регрута и извршила одређене интеграције између стално ангажова-

ног особља у систему, резервиста и добровољаца. По општој оцени НАТО, те мере су биле недовољне јер Данска у овом периоду није испунила постављене захтеве за побољшање својих одбрамбених способности, а дански приоритети и НАТО планирање одбране нису били усклађени, чему треба додати и традиционално мања финансијска средства која Данска улаже у одбрану. Нови приступ одбрани проистекао из споразума странака и владе из 2023. године усмерен је на обнову темеља данске одбране знатно увећаним финансијским улагањем, организацијским реструктурисањем, опремањем модерним системима наоружања и кадровским ојачањима, али ће главни ослонац одбране остати НАТО. Данска одржава релативно малобројне али ефикасне оружане снаге (копнена војска, морнарица, ваздухопловство), које се првенствено ослањају на активно стручно особље, а допуњују се из резервног састава, са укупно око 61.000 припадника: 16.000 активног и 45.000 припадника резервног састава који се распоређују у ратне јединице. Данска одржава малу одбрамбену индустрију, углавном у области електронике, а већину војне опреме и наоружања увози, првенствено од НАТО савезника.

Концепт тоталне одбране Норвешке развијан је после Другог светског рата, да би застој у примени концепта наступио после распада Совјетског Савеза и у условима смањених безбедносних претњи држави, када су оружане снаге трансформисане и кадровски смањене. Концепт је обновљен и практично је систем реформисан после 2014. године са развијањем подсистема територијалне одбране и повећањем спремности друштва за деловање у ванредним околностима кроз јачање елемената и укупне отпорности. Садашњи концепт одбране карактерише модеран оквир за развој тоталне одбране, у коме се цивилним средствима подржавају националне и савезничке снаге одбране у кризним и ратним временима, чиме се наглашава значај изградње и одржавања отпорности друштава и јачање цивилно-војне сарадње. Тако се концепт одбране, поред цивилно-војне сарадње, ослања и на мобилизацијске људске и материјалне капацитете, већа улагања у оружане снаге, проширење друштвене свести и повећање отпорности друштва. Систем служења војног рока у Норвешкој неретко је сматран доста слободним и добровољним, али је 2015. године измењен и уведена је универзална регрутација мушка-

раца и жена, али се на војно обучавање позивају само добровољци. Норвешка одржава мале и добро опремљене оружане снаге које су организоване у родове који чине копнена војска, ваздухопловне снаге, морнарица и територијална одбрана и заједничке институције, са укупно око 65.000 припадника, од чега активних око 25.000 припадника (са 800 припадника који чине активно језгро територијалне одбране) и око 40.000 припадника територијалне одбране распоређених у 11 административних области. Одбрамбена индустрија Норвешке састоји се од 140 компанија и једна је од највећих извозника на свету. Основни производни програми усмерени су на информационе системе командовања и контроле и на борбеним средствима, аутономне системе и вештачку интелигенцију, ракетну и подводну технологију, муницију, погонску технологију и експлозив и материјале за војну употребу, а обезбеђује и одржавање војних техничких система. Међутим, норвешка одбрамбена индустрија има стратешко партнерство са многим светским произвођачима наоружања и војне опреме, што јој обезбеђује и својеврстан трансфер модерних технологија.

Поређење кадровских капацитета Данске и Норвешке наводи привидно на закључак да су те снаге приближно једнаке, са нешто преко 60.000 припадника од чега је око 40.000 у резерви. Међутим, сагледавањем сврхе резервног састава долази се до закључка да је целокупна резерва данског система одбране усмерена на развој оперативних борбених јединица, а не за извршавање задатака на локалном терену, док је резервни састав система одбране Норвешке распоређен у јединице територијалне одбране које извршавају задатке по окрузима. То упућује на сазнање да Данска јача своје оперативне саставе на рачун безбедности територије (што се препушта другим органима), а Норвешка снажи своје територијалне органе процењујући да географски положај, рељеф и разуђена обала отежавају нападачу извођење борбених операција употребом већих снага.

Поред већ истакнутих претњи које се могу подвести под „заједничке“ за разматране државе, Финска има границу са Русијом у дужини од око 1.300 километара, која је сада постала и граница НАТО и Русије, што јој даје додатну важност и представља додатну претњу Финској као чланици НАТО у могућем сукобу са Русијом. Као претњу

финско руководство перципира и војне операције са продором у дубину државне територије, када може доћи до слабљења или парализања снага одбране. Зато се планира да оружане снаге и целокупно друштво одбрану изводе свим расположивим средствима. Полазећи од тих ставова политике одбране изграђена је доктрина свеобухватне територијалне одбране ослоњеном на борбено ефикасне оперативне снаге, на локалну (територијалну) одбрану формирану од резервног састава и на развијену међуресорну сарадњу органа владе и регионалних органа управе. За разлику од других држава, Финска није смањивала своја улагања у одбрану након Хладног рата нити је напуштала свој концепт свеобухватне (тоталне) одбране, већ је задржала јаку националну одбрану чији је основ регрутација и мобилизација бројних и добро обучених резервних снага. Иако се сматра да Финска има довољно снага за одбијање конвенционалног војног напада Русије, пријемом у НАТО стекла је и заштиту држава са нуклеарним оружјем. Значајан моменат у реализацији концепта тоталне одбране у Финској сматра се и снага и ауторитет државних органа у одбрамбеној политици и веома развијен међусекторски приступ овој области (за разлику од Финске, Влада Данске политику одбране, развој система и финансирање усаглашава са партијама на власти и у опозицији, што зависно од састава владе може довести до одступања од раније прокламованих праваца развоја система). Фински одбрамбени систем интегрише војне инструменте, цивилне власти и националне капацитете. Оружане снаге Финске су бројне и сачињава их око 940.000 припадника: у активној служби је 24.000, резерви око 900.000 и око 14.000 припадника жандармерије и паравојске. Мирнодопска структура оружаних снага обухвата: Команду одбране, копнену војску, морнарицу, ваздухопловне снаге и Универзитет националне одбране. Јачина одбрамбених снага за рат је око 280.000 војника позваних из резервног састава, а снаге се по потреби допуњују другим резервистима. Из резервног контингента распоређују се кадрови и у друге одбрамбене организације, од којих је најзначајнија и најбројнија локална одбрана (територијална одбрана) намењена за заштиту одређених подручја и стратешких објеката и борбу против специјалних и убачених непријатељских снага. Значајан интегрални део финске одбране је и одбрамбена индустрија,

која у сарадњи са универзитетима и одбрамбеним снагама остварује одржавање борбених система, истраживања и развој напредних технологија и инжењеринга и специјализовану производњу за војне потребе.

САД, као водећа војна и политичка сила у НАТО, осигурала је размештај својих трупа на Скандинавско полуострво и у Данској. Све разматране државе (и Шведска) имају билатералне споразуме са САД: Норвешка од 2005. године, а Данска и Финска од 2023. године, којима је омогућено стационирање америчких трупа на територијама дотичних држава, за шта су им уступљени поједини војни објекти, са могућношћу и улагања САД у будуће инфраструктурне објекте. Споразумима је, први пут после Другог светског рата, омогућено страним трупам привремено или трајно стационирање на територијама ових држава.

Државе улажу различите напоре у своје одбрамбене системе и немају исти приступ концепту тоталне одбране – од Данске која мало пажње поклања територијалној одбрани, до Финске која из мобилизацијског контингента обезбеђује скоро целокупну ратну војску од близу 300.000 припадника и од резервног састава формира јединице бригадног састава, као и бројне локалне територијалне јединице ранга батаљона. За развој јаких одбрамбених система потребна је воља народа и изграђена стратешка култура, ауторитативна влада са широком јавном подршком, економска стабилност и стабилно финансирање, али и време потребно да се систем развије. Предност нордијских држава уопште, а посебно Финске, базира се на изграђености друштвене отпорности, снажној подршци и ауторитету државних органа, постојаним институцијама и минималној корупцији, што спречава деловање „страног фактора“ на власт и спутавање система одлучивања. Прекиди у развоју тоталне одбране, поготово прекиди у служењу војног рока који могу да трају годинама, наносе велику штету систему, јер смањују мобилизацијску базу и мењају њену старосну структуру, а без редовних тренинга и других облика обуке губе се раније способности појединаца и отежава се њихова асимилација у јединице. Државе које су разматране нису имале прекид регрутовања и служења војног рока, али је број регрута различит, што има за последицу и различите базе резервних снага, било да се

она користи за попуну ратних оперативних јединица, за формирање територијалних јединица за поједине регионе или за ојачавање јединица цивилне заштите. Ова општа запажања могу бити корисна и за мале државе као што је Република Србија, које се у својим политикама одбране ослањају на концепте тоталне одбране, са скромним финансијским могућностима и у условима самопрокламоване војне неутралности.

Литература

- [1] Aftale på Forsvarsområdet 2018–2023 (Forsvarsforlig 2018–2023). (2018). Pristupljeno 15.11.2023. na: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-forsvarsforlig-2018-2023-2018.pdf>.
- [2] Andrejić, M. i Milenkov, M. (2019). Logistika u sistemu odbrane, knjiga 1. Beograd: Univerzitet odbrane i MC Odbrana.
- [3] Asevelvollisuuslaki. (2007). Puolustusministeriö. 1438/2023.
- [4] Astrup, K. (2006). *Total Defense Across Borders*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- [5] Banac, I. (1988). *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Cornell University Press.
- [6] Bellomo, O. (2023). *Small but Ready: How Finland Has Prepared to Defend Itself*. Finabel – The European Army Interoperability Centre.
- [7] Bekendtgørelse om Forsvarets Dag, herunder session og indkaldelse til værnepligtstjeneste mv. (2017). *Lovtidende*, BEK nr 66 af 11/01/2017.
- [8] Berkhoff, K. C. (2012). *Motherland in danger: Soviet propaganda during World War II*. Harvard University Press.
- [9] Berzina, I. (2020). From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. *Journal on Baltic Security*, 6(2): 7–15.
- [10] Burg, S. L., & Shoup, P. S. (1999). *The War in the Balkans 1991–2000*. Routledge.

- [11] Cull, N. J. (1996). *Selling war: the British propaganda campaign against American "neutrality" in World War II*. Oxford University Press.
- [12] Danish Ministry of Defence. (2023a). A milestone for Danish Defence and security. Pristupljeno 5.10.2023. na: <https://www.fmn.dk/en/news/2023/a-milestone-for-danish-defence-and-security/>.
- [13] Danish Ministry of Defence. (2023b). The Department. Pristupljeno 16.10.2023. na: <https://www.fmn.dk/en/ministry/the-department/organisation/>.
- [14] Dimić, B. (2010). The Role of the Yugoslav Government in Exile in the Anti-Fascist Struggle. *Journal of Modern History*, 82(4), 1019–1042.
- [15] Đukić, A. (2017). Krađa identiteta – oblici, karakteristike i rasprostranjenost. *Vojno delo*, 69 (3), 99–116.
- [16] Đukić, A. (2020). Trgovina ljudima u oružanim sukobima. *Vojno delo*, 72(1), 41–55.
- [17] Đukić, A. (2023). Evaluation of the resilience of defense systems based on the concept of total defense. In LJ. Papić (Ed.), *Life Cycle Engineering and Management* (pp. 206–212). Prijedor, Čačak: DQM Center.
- [18] Đukić, A. i Vuletić, D. (2023). Organizacija sistema odbrane prema konceptu totalne odbrane na primeru Švajcarske, Švedske i Srbije. *Međunarodni problemi* 75(4), 621–647.
- [19] Đukić, A., & Andrejić, M. (2022). Building the European mechanism for combating human trafficking – a system approach. *Teme*, 46(1), 287–302.
- [20] Đukić, A. i Vuletić, D. (2022). Osnovi informaciono-bezbednosne kulture u organizaciji. *Bezbednost, Beograd*, 64(3), 140–154.
- [21] Đukić, A., Vuletić D. i Milenković, M. (2022). Odnosi Rusije i Turske u kontekstu savremenih međunarodnih zbivanja. *Vojno delo* 74(1), 1–15.
- [22] Engen, T. T. (2021). *Den nye totalforsvarsstyrke: Dansk værtnationsstøtte til NATO's regionale forsvar*. København, Danska,

- Københavns Universitet: Djøf forlag i samarbejde med Center for Militære Studier.
- [23] Finnish Government. (2020). Government Report on Finnish Foreign and Security Policy. Finnish Government.
- [24] Finnish Government. (2021). Government's Defence Report. Finland, Helsinki: Government Administration Department.
- [25] Fischer, D. (1982). Invulnerability without threat: The Swiss concept of general defense. *Journal of Peace Research*, 19(3), 205–225.
- [26] Foreign and Security Policy Strategy. (2023). Copenhagen: Ministry of Foreign Affairs.
- [27] Forsberg, R., Kähkönen, A. M., & Moyer, J. C. (2022). Finland's Contributions to NATO: Strengthening the Alliance's Nordic and Arctic Fronts. Pristupljeno 4.1.2024. na: <https://www.wilsoncenter.org/article/finlands-contributions-nato-strengthening-alliances-nordic-and-arctic-fronts>.
- [28] Forsvaret. (2020). Totalforsvaret. Pristupljeno 22.11.2023. na: <https://www.forsvaret.dk/da/opgaver/nationale-opgaver/Totalforsvaret/>.
- [29] Forsvaret. (2021). Our missions. Pristupljeno 4.12.2023. na: <https://www.forsvaret.no/en/about-us/missions-and-values/missions>.
- [30] Forsvaret. (2023). Forsvarssektoren 2024. Pristupljeno 16.1.2024. na: <https://www.forsvaret.no/soldater-og-ansatte/modernisering-og-effektivisering-i-forsvarssektoren/forsvarssektoren-2024>.
- [31] Forsvarets forskningsinstitutt. (2023). Forsvarsanalysen 2023. Kjeller: Forsvarets forskningsinstitutt.
- [32] Forsvarsdepartementet. (2023). Framtidige anskaffelser til forsvarssektoren (FAF) 2023–2030, Mai 2023. Oslo.
- [33] Forsvarsforlig 2005–2009. (2004). Pristupljeno 16.11.2023. na: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-forsvarsforlig-2005-2009-inkl-bilag-.pdf>.
- [34] Forsvarskommisjonen av 2021. (2023). Forsvar for fred og frihet. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon.

- [35] Forsvarsloven: Bekendtgørelse af lov om forsvarets formål, opgaver og organisation m.v. (Forsvarsloven). (2017a). *Lovtidende*, LBK nr 582 af 24/05/2017.
- [36] Forsvarsministeriet. (2023). Dansk forsvar og sikkerhed 2024–2033. Pristupljeno 16.11.2023. na: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-aftale-om-dansk-forsvar-og-sikkerhed-2024-2033-aftaletekst-28-06-2023-.pdf>.
- [37] Gebhard, R. S. P. (2022). For Finland, the Cold War never ended. That's why it's ready for NATO. Pristupljeno 19.12.2023. na: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/for-finland-the-cold-war-never-ended-thats-why-its-ready-for-nato/>.
- [38] Global Firepower. (2023). 2023 Military Strength Ranking. Pristupljeno 15.11.2023. na: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>.
- [39] Gotkowska, J. (2022). Sweden and Finland on the threshold of NATO membership. Pristupljeno 23.12.2023. na: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2022-05-24/sweden-and-finland-threshold-nato-membership>.
- [40] Graham, E. (2023). Lessons from Finland for the Indo-Pacific. Pristupljeno 20.12.2023. na: <https://www.aspistrategist.org.au/lessons-from-finland-for-the-indo-pacific/>.
- [41] Grundloven. (1953). *Lovtidende*, LOV nr 169 af 05/06/1953.
- [42] Grzela, J. (2022). Finland's readiness for comprehensive national defence. *Security theory and practice* 43(3), 211–221.
- [43] Hall, J. & Sandeman, H. (2022). NATO's Resilience: The first and last line of defence. London : The London School of economics and political science, 1–14.
- [44] Hill, J. (2023). Norwegian government proposes a \$1bn defence budget increase. Pristupljeno 17.12.2023. na: https://www.airforce-technology.com/newsletters/norway-proposes-a-defence-budget-increase/?type=Analysis&utm_source=media-website&utm_medium=Menu&utm_content=Other_Daily_News_Articles&utm_campaign=type3_aerospace-and-defense-market&cf-view&cf-closed&cf-view&cf-closed.

- [45] International Institute for Strategic Studies (IISS). (2023). The Military Balance 2023. Pristupljeno 12.12.2023. na: <https://dokumen.pub/qdownload/the-military-balance-2023-9781032508955.html>.
- [46] INTTI. (2023). In the reserve. Pristupljeno 20.11.2023. na: <https://intti.fi/en/in-the-reserve>.
- [47] ISAC Fond. (2010). Partnerstvo za mir. Beograd: Centar za međunarodne i bezbednosne poslove.
- [48] Kallis, A. (2005). Nazi propaganda and the second world war. Springer.
- [49] Kielbowicz, R. B. (1994). The telegraph, censorship, and politics at the outset of the Civil War. *Civil War History*, 40(2), 95–118.
- [50] Kongeriket Norges Grunnlov. (1814). LOV-1814-05-17. Norway, Eidsvoll: Norwegian Constituent Assembly.
- [51] Kyberpuolustuksen kehittämisen strategiset linjaukset. (2019). Puolustusministeriö.
- [52] Laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta. (2022). Puolustusministeriö, 285/2022.
- [53] Laki vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta. (2007). Puolustusministeriö, 556/2007.
- [54] Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m. (Forsvarsloven). (2017b). LOV-2016-08-12-77.
- [55] Menon, R., & Ruger, W. (2023). NATO enlargement and US grand strategy: A net assessment. In James Goldgeier & Joshua R. Itzkowitz Shiffrinson (Eds.). *Evaluating NATO Enlargement: From Cold War Victory to the Russia-Ukraine War* (pp. 165–208). Cham: Springer International Publishing.
- [56] Milosavljević, B. (2021). Svet i vreme Slobodana Jovanovića (1869–1958). Povodom 150 godina od rođenja. Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2019.
- [57] Milosavljević, B. (2021). Totalna odbrana: Koncept odvrćanja odbijanjem neprijatelja. *Odbrana, septembar 2021*: 18–24.
- [58] Ministry of the Interior. (2023a). National risk assessment 2023. Helsinki: Government Administration Department, Publications.

- [59] Ministry of the Interior. (2023b). Civil defence protects the civilian population. Pristupljeno 12.12.2023. na: <https://intermin.fi/en/rescue-services/preparedness/civil-defence>.
- [60] Mladenović, G., & Đukić, A. (2023). The quality and competitiveness of the Serbian defense industry on the global arms and military equipment market. *International Journal for Quality Research*, 17(4), 1113–1126.
- [61] National Cyber Security Strategy for Norway. (2023). Norwegian Ministries, G-0444 E.NATO. (1999). Membership Action Plan (MAP). USA, Washington. Pristupljeno 10.12.2023. na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm?selectedLocale=en.
- [62] NATO. (2010). Strategic Concept NATO 2010. Lisabon. Pristupljeno 10.12.2023. na: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf.
- [63] NATO. (2016). NATO Summit Guide, Warsaw, 8–9 July 2016. Brussels: NATO Public Diplomacy Division.
- [64] NATO. (2022a). Strateški koncept NATO 2022. Madrid. Pristupljeno 10.12.2023. na: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-srb.pdf.
- [65] NATO. (2022b). NATO Defence Planning Process. Pristupljeno 19.11.2023. na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49202.htm.
- [66] NATO. (2023a). Enlargement and Article 10. Pristupljeno 11.11.2023. na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm
- [67] NATO. (2023b). Funding NATO. Pristupljeno 15.11.2023. na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm.
- [68] NATO. (2023c). Resilience and Civil Preparedness in NATO. Pristupljeno 11.11.2023. na: <https://www.act.nato.int/article/resilience-and-civil-preparedness-in-nato/>.
- [69] NATO. (2023d). Resilience, civil preparedness and Article 3. Pristupljeno 11.11.2023. na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm.

- [70] NATO. (2024). NATO Organization. Pristupljeno 6.1.2023. na: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/structure.htm#CS>.
- [71] Neag, M. M. (2016). A new typology of war-the hybrid war. *Land Forces Academy Review*, 21(1), 14–20.
- [72] North Atlantic Council. (2020). NATO defence planning capability review 2019/2020: Denmark. NATO, Document C-M(2020)0026 (DK-overview).
- [73] North Atlantic Treaty. (1945). Washington: North Atlantic Treaty Organization. Pristupljeno 22.10.2023. na: [nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm](https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm).
- [74] Norwegian Airspace Strategy. (2021). Norwegian Ministry of Transport and Norwegian Ministry of Defence, N-0578 E.
- [75] Norwegian Ministry of Defence & Norwegian Ministry of Justice and Public Security. (2018). Support and Cooperation: A description of the total defence in Norway, S-1025 E.
- [76] Norwegian Ministry of Defense. (2016). Capable and Sustainable: Long Term Defence Plan. Pristupljeno 14.12.2023. na: <https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/fd/dokumenter/rapporter-og-regelverk/capable-and-sustainable-ltp-english-brochure.pdf>.
- [77] Norwegian Ministry of Defense. (2020). The defence of Norway: Capability and readiness – long term defence plan 2020.
- [78] Novaković, I. (2019). Stalna neutralnost u Zapadnoj Evropi i strateška kultura. *Vojno delo* 8/2019, 242–255.
- [79] NSM. (2023). Sikkerhetsfaglig råd: Et motstandsdyktig Norge. Sandvika, Norway: Nasjonal sikkerhetsmyndighet.
- [80] Ossa, H., & Koivula, T. (2022). What would Finland bring to the table for NATO? Pristupljeno 19.12.2023. na: <https://warontherocks.com/2022/05/what-would-finland-bring-to-the-table-for-nato/>.
- [81] Pedersen, K. C. (2006). Denmark and the European Security and Defence Policy. In A. J. K. Bailes, G. Herolf and B. Sundelius (Eds.). *Nordic countries and the European security and defence policy* (pp. 37–49). Oxford University Press.
- [82] Petersen, N. (1987). *Denmark and NATO 1948–1987*. Norge, Oslo: Forsvarshistorisk forskningscenter.

- [83] Povelja Ujedinjenih nacija. (1945). SAD, San Francisko: Ujedinjene nacije.
- [84] Puolustusministeriö. (2023). Defence Cooperation Agreement with the United States (DCA). Pristupljeno 25.12.2023. na: https://www.defmin.fi/en/areas_of_expertise/international_defence_cooperation/international_conventions/defence_cooperation_agreement_with_the_united_states_%28dca%29#af3d4eda.
- [85] Puolustusministeriö. (n.d.). Puolustusselonteot. Pristupljeno 19.12.2023. na: https://www.defmin.fi/ministerion_temat/puolustusselonteot#2d609932.
- [86] Puolustusvoimat. (n.d.a) Tietoa meistä. Pristupljeno 28.12.2023. na: <https://puolustusvoimat.fi/tietoa-meista>.
- [87] Puolustusvoimat. (n.d.b) Suomen sotilaallinen puolustus. Pristupljeno 28.12.2023. na: <https://puolustusvoimat.fi/asevelvollisuus/suomen-sotilaallinen-puolustus>.
- [88] Raitasalo, J. (2023). Finnish Defense “Left of Bang”. PRISM, 10(2), 78–91.
- [89] Regjeringen. (2014). Ansvarsområder og oppgaver i Forsvarsdepartementet. Pristupljeno 16.12.2023. na: <https://www.regjeringen.no/no/dep/fd/ansvarsomraader/id405/>.
- [90] Regjeringen. (2023a). Prop. 1 S (2023–2024): Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak), For budsjettåret 2024 under Forsvarsdepartementet Utgiftskapitler: 1700–1791 Inntektskapitler: 4700–4799.
- [91] Regjeringen. (2023b). Norge vil utvikle nytt supermissil. Pristupljeno 2.12.2023. na: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-vil-utvikle-nytt-supermissil/id3015855/>.
- [92] Ringsmose, J., & Rynning, S. (2023). NATO’s Next Strategic Concept: Prioritise or Perish. *Survival October–November 2021: The Limits of Power* (pp. 147–168). Routledge.
- [93] Robison, R. R. (2020). NATO burden-sharing: A comprehensive framework for member evaluation. *Comparative strategy*, 39(3), 299–315.
- [94] Roepke, W. D., & Thankey, H. (2019). Resilience: the first line of defence. *Nato Review*, 27(02).

- [95] Ruukonen, A. (2023). The Mentality That Finland's Mandatory Military Service Brings to NATO. Pristupljeno 20.12.2023. na: <https://www.lawfaremedia.org/article/the-mentality-that-finland-s-mandatory-military-service-brings-to-nato>.
- [96] Salenius-Pasternak, C. (2018). Defence industrial policy in Finland: Drivers and Influence. *Armament Industry European Research Group, January 2018* (pp. 1–11). Pristupljeno 30.12.2023. na: <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2018/01/Ares-23-Policy-Paper-Janv-2018.pdf>.
- [97] Saxi, H. L. (2023). Norway Between the "High North" and the Baltic Sea. *PRISM*, 10(2), 112–129.
- [98] Saxi, H. L., Sundelius, B., & Swaney, B. (2020). Baltics left of bang: Nordic total defense and implications for the Baltic Sea region. In *Strategic forum*, 304 (pp. 1–19). National Defense University Press.
- [99] Security Strategy for Society. (2017). Ministry of Defence, Security Committee: Government Resolution.
- [100] Shea, J. (2016). Resilience: A Core Element of Collective Defence. *NATO Review Magazine*. 30 March 2016. Pristupljeno 18.11.2023. na: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html>.
- [101] Simić, S. (2012). Diplomatic and Propaganda Efforts of the Yugoslav Government in Exile during World War II. *Eastern European Review*, 20(2), 45–67.
- [102] Smith, G. W. (1944). Union Propaganda in the American Civil War. *The Social Studies*, 35(1), 26–32.
- [103] Sriram, C. L., Martin-Ortega, O., & Herman, J. (2017). *War, conflict and human rights: theory and practice*. London: Routledge.
- [104] Suomen perustuslaki. (1999). Oikeusministeriö, 731/1999.
- [105] Stockholm International Peace Research Institute. (2023). Trends in armed conflicts. Pristupljeno 12.01.2024. na: <https://www.sipri.org/yearbook/2023/02>.
- [106] Stolarski, C. (2015). Book review: Motherland in danger: Soviet propaganda during World War II, written by Karel C. Berkhoff. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 42(1), 116–119.

- [107] Szymański, P. (2020). New ideas for total defence: Comprehensive security in Finland and Estonia. OSW Report 2020-03-31. Warsaw: Centre for Eastern Studies.
- [108] Szymański, P. (2021). High North, high priority – Norway and the defence of NATO's northern flank. OSW Commentary Number 393 12.05.
- [109] Tarociński, J. (2023a). Denmark: higher spending on defence and military support for Ukraine. Centre for Eastern Studies. Pristupljeno 5.10.2023. na: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-06-01/denmark-higher-spending-defence-and-military-support-ukraine>.
- [110] Tarociński, J. (2023b). Norway banks on German tanks. Pristupljeno 17.12.2023. na: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-02-07/norway-banks-german-tanks>.
- [111] The Danish Cyber and Information Security Strategy. (2015). Center for Cyber Security. Pristupljeno 22.11.2023. na: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/Denmark_2015_DK_NCS.pdf.
- [112] The Danish National Strategy for Cyber and Information Security. (2021). The Danish Government. Pristupljeno 22.11.2023. na: https://en.digst.dk/media/27024/digst_ncis_2022-2024_uk.pdf.
- [113] The security policy analysis group. (2022). *Danish Security and Defence towards 2035*. Copenhagen.
- [114] Theussen, A. (2018). Pragmatic Partnership with the Need for More?: Danish Perceptions of Germany as Security Actor in the Baltic Sea Region. In Sprūds, A. (Ed.). *Perceptions of Germany in the Security of the Baltic Sea Region* (pp. 44–63). Latvian Institute of International Affairs.
- [115] Theussen, A. (2023). Denmark's Security Starts in the Baltic States. *PRISM*, 10(2), 166–181.
- [116] Tomasevich, J. (1975). The Chetniks: War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945. *Stanford University Press*.
- [117] Trapara, V. (2016). Finlandizacija kao model neutralnosti malih država. *Међународни проблеми*, 68(4), 351–389.

- [118] Tucker, A. L. (2022). [Review of the book *Bonds of War: How Civil War Financial Agents Sold the World on the Union*, by David K. Thomson]. *Register of the Kentucky Historical Society* 120(3), 347–349.
- [119] UN. (1949). *The Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: UN.
- [120] UN. (1977a). *Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I)*. Geneva: UN.
- [121] UN. (1977b). *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*. Geneva: UN.
- [122] Uppsala Universitet. (n.d.). Uppsala Conflict Data Program (UCDP) – Definitions. Pristupljeno 25.12.2023. na: https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions#toc-jump_05998296014508098_2.
- [123] Værnepligtsloven. (2006). *Lovtidende*, LBKnr 225 af 13/03/2006.
- [124] Valtioneuvosto. (2021). Yleisen a sevelvollisuuden kehittäminen ja maanpuolustusvelvollisuuden täyttäminen: Parlamentarisen komitean mietintö.
- [125] Varlik, A. B. (2020). NATO's Military Structure: Change and Continuity. *Gazi Akademik Bakış*, 13(26), 113–134.
- [126] Veebel, V., Ploom, I., Vihmand L., & Zaleski K. (2020). "Territorial defence, comprehensive defence and total defence: Meanings and differences in the estonian defence force". *Journal on Baltic Security* 6.2: 17–29.
- [127] Vuletić, D. V., Milenković, M. R i Đukić, A. R. (2021). Sajber prostor kao područje sukobljavanja – slučaj SAD – Iran i Severna Koreja. *Vojno delo*, 73(1), 1–14.
- [128] Wiberg, H., & Jensen, K. (1992). Military defence in Denmark: expenditures and conversion problems. *Cooperation and Conflict*, 27(4), 349–375.
- [129] Wilson, Q. C. (1942). Voluntary Press Censorship During the Civil War. *Journalism Quarterly*, 19(3), 251–261.
- [130] Wither J. K. (2020a). Outsourcing warfare: Proxy forces in contemporary armed conflicts. *Security Defence*, 31(4), 17–34.

- [131] Wither, J. K. (2020b). Back to the future? Nordic total defence concepts. *Defence studies*, 20(1), 61–81.
- [132] World Economic Forum. (2013). *Special Report: Building National Resilience to Global Risks*. Geneva: World Economic Forum.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355.4

ФИЗИОНОМИЈА савремених оружаних сукоба / [Милош Миленковић ... [и др.]]. - Београд : Институт за стратегијска истраживања, 2025 (Београд : Војна штампарија). - 467 стр. : илустр. ; 23 см

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз свако поглавље.

ISBN 978-86-81121-34-4

1. Миленковић, Милош, 1981- [аутор]
2. Вулетић, Дејан, 1972- [аутор]
3. Пешић, Анита, 1978- [аутор]
4. Бојанић, Драган, 1973- [аутор]
5. Ђукић, Анђелија, 1993- [аутор]

а) Оружани сукоби

COBISS.SR-ID 161309961



9 788681 121344